

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Pojetí *virtù* v díle Niccola Machiavelliho

Diplomová práce

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Tomáš Klička**
Osobní číslo: **H19377**
Studijní program: **N6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Téma práce: **Pojetí virtú v díle Niccolò Machiavelliho**
Zadávající katedra: **Katedra filosofie**

Zásady pro vypracování

Diplomová práce analyzuje pojem virtú u italského myslitele a politika Niccolò Machiavelliho. První část nastiňuje politické a sociální pozadí renesanční Florencie na přelomu 15. a 16. století, jehož představení je pro pochopení Machiavelliho koncepce nezbytné. Druhá část se věnuje rozboru politické filosofie tohoto myslitele, do níž patří nové pojetí vládců, občana a státu, neboť podle Machiavelliho se udržení státu stává cílem každého vladaře a má přednost i před svobodou občana. Třetí část je zaměřena na sám politický pojem virtú, jež představuje souhrn schopností dosahovat stanovené cíle a která je podmínkou existence stabilního státu. Ve čtvrté části jsou zkoumány názory autorů Ivana Hannaforda a Neala Wooda, kteří se pojmem virtú zabývají. Závěrečná část vyústí v pokus o odpověď na otázku, zda je skutečně možné na základě virtú řídit stát.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Bauer, F., *Machiavelli a machiavellismus*, VAPE – Václav Petr, Praha, 1940.

Hannaford, I., Machiavelli's Concept of Virtù in The Prince and The Discourses Reconsidered, *Political Studies*, 1972, 20(2), 185-189.

Machiavelli, N., *Florentské letopisy*, Odeon, Praha, 1975.

Machiavelli, N., *Il Principe*, Einaudi, Torino, 1961.

Machiavelli, N., *Úvahy o vládnutí a vojenství*, Argo, Praha, 2001.

Machiavelli, N., *Vladař*, Orbis, Praha, 1940.

Machiavelli, N., *Vlády a státy: Úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání*, Tisk, Zlín, 1939.

Skinner, Q., *Machiavelli*, Argo, Praha, 1995.

Strauss, L., *Thoughts on Machiavelli*, University of Chicago Press, Chicago, 1978.

Viroli, M., *Machiavelli (Founders of Modern Political Thought)*, Oxford University Press, Oxford, 1998.

Wood, N., Machiavelli's Concept of Virtù Reconsidered, *Political Studies*, 1967, 15(2), 159-172.

Zarka, Y. Ch., *Machiavelliho Vladař. Nové umění politiky*, OIKOYMENH, Praha, 2015.

Vedoucí diplomové práce:

doc. Mgr. Jakub Jinek, Ph.D.

Katedra filosofie a religionistiky

Datum zadání diplomové práce: **31. března 2020**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. listopadu 2021**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

děkan

Mgr. Filip Grygar, Ph.D.

vedoucí katedry

Prohlašuji:

Práci s názvem Pojetí *virtù* v díle Niccola Machiavelliho jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 21. 11. 2021

Tomáš Klička

PODĚKOVÁNÍ

Rád bych poděkoval doc. Jakobovi Jinkovi, Dr. phil. za odborné vedení, podnětné rady a vstřícnost při konzultacích a vypracování diplomové práce.

ANOTACE

Diplomová práce se zabývá pojetím *virtù* v díle italského renesančního myslitele a politika Niccola Machiavelliho. Machiavelli je toho názoru, že *virtù* společně s fortunou zasahuje do nabytí a udržení státního útvaru, nicméně k tomu, aby se podařilo daný stát efektivním způsobem udržet, musí převážit *virtù*. Práce je rozdělena do čtyř částí. První část popisuje Machiavelliho životní dráhu v kontextu tehdejší politické situace na území Apeninského poloostrova. Druhá část analyzuje pojem *virtù* v rámci politického spisu *Vladař*. Machiavelli ve *Vladaři* formuluje řadu konkrétních rad a návrhů, jež mají vladaři zajistit úspěch, který spočívá v rozšíření moci a stabilizaci státu. Důraz je zde kladen na silného a schopného panovníka, jenž může díky své *virtù* bezpečně zachovat nově nabyté území. Třetí část se věnuje rozboru *virtù* v knize *Rozpravy nad prvními deseti knihami Tita Livie*. V *Rozpravách* využívá Machiavelli události z římských dějin, které mají poskytnout poučení o tom, jak římská republika dosáhla svého dominantního postavení, přičemž nabádá k jejímu napodobení. Důležitou roli zde podle Machiavelliho hrála *virtù* římských občanů, již byli ochotni vykonat vše pro obecné dobro své vlasti. Má-li tedy republika dosáhnout velikosti, musí se *virtù* vyznačovat občanstvo jako celek. Ve čtvrté části je zkoumán samotný pojem *virtù* z hlediska diskuse o tezech vybraných autorů, kteří se tímto pojmem zabývají ve svých odborných studiích.

KLÍČOVÁ SLOVA

Niccolò Machiavelli, *virtù*, fortuna, stát, vladař, občan

TITLE

The Notion of *Virtù* in the Work of Niccolò Machiavelli

ANNOTATION

The diploma thesis deals with the concept of *virtù* in the work of the Italian Renaissance thinker and politician Niccolò Machiavelli. Machiavelli believes that *virtù* affects the acquisition and maintenance of a state together with fortune, but to effectively maintain it, *virtù* must prevail. The thesis is divided into four parts. The first part describes Machiavelli's career in the context of the then political situation in the Italian peninsula. The second part analyzes the concept of *virtù* within the political work *The Prince*. In *The Prince*, Machiavelli formulates a series of concrete advice and suggestions to ensure the success of the prince, which consists in the expansion of power and the stabilization of the state. The emphasis is put on a strong and capable ruler who, thanks to his *virtù*, can safely preserve the newly acquired territory. The third part dedicates to the analysis of *virtù* in the book *Discourses of the First Ten Books of Titus Livy*. In the *Discourses*, Machiavelli uses events from Roman history to provide lessons on how the Roman Republic has achieved its dominant position, encouraging its emulation. According to Machiavelli, an important role was played here by the *virtù* of Roman citizens who were willing to do everything for the common good of their homeland. Therefore, if the republic is to achieve greatness, *virtù* must be manifested by citizenship as a whole. The fourth part examines the concept of *virtù* from the point of view of the discussion of selected authors who dealt with this concept in their professional studies.

KEYWORDS

Niccolò Machiavelli, *virtù*, fortuna, state, prince, citizen

OBSAH

ÚVOD	9
1 ŽIVOTNÍ PERIPETIE NICCOLA MACHIAVELLIHO	12
1.1 Druhý kancléř florentské republiky	12
1.2 Temné období.....	16
1.2.1 Niccolo Machiavelli a <i>Osel</i>	17
1.3 Literát a dějepisec	19
1.4 Poslední rána osudu.....	20
2 VLADAŘ	22
2.1 Druhy panství	22
2.2 Druhy vojska a válečné umění	24
2.3 Vlastnosti vladaře.....	27
2.4 Volba rádců	33
2.5 Nabytí vladařství na základě <i>virtù</i>	34
2.6 Nabytí vladařství na základě fortuny	35
2.7 Muž štěstěny či zdatný vladař	37
2.8 Analýza <i>virtù</i> v souvislosti s portréty významných mužů minulosti	39
2.8.1 Vladařství občanské.....	43
2.8.2 Vliv papežství coby hrozba vladařovy <i>virtù</i>	45
2.9 Vztah mezi <i>virtù</i> a fortunou	47
3 ROZPRÁVY.....	50
3.1 Otázka dosažení velikosti města	50
3.2 <i>Virtù</i> občanů.....	51
3.3 Velký zakladatel.....	53
3.4 Náboženství a zákony	54
3.5 Politika expanze	56
3.6 Republika a vladařství – komparace	58
4 VÝZNAMY <i>VIRTÙ</i>	61
4.1 Vojenská a politická <i>virtù</i> – diskuse	61
4.2 <i>Virtù</i> ve smyslu nápravy.....	67
ZÁVĚR	72
POUŽITÁ LITERATURA	74
SUMMARY	76

ÚVOD

Na přelomu 15. a 16. století patřila Itálie vlivem renesance k nejbohatším a kulturně a ekonomicky k nejrozvinutějším zemím Evropy. To, co jí však scházelo, byla politická jednota. Itálie byla rozdrobena na řadu malých státních útvarů, jež mezi sebou téměř neustále vedly války. Tento stav zapříčinil celkové oslabení země, což přitahovalo pozornost západoevropských panovníků, kteří usilovali o rozšíření svého dosavadního území. Značná část Apeninského poloostrova je tak nucena čelit nepřetržitým vpádům cizích mocností. Jedním z těchto panovníků je Karel VIII. Francouzský, jenž má jak prostředky, tak odhodlání postupně ovládnout rozdrobenou, a přitom pohádkově bohatou Itálii. Činí si nárok především na neapolský trůn, a to v rámci dávného francouzsko-aragonského soupeření o vliv na jihu poloostrova. Jeho plán vypadá mnohem poutavěji, když mu Lodovico Sforza, vévoda z Milánu, poskytuje pomocnou ruku k zabránění Neapole. Nicméně myšlenka francouzské invaze se nezamlouvala ostatním italským státům, protože by francouzské vojsko muselo překročit jejich území, a přineslo by tak s sebou nepředvídatelné důsledky. Tehdejší vládce Florencie Piero Medicejský, zvaný Nešťastný, se spojil s Neapolí a přislíbil pomoc proti francouzskému králi. Když však roku 1494 zahajuje Karel VIII. tažení do Itálie s armádou nevídané velikosti, Piero zpanikaří a předává mu klíče od všech důležitých florentských pevností.

Zde nacházíme počátek dlouhé řady zkoušek a soužení pro Florencii, jež mají pro evropské dějiny důležitý význam, neboť poskytly politické zkušenosti Niccolovi Machiavellimu, které později sepsal do svých nejslavnějších knih. Jeho analýzy mají poskytnout návod na to, jak vyřešit skličující politickou situaci v tehdejší Itálii, již těžce nesl. Zatímco ve svém politickém traktátu *Vladař* doufá v příchod silného a schopného panovníka, který by Itálii sjednotil a osvobodil od jejích uchvatitelů, v díle *Rozpravy nad prvními deseti knihami Tita Livie* spatřuje naději spíše v napodobení římské republiky, kterou považoval za nejúžasnější období lidských dějin.

Tématem předkládané diplomové práce je pojetí *virtù* v díle významného italského myslitele a politika Niccola Machiavelliho. *Virtù* představuje pro Machiavelliho zcela klíčový pojem, neboť společně s fortunou hraje důležitou roli v otázce získání a udržení státu, tedy v otázce, s níž se setkáváme v rámci celého jeho díla. Řada badatelů se však potýká s obtížemi týkajícími se toho, jak *virtù* jednoznačně vyložit. Příčinu této nejednoznačnosti lze vysledovat v Machiavelliho stylu, který můžeme označit za neformální či netechnický. Jeho myšlení si nestanovuje žádný teoretický program, nýbrž se rozvíjí na poli jazyka, instancí, motivací

a předpokladů každodenní praxe. Machiavelli není systematickým autorem, ale člověkem činu, člověkem, jenž reaguje na jednotlivé politické problémy, aniž by se přidržel jakéhokoli důsledného teoretického modelu. Nejednoznačné uchopení *virtù* je též zapříčiněno širokou škálou významů, jež sebou tento pojem nese. *Virtù* znamená: zdatnost, udatnost, statečnost, obratnost, odhodlanost, vytrvalost, tělesnou, duševní a vitální sílu, mužnost, znamenitost, nadání, důmysl, efektivnost, energičnost, předvídavost, sebekázeň, smělost, skrytou schopnost, schopnost rozhodovat a jednat a cit pro chopení se příležitosti. Mimoto, když Machiavelli hovoří o *virtù* a neřesti (*vizio*), má *virtù* obvykle význam ctnosti. Je třeba také zmínit antonyma *virtù*, neboť úplné pochopení jakéhokoli pojmu nelze dosáhnout bez vědomí toho, jaké pojmy jsou mu protikladné: kromě *fortuny* sem patří zbabělost, zahálčivost, neschopnost a slabost. S ohledem na výše zmíněnou skutečnost je třeba si položit následující otázku: Co je možno rozumět pod pojmem *virtù*? Na to se pokusíme zodpovědět v rámci této diplomové práce.

Práce se skládá ze čtyř kapitol, které jsou dále členěny na podkapitoly. První kapitola prezentuje nejdůležitější okamžiky Machiavelliho života v kontextu tehdejší politické situace odehrávající se na území Apeninského poloostrova. Pro pochopení Machiavelliho základních myšlenek je tato kapitola klíčová, poněvadž poskytuje pohled na události, jež značně ovlivnily jeho názory. Během výkladu jeho životní dráhy jsou též zmíněna jeho nejslavnější díla a okolnosti jejich vzniku. Druhá kapitola se věnuje rozboru *virtù* ve *Vladaři*. Než však přejdeme k pojmu *virtù*, představíme, jakým způsobem Machiavelli člení státy a panství, a příslušné termíny definujeme. Poté vyložíme základní předpoklady zdatného (*virtuoso*) vladaře, mezi které patří: vlastní vojsko, válečné umění, pěstování vhodných vlastností, jež vladaři umožní vyhnout se nenávisti a opovržení, a důkladná volba rádců. Zbytek kapitoly tvoří analýza *virtù*, která, jak jsme již poznamenali, spolu s *fortunou* zastává důležitou roli v otázce nabytí a udržení nového vladařství. Má-li si však vladař daný stát udržet, musí převážít *virtù*. V souvislosti s analýzou *virtù* jsou představeny portréty dvou významných mužů italských dějin: Cesara Borgii a Agathokla Sicilského. Ve třetí kapitole je zkoumán pojem *virtù* v rámci *Rozprav*. Na rozdíl od *Vladaře*, v němž se Machiavelli zabývá výlučně vladařstvími, jsou v *Rozpravách* ústředním tématem republiky. To však není jediný rozdíl mezi *Vladařem* a *Rozpravami*. Machiavelli totiž v *Rozpravách* tvrdí, že státy, které touží po velikosti, musí zůstat svobodné, přičemž k udržení této svobody je nutné, aby se *virtù* projevovala u všech občanů. Nejprve je ovšem zapotřebí velkého a zdatného zakladatele, jenž vytvořením náležitých institucí umožní rozmnožit *virtù* v kolektivním životě obce. Čtvrtá kapitola je věnována výkladu pojmu *virtù* u vybraných

autorů, jejichž koncepce nám spolu s Machiavelliho závěry pomohou tento pojem patřičně vymezit.

1 ŽIVOTNÍ PERIPETIE NICCOLA MACHIAVELLIHO

1.1 Druhý kancléř florentské republiky

Niccolò Machiavelli se narodil ve Florencii 3. května 1469. Do veřejného života vstoupil roku 1498, kdy padl Savonarolův režim, jenž ovládal tehdejší Florencii. Girolamo Savonarola byl uvězněn pro kacířství, přičemž jeho přívrženci byli následkem toho propouštěni ze svých pozic. Jedním z nich byl i Alessandro Braccesi, který byl nahrazen tehdy neznámým Machiavellim. 19. června se tak Machiavelli stává druhým kancléřem florentské republiky. V době, kdy nastoupil do této funkce, existoval ustálený způsob přijímání lidí do vysokých úřadů. Vedle diplomatické obratnosti byla požadována zběhlost v humanitních oborech. Pojem *studia humanitatis* pocházel z Říma, zejména od Cicerona, jehož pedagogické ideály byly oživeny italskými humanisty 14. století a silně ovlivnily univerzity i povahu veřejného života v Itálii. Humanisté se vyznačovali svou oddaností tomu, co má humanistické vzdělání zahrnovat. Jednalo se o latinu, řečnické umění, napodobování nejlepších klasických stylistů a důkladné zkoumání starověkých dějin a morální filosofie. Tento druh školení pro ně představoval nejlepší možnou přípravu pro politický život. Tyto obory totiž rozvíjely hodnoty, které jsou nutné pro to, abychom co nejlépe sloužili své vlasti (ochota podřídit své osobní zájmy veřejnému blahu, touha bojovat proti zkaženosti a tyranii a ctižádost usilovat o nejvyšší cíle, čest a slávu, pro svou vlast i pro sebe sama). Toto humanistické zázemí vysvětluje, proč mohl být Machiavelli v tak mladém věku jmenován do tak odpovědného postavení. Jeho rodina nebyla ani bohatá a ani nepatřila k vysoké aristokracii, byla však spřízněna s některými nejvzdělanějšími humanistickými kroužky města.¹

Machiavelliho politické postavení se skládalo ze dvou druhů povinností, jež musel plnit. Na jedné straně se jednalo o korespondenci spojenou se správou vlastního florentského území, na straně druhé musel jakožto jeden ze šesti tajemníků prvního kancléře sloužit Válečné desítce, tedy výboru, jenž odpovídal za zahraniční a diplomatické vztahy republiky. To obnášelo cestování do zahraničí, kde působil jako tajemník velvyslanců, a pomoc s podrobnými zprávami o událostech v cizích zemích. Díky tomu prošel praktickou školou politiky, poznal metody tehdejší italské diplomacie a utvořil si názory a zásady, které později přenesl do svých knih.²

¹ Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995, s. 10.

² Tamtéž, s. 13.

První záležitostí, jíž se musel Machiavelli zabývat, byla válka za znovudobytí Pisy. Toto město bylo zdrojem dovozu pro florentský obchod a zároveň zajišťovalo přístup k hlavním námořním trasám. Machiavelliho posláním tak bylo nově najmout nebo obnovit spolupráci se schopnými žoldnéřskými vůdci a smluvit s nimi podmínky jejich služby. Právě s tímto cílem jej Signorie³ vyslala za Kateřinou Sforzou, komtesou z Imoly a z Forlì, aby sjednal kontrakt s jejím synem Ottavianem Riariem. Machiavellimu se na Kateřině dvoře dostalo všelijakých poct, ale jeho úsilí narušovala skutečnost, že Signorie nebyla ochotná se oficiálně zavázat k ochraně Imoly a Forlì před případným útokem Cesara Borgii. Po Machiavelliho návratu padlo rozhodnutí podniknout rozhodující útok na Pisu. Avšak v okamžiku, kdy vše nasvědčovalo tomu, že úspěch je na dosah, dal kapitán Paolo Vitelli nečekaně útočnickům rozkaz k ústupu. Sekretář Rady deseti, jenž těmto událostem přihlížel, byl přesvědčen o kapitánově zradě a nechal jej okamžitě popraviti. Následkem neúspěšného tažení byla Florencie donucena spojit své síly s Francouzi. I to však skončilo pohromou. Gaskoňští žoldnéři najatí Florencií dezertovali a švýcarské pomocné sbory se vzbouřily kvůli zadržnému žoldu. Útok tak musel být s hanbou odvolán. Machiavelli, který byl účasten všech událostí tohoto nešťastného podniku, je roku 1500 spolu s Francescem della Casa pověřen odcestovat k Ludvíku XII. Francouzskému, aby jej ujistil, že nezdar podniku nebyl způsoben žádným nedostatkem ze strany Florencie. V očích francouzského krále však Florencie představovala špatně fungující vládu. S touto myšlenkou se na francouzském dvoře ztotožňuje i Machiavelli, neboť sám považuje postavení italských městských států za pochybné.⁴

Otázka války s Pisou dosud nepřestávala vrhat stín na život republiky, když na jejích západních hranicích vyvstalo nové nebezpečí v podobě Cesara Borgii. V roce 1501 jej jeho otec, papež Alexandr VI., jmenoval vévodou Romagni. Cesare vzápětí zahájil sérii tažení, aby si dobyl území odpovídající novému titulu. Zmocnil se Faenzy, Piombina a vévodství urbinského. Vzpružen těmito úspěchy požádal Florencii o spojenectví a vyslání zmocněnce, jenž by vyslechl jeho podmínky. K tomuto úkolu byl vybrán Machiavelli, který se roku 1502 představil vévodovi v Imole. Toto poslání lze podle Quentina Skinnera označit za nejdůležitější v Machiavelliho diplomatické dráze, neboť zde mohl pečlivě pozorovat a posuzovat soudobé státnické umění. Během svého pobytu u Borgiova dvora vedl mnoho soukromých rozprav s vévodou, jenž mu vyložil svou politiku a ambice. Cesare se Machiavellimu jevil jako muž velké odvahy a velkolepých plánů, který se považuje za schopného dosáhnout, čeho se mu

³ Význ.: vládnoucí městská rada.

⁴ Mariettiová, M., *Machiavelli: Filosof nutnosti*, česky: přel. K. Srncová, Argo, Praha, 2016, s. 51.

zachce. Všechno řídí sám, vládne nesmírně tajnůstkářsky, a proto je schopen rozhodovat a uskutečňovat své plány s ničivou náhlostí. Přestože Machiavelli obdivoval vévodovy vůdcovské schopnosti, cítil se od počátku poněkud nespokojen při pohledu na jeho omračující sebejistotu. Cesare se totiž příliš spoléhal na své štěstí, neboť nebral v úvahu, že by jeho plány mohly v kterýkoli okamžik ztroskotat.⁵

Když byl Machiavelli o rok později poslán do Říma (kde měl opět příležitost pozorovat Cesara zblízka), jeho dřívější pochybnosti o vévodových schopnostech se mu potvrdily. Účelem Machiavelliho návštěvy bylo podávat zprávy o krizi, ke které došlo u papežského dvora. Papež Alexandr VI. zemřel a po něm též jeho nástupce Pius III, jenž zastával úřad necelý měsíc. Borgia prosazoval kandidaturu Guiliana della Rovere. Tato volba však ohrožovala zájmy Florencie, neboť vévoda byl získán k podpoře kandidatury slibem, že bude-li Rovera zvolen, Cesare bude jmenován vrchním velitelem papežských vojsk (což by mohlo vést k novým nepřátelským výbojům na hranicích florentského území). Když byl však Rovere zvolen papežem (jako Julius II.), začalo se rozvíjet soupeření mezi ním a Borgiou. Cesare nepředvídal, jak nebezpečné je podporovat Rovera (kardinál byl za pontifikátu vévodova otce Alexandra VI. nucen prožít deset let ve vyhnanství). Podle Machiavelliho bylo však jeho největší chybou to, že i v takto nebezpečné situaci dál spoléhal na své štěstí místo toho, aby se postavil tváří v tvář možnosti, že může být kdykoli zaskočen zlobou osudu. Nepřízeň fortuny pak Borgiu rozložila tak, že se nebyl schopen držet žádného rozhodnutí. Díky tomu pak Machiavelli mohl ujistit Válečnou desítku, že od této chvíle může jednat zcela bez ohledu na něho. Přestože Machiavelli Cesara zpočátku obdivoval, jeho konečné stanovisko bylo nepříznivé.⁶

Další vlivný vůdce, s nímž se Machiavelli setkal, byl nový papež Julius II. Posoudit papežovu povahu a způsob vlády mohl v roce 1506, kdy byl vyslán k papežskému dvoru. Jeho úkolem bylo informovat Signorii o postupu Juliova plánu na znovudobytí území, jež patřivala církvi. Další příležitost k posouzení papežova jednání se Machiavellimu naskytla v roce 1510, kdy byl vyslán s novým poselstvem k francouzskému dvoru.⁷ Zpočátku měl Julius Machiavelliho obdiv. Avšak později jej Machiavelli začal vidět kritičtěji. Juliovi úspěchy připisoval prudkosti, které ovšem nahrávala doba a poměry. Kdyby totiž podle Machiavelliho přišla doba, jež vyžaduje opatrné jednání, znamenala by jeho zkázu, neboť by se nikdy nevzdal metod, k nimž

⁵ Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995, s. 16.

⁶ Tamtéž, s. 18.

⁷ Papež usiloval o vyhnání „barbarů“ z Itálie, což stavělo Florencii do nepříjemného postavení. Jednak si nepřáli urazit papeže a jednak byli spojenci Francouzů, kteří požadovali okamžitou odpověď týkající se případné pomoci ze strany Florencie, kdyby papež zaútočil na milánské vévodství, jež bylo drženo Francouzi.

ho sváděla jeho povaha. Mezi výpravou k papeži a návratem do Francie měl Machiavelli možnost posoudit činy dalšího významného vládce, totiž Maxmiliána, císaře Svaté říše římské. Příčinou Machiavelliho vyslání na císařský dvůr byly starosti ohledně císařova plánu vypravit se do Itálie, kde se chtěl nechat korunovat, přičemž pro nedostatek prostředků požádal Florencii o velkou finanční podporu. Signorie hodlala vyhovět jen v případě, že císař skutečně přijde. Nakonec z plánovaného tažení nadobro sešlo. Pokud jde o Maximiliána samého, Machiavellimu připadal jako zcela neschopný panovník, jenž neměl ani jednu vhodnou vlastnost k tomu, aby mohl úspěšně vládnout. Jeho největší slabinou bylo to, že se nechal ovlivnit jakýmkoli názorem, který mu byl předložen, což mělo za následek, že se nikdo nemohl spolehnout na jeho rozhodnutí.⁸

V době, kdy Machiavelli zaznamenával své výsledné soudy o vládčích, s nimiž se seznámil, dospěl k jednomu podstatnému poznatku, kterému žádný ze zkoumaných vládců nerozuměl, a proto většinou končili nezdarem, a pokud uspěli, pak spíše díky štěstí než díky zdravému politickému úsudku. Jejich společnou slabostí byla podle Machiavelliho nepružnost vůči měnícím se okolnostem. Cesare byl vždy příliš domýšlivý ve své sebejistotě, Julius zbrklý a předrážděný a Maxmilián opatrný a váhavý. Ani jeden z výše zmíněných si nedokázal připustit, že by dosáhl mnohem větších úspěchů, kdyby se snažil přizpůsobit požadavkům doby. Přestože jsou Machiavelliho úsudky o vládčích jeho doby většinou kritické, neměli bychom z toho činit závěr, že celé tehdejší státnické umění považoval za pouhý přehled pošetilostí a nezdarů. Během své diplomatické dráhy měl možnost několikrát pozorovat, jak se nějaký politický problém řeší takovým způsobem, že si získal nejen jeho uznání, ale dokonce ovlivnil jeho teorie politického vůdcovství. Jeden z činů, jenž si získal Machiavelliho naprostý obdiv, byl vykonán Cesarem v roce 1502. Borgia zde řešil vojenské nepokoje, jež nastaly v Romagni. Zpočátku se musel spoléhat na podporu místních šlechticů. Avšak později se ukázalo, že jejich vůdcové, tj. Orsini a Vitelli, jsou nespolehliví a intrikují proti němu. Cesare předstíral usmíření a povolal je ke schůzce do Senigallie, kde je však povraždil. V následující době Borgia usoudil, že by už nikdy neměl používat takové zrádné spojence, nýbrž si vytvořit vlastní jednotky.⁹ Myšlenka vlastních jednotek Machiavelliho okamžitě upoutala.¹⁰

⁸ Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995, s. 20.

⁹ V této době byla tato politika naprosto neslýchaná, neboť prakticky každý kníže v Itálii využíval k boji najaté žoldnéře.

¹⁰ Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995, s. 23.

1.2 Temné období

Velká rána pro Machiavelliho přichází v roce 1511, kdy se Juliovi podařilo vytvořit spojení, jež dostalo název Svatá liga. Pod papežovou korouhví se shromáždily Řím, Benátky, Ferrara, Aragonie a poté i Maxmiliánova Svatá říše římská a vojska anglického krále Jindřicha VIII. Tato hrozivá vojenská síla zcela změnila tvář tehdejší Itálie. Svatá liga nejdříve donutila ustoupit Francouze a pak svůj zrak obrátila proti Florencii, jež nevyhlásila podporu papeži. Roku 1512 Florencie kapituluje. Později téhož roku je Machiavelli propuštěn z kancléřství a odsouzen k ročnímu povinnému pobytu na florentském území a k zaplacení zástavy ve výši jednoho tisíce zlatých florinů. V roce 1513 se stává omylem podezřelým z účasti na nezdařeném komplotu proti nové medicejské vládě. Je mučen a poté odsouzen k vězení a k těžké pokutě.¹¹

11. března roku 1513 je papežem zvolen Giovanni de' Medici (jako Lev X.) V rámci oslav je vyhlášena amnestie, což má za následek Machiavelliho propuštění z vězení. V této době Machiavelli začíná přemýšlet, jak se doporučit novým městským správcům. Naléhá proto na svého bývalého kolegu a přítele Francesca Vettoriho, jenž se stal vyslancem v Římě, aby použil svůj vliv k jeho doporučení. Vettori mu však pomoci nemohl. Po neúspěšném úsilí o zaměstnání se Machiavelli stahuje na svůj statek v Sant' Andrea. Zde poprvé začíná sledovat politickou scénu spíše jako analytik než účastník. Pracuje (s oporou ve vlastních zkušenostech) na systematictějších úvahách o diplomacii, o historii a o pravidlech státnického umění. Zpracovává tak podněty, které nashromáždil během doby, kdy se zabýval politikou. Tyto podněty přenáší do svého mistrovského díla *Vladař*, které dokončuje v roce 1513. Machiavelli doufal, že by na sebe mohl tímto dílem upoutat pozornost Medicejských. Jednak chtěl předložit důkaz své věrné oddanosti a jednak chtěl ukázat, že je člověkem, jenž si zaslouží být zaměstnán, a odborníkem, kterého by bylo pošetilé přehlédnout.¹²

Machiavelliho původním plánem bylo věnovat dílo Juliánovi Medicejskému, ale když se Julián začal stahovat z veřejného života, rozhodl se pro Lorenza Medicejského. Lorenzo se projevil jako vynikající vojevůdce a významný činitel florentské politiky. Machiavellimu připadalo pravděpodobné, že právě tento muž ocení myšlenky vyjádřené v jeho knize a rozpozná i autorova génia. Po Machiavelliho naléhání Vettori svolil, že knihu Lorenzovi osobně předá. To bylo ovšem jediné, co mohl učinit. Přimět svého pána, aby dar také ocenil, už nedokázal.

¹¹ White, M., *Machiavelli: Nepochopený muž*, česky: přel. G. Císař, BB art, Praha, 2006, s. 163.

¹² Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995, s. 29.

Machiavelliho naděje tak ztroskotaly a jeho život se natrvalo změnil. vzdal se všech nadějí na diplomatickou kariéru a stále více se věnoval roli literáta.¹³

1.2.1 Niccolo Machiavelli a *Osel*

Vzácný pramen, který objasňuje temné období Machiavelliho života, představuje jeho nedokončená báseň *Osel*.¹⁴ Vypovídá především o autorově promyšleném vykročení na cestu literatury a žánrově (jedná se o alegorickou a satirickou báseň) se toto dílo řadí k Dantově *Komedii* a Pulciho *Morgantovi*. Báseň měla popisovat autorovu proměnu v osla (ač v osmém zpěvu, kde Machiavelli psaní básně přerušil, k této události dosud nedošlo). Autor od počátku nastoluje atmosféru rozchodu, když svou báseň otevírá sérií negativních frází: jednalo se o rozchod mezi autorem a jeho dobou, ale také o rozchod s ním samým. Machiavelli, jenž ztratil veškerou naději, jakoby ustupuje sám před sebou a v opovrhované samotě nalézá novou sílu. Nebude se více snažit vzdorovat přirozenému sklonu, který jej pudí zavrhnout svět, v němž žil. Stejně jako je osel nucen hýkat, i jeho duch je puzen k tomu pranýřovat chyby druhých a nyní mu dává volný průchod.¹⁵

*Ten nepříjemný a zvrácený čas způsobuje, že bez očí Argových vždy přihlížíme nejprve ke zlu před dobrem: také já rozseji trochu jedu, já, který nemám více sil zlořečit, nutí mne k tomu naše doba, jež jím přetéká.*¹⁶

Od druhého zpěvu nastupuje parodie na dantovský text. Hlavní hrdina (autor) líčí, jak se jednoho večera ztratil v lese, v němž vše mluví o smrti, a jak se zde setkal s mladou dámou s plavými copy, která vedla zvířecí stádo. Touto mladou dámou je Beatrice, služebnice Kirké, jež má na starosti různé druhy zvířat, která kdysi bývala lidmi. Kdyby se hrdiny zeptala, jak se zde ocitl, jeho odpovědí by patrně bylo: „z nedostatku rozvahy, plané naděje a mylného úsudku“. Ve skutečnosti již jeho příběh zná, jako ho znají i zvířata, jež dívka střeží. Ohledně jeho zodpovědnosti za neštěstí, která jej postihla, je však Beatrice shovívavější.¹⁷

¹³ White, M., *Machiavelli: Nepochopený muž*, česky: přel. G. Císař, BB art, Praha, 2006, s. 194.

¹⁴ Z důvodu absence vydání *Osla* v českém jazyce vychází citované pasáže z překladu Karolíny Srnkové, obsažené v knize Mariny Mariettiové: *Machiavelli: Filosof nutnosti*, a z překladu Martina Pokorného v knize Giulia Ferroniho: *Machiavelli aneb o nejistotě*.

¹⁵ Mariettiová, M., *Machiavelli: Filosof nutnosti*, česky: přel. K. Srnková, Argo, Praha, 2016, s. 154.

¹⁶ Machiavelli, N., *L'Asino, I; Opere di Niccolo Machiavelli*, Gaetano Cambiagi, Firenze, 1783, verš 97-102.

¹⁷ Mariettiová, M., *Machiavelli: Filosof nutnosti*, česky: přel. K. Srnková, Argo, Praha, 2016, s. 155.

*Mezi lidmi naší doby i starověku – započala – žádný nesnesl tolik nevděku ani soužení. Vůbec se to nepříhodilo tvou vinou, jako to bývá u jiných, to osud byl nepříznivý k tvému chvályhodnému konání. To osud zavřel brány slitování, on a jenom on tě dovedl na toto místo, tak divoké a bolestné.*¹⁸

Všechny osoby, s nimiž se hrdina setká v podobě různých zvířat, zpočátku podobně jako on bloudily v témže lese, který symbolizuje zoufalou situaci, do níž osud nebo nedostatek *virtù* vrhá lidi v určitém okamžiku života. Machiavelli si po vypuzení z kancléřství sáhl na samé dno zoufalství. Nikdo mu neprojevil vděčnost za jeho minulou, ale ani současnou oddanost. V názorech mladé dámy zaznívá důraz na hrdinovo špatně oplácené úsilí a na zatvrzelost osudu, jenž se proti němu obrátil. Existuje ovšem lék, díky němuž se průběh osudu zvrátí a fortuna hrdinovi ukáže vlídnější tvář. Je však zapotřebí přijmout proměnu v jinou bytost, nasadit „novou kůži“, již nebýt, nebo se druhým nezdát být tím, kým jsme byli dříve. Jinými slovy, je třeba přizpůsobit se době, abychom se již nevystavovali ranám osudu.¹⁹

Následuje epikúrejská přestávka²⁰, jež zabírá celý čtvrtý zpěv, a osamělá meditace o fortuně ve zpěvu následujícím. Šestý a osmý zpěv otevírá návrat Beatrice s jejím stádem. Beatrice se postará o to, aby se proměna jejího chráněnce odehrála až později na základě jejího souhlasu. Nejprve mu ukáže stáje, kde jsou na noc shromážděna zvířata. Hrdina mezi nimi spatří lidi, které dobře znal a s nimiž se v minulosti stýkal. Žádný z nich však nevystupuje konkrétně. Výjimku tvoří pouze místo, kde jsou shromážděná zvířata, jež představují ty „největší osobnosti“. Marina Mariettiová se domnívá, že tato stáj zpodobňuje Vatikán, o čemž svědčí mramorový basreliéf vytesaný nad jejím vstupem.²¹ Sedmý zpěv, který začíná otevřením brány této privilegované stáje, je věnován jeho obyvatelům. Není však snadné identifikovat pod zvířecími rysy osobnosti, jež se v té době točily okolo papeže. Lev, který se nemoudrými rozhodnutími sám připravil o drápy a tesáky, pravděpodobně představoval Lva X. a krásné osamělé zvíře byl patrně mladý Lorenzo. Mezi Lvem a tímto zvláštním zvířetem se nacházela skupina zmrzačených a opuštěných zvířat. Podle všeho šlo o armádu na útěku a výběr zvířat, která ji symbolizovala (Zajíci a Kozli), napoví, že se jednalo o papežovy žoldnéře.²² Setkání s Kancem (podle všeho se jedná o autorovo alter ego), jenž se skrývá na místě, které ho dělí od

¹⁸ Machiavelli, N., *L'Asino*, III; *Opere di Niccolò Machiavelli*, Gaetano Cambiagi, Firenze, 1783, verš 76-84.

¹⁹ Mariettiová, M., *Machiavelli: Filosof nutnosti*, česky: přel. K. Srncová, Argo, Praha, 2016, s. 155.

²⁰ Lahodná hostina a erotická noc ve společnosti zamilované dámy.

²¹ Socha představuje průvod komického básníka usazeného na slonovi, jehož papeži dal darem portugalský král. Tento průvod se odehrál v Římě roku 1514.

²² V roce 1517 znovu propukla válka o Urbino a papežská armáda sbírala jednu porážku za druhou. Přičemž Lorenzo byl vážně zraněn a musel se vzdát velení.

ostatních zvířat, ukončuje přehlídku a zabírá poslední zpěv básně. Oproti ostatním zvířatům je Kanec srozuměn se svým osudem a pociťuje nemalou hrdost nad důstojností zvířat. Kanec přirovnává osud zvířat k tomu lidskému, a nakonec dospívá k zavržení člověka i jeho podstaty.²³

*Žádné jiné zvíře nemá zároveň křehčí život a větší chuť žít, prchavější strach nebo větší hněv. Prase nepůsobí utrpení druhému praseti, ani jelen druhému jelenovi: jedině člověk zabíjí druhého člověka, mučí jej a obírá o vše.*²⁴

1.3 Literát a dějepisec

Hlavním znamením Machiavelliho nového zaměření bylo, že se výrazně účastnil schůzek pořádaných humanisty a literáty, kteří se setkávali v zahradách Cosima Rucellaiho na předměstí Florencie a vedli učené rozpravy. V *Orti Oricellari* se debatovalo o hodnotě latiny a italštiny a přednášely se a hrály hry. Nejvíce se ovšem diskutovalo o politice, konkrétně o osudech republikánských režimů. Výsledkem účasti na těchto diskusích jsou Machiavelliho *Úvahy o umění válečném* a *Rozpravy nad prvními deseti knihami Tita Livie*. Machiavelli ovšem nezapomněl ani v novelistické a dramatické tvorbě. V tomto období sepisuje novelu *Belfagor arcid'ábel*, již zmíněnou báseň *Osel* a divadelní hru *Mandragora*, již Machiavelli obrodil žánr italského divadla a která se hrála v rámci medicejských radovánek ve Florencii a v Římě.²⁵

Krátce po dokončení *Rozprav* se kolo štěstěny náhle otočilo. Roku 1519 umírá Lorenzo Medicejský, po němž přejímá otěže florentské vlády jeho bratranec, kardinál Giulio (později zvolen papežem jako Klement VII). Díky spříznění mezi kardinálem a Lorenzem Strozim (jeden z nejbližších Machiavelliho přátel) se Machiavellimu podařilo dosáhnout kýženého přijetí u medicejského dvora. Prvním projevem kardinálova zájmu o Machiavelliho zprostředkovatelský talent byla mise, během níž měl za úkol urovnat rozepři, která vypukla mezi florentskými kupci a městem Lukkou. Důvodem sporů byl bankrot významného bankéře Micheleho Guinigiho. Machiavelli využívá pobytu v Luce k sepsání biografie Castuccia Castracaniho (*Život Castruccia Castracaniho z Lukky*), jedné ze zdejších nejznámějších historických osobností.²⁶

²³ Mariettiová, M., *Machiavelli: Filosof nutnosti*, česky: přel. K. Sřncová, Argo, Praha, 2016, s. 156.

²⁴ Machiavelli, N., *L'Asino*, VIII; *Opere di Niccolò Machiavelli*, Gaetano Cambiagi, Firenze, 1783, verš 139-144.

²⁵ Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995, s. 59.

²⁶ Mariettiová, M., *Machiavelli: Filosof nutnosti*, Argo, česky: přel. K. Sřncová, Praha, 2016, s. 168.

Později téhož roku dostává Machiavelli formální pověření sepsat dějiny Florencie. Sepsáním *Florentských letopisů* se pak zabýval skoro celý zbytek svého života. V tomto díle se řídí dvěma základními pravidly klasické historiografie. Za prvé by historické spisy měly vštěpovat mravní ponaučení, a proto by jejich látka měla být vybrána a uspořádána tak, aby správné ponaučení poskytovala. Za druhé by se nejprospěšnější poučení mělo podat co nejzapamatovatelnějším způsobem, a historik by měl tudíž pěstovat poutavý rétorický styl.²⁷

1.4 Poslední rána osudu

V roce 1526 vytvořil francouzský král František I. Cognackou ligu (spojenectví Francie, papeže, Benátek a milánského vévody) pro znovunabytí držav v Itálii, kterých se musel vzdát po porážce císařskými vojsky roku 1525. Španělský král Karel V. na tuto obnovenou hrozbu odpověděl tím, že roku 1527 poslal svá vojska zpátky do Itálie. Oddíly však nedostávaly plat, byly neukázněné a místo útočení na vojenské cíle postupovaly rovnou na Řím, který čtyři dny drancovaly. Tato dramatická událost vešla ve známost jako *Sacco di Roma*. Po pádu Říma musel Klement VII. uprchnout. Ztráta papežské podpory zapříčinila zhroucení vlády Medicejských ve Florencii. Městská rada znovu vyhlásila republiku, přičemž mladá medicejská knížata musela odjet do vyhnanství. Pro Machiavelliho se však o slavnou chvíli nejednalo. Díky svému svazku s Medicejskými se musel mladší generaci republikánů jevit jako bezvýznamný příživník zdiskreditované tyranie. Ačkoli se zdá, že v sobě živil jistou naději na obnovu svého postavení ve druhém kancléřství, nikoho ani nenapadlo, že by se pro něj v nové protimedicejské vládě našlo zaměstnání. Machiavelli krátce nato onemocněl a už se neuzdravil. Zemřel ve Florencii 21. června 1527.²⁸

Roku 1531 uděluje papež Klement svým *breve* římskému tiskaři Antonioví Bladovi „privilegium“ vydávat Machiavelliho dílo. V Římě tak v témže roce vyšly *Rozpravy nad prvními deseti knihami Tita Livie* následované o rok později *Vladařem a Florentskými letopisy*. Toto vydání hned tří Machiavelliho děl je tím pozoruhodnější, že produkce Blada (tiskaře a vydavatele ve službách papežské kurie) byla do té doby velmi omezená a v zásadě zahrnovala pouze latinsky psaná díla namířená proti luteránství. Příčinnivost papeže Klementa při šíření Machiavelliho díla mohla být podle všeho projevem posmrtného uznání vůči autorově myšlení, jehož si papež nepochybně cenil a podporoval ještě za autorova života. Snad mu připomínka muže, jenž tak vehementně razil profrancouzské směřování florentské politiky, usnadňovala

²⁷ Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995, s. 90.

²⁸ Tamtéž, s. 99.

nalézání opětovné rovnováhy na Apeninském poloostrově a omezování vlivu španělského krále. Již v průběhu první poloviny 16. století se však mezi poddanými a stoupenci Karla V. rozezněla ostrá kritika namířená proti Machiavelliho dílu. Patřil mezi ně např. španělský filosof Juan de Sepúlveda nebo anglický kardinál Reginald Pole, pro něhož byl *Vladař* knihou, kterou napsal sám ďábel. Nicméně tyto ohlasy dosud neměly valný dopad, a to ani v domácím prostředí. Teprve na konci pontifikátu papeže Pavla IV. Carafy, kdy vznikl jezuitský řád, v Itálii započala skutečná kampaň proti Machiavellimu. Tyto útoky vyvrcholily v okamžiku, kdy bylo v roce 1557 celé dílo vloženo na *Index librorum prohibitorum*, kde setrvává až do roku 1900.²⁹ U Machiavelliho díla nyní zůstaneme, neboť, jak bylo naznačeno v úvodu, úkolem následujících dvou kapitol bude analyzovat pojem *virtù* v rámci *Vladaře a Rozprav*.

²⁹ Mariettiová, M., *Machiavelli: Filosof nutnosti*, česky: přel. K. Srnková, Argo, Praha, 2016, s. 253.

2 VLADAŘ

2.1 Druhy panství

Machiavelli zahajuje první kapitolu *Vladaře* tvrzením, že všechny státy (*stati*) a panství (*dominii*), které mají vládu (*imperio*) nad lidmi, jsou buď republiky (*republiche*), nebo vladařství (*principati*).³⁰ Pro bližší porozumění této pasáže se zaměříme na jednotlivé termíny. Výraz *stato* nesmíme chápat v moderním smyslu, tj. jako legislativní, vládní a správní strukturu. Pojem *stato* zde může označovat državu (jak ve smyslu toho, čeho někdo nabyt, tak ve smyslu držené kvantity a teritoriální reality), vojenskou pozici a dobyté území. *Stato* je tedy država, kterou je třeba opanovat.³¹ Výraz *stato* také slouží jako obecné označení pro politické záležitosti.³² Smysl tohoto výrazu nacházíme v Machiavelliho odpovědi na výrok kardinála rouenského (ministr zahraničí francouzského krále Ludvíka XII.), že Italové nerozumějí válčení: „Francouzi zas ničemu nerozumějí, pokud jde o stát.“³³

Termín *dominio* odkazuje k politickému principu vlastnictví, tzn. že dotyčný je legitimním vlastníkem určitého území, jeho pánem ve středověkém smyslu slova. Avšak ve dvacáté čtvrté kapitole *Vladaře* Machiavelli píše, že ačkoli Filip V. Makedonský pozbyl panství v některých městech, uchoval si království. Výrazem *dominio* je tedy myšlena efektivní kontrola, tedy souhrnnější nebo elementárnější skutečnost oproti postavení pána. Výraz *imperio* pak zpřesňuje termíny *dominio* i *stato* a dodává k faktu moci to, čím je charakteristická: státy mají *imperio*. *Imperio* je možné chápat shodně s francouzským *empire* ve smyslu vazby *avoir de l'empire sur...*, tedy mít nad něčím vládu. Myslí se tím efektivní moc či přímo absolutní vláda nad tím, co dotyčný vlastní. Avšak *imperio* (rozkazovací moc) není totéž co *potenza* (donucovací nebo zničující moc). Někomu rozkazovat není totéž co fyzicky někoho nutit. Výraz *imperio* je také nutné odlišovat od termínu *autorità*, jež je chápána jako morální charakteristika související s mocí určitého typu, která se posléze obklopuje právní strukturou. *Imperio* se místo toho prosazuje jako ryzí skutečnost a obnáší v sobě uznání moci jakožto zřejmé pro všechny, ale osvobozené od morální prestiže i právního aparátu. *Imperio* tedy označuje stav, kdy jsme nuceni uznat fakt moci. Machiavelli výraz *imperio* také spojuje s termínem prestiž, *reputazione*.

³⁰ Machiavelli ve *Vladaři* ponechává stranou úvahy o republikách. Jeho zájem tvoří pouze vladařství, neboť pojednává o tom, jak lze takovéto vladařství nabýt, spravovat a zachovat.

³¹ Výraz pán (*signore*), jenž je často užívaný synonymně s vladařem (*principe*), značí nové dobytí, a odkazuje tak ke specifickým obtížím nové skutečnosti.

³² Ménissier, T., Slova moci a modality politického myšlení, in: Ménissier, T., Zarka, Y. Ch. (ed.), *Machiavelliho Vladař: Nové umění politiky*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2015, s. 15.

³³ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], III; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 23.

Prestiž je totiž tím, co umožňuje uznání faktické moci. Lidé poslouchají toho, kdo je k tomu symbolicky zavazuje uchopením efektivní nadvlády, a takovýto stav plodí onu prestiž, k níž Machiavelli soustavně poukazuje a míní jí reálné politické důsledky, které s sebou nese dobrý obraz vlády.³⁴

Dobytí, nadvláda a uznání faktické moci na sebe bere podobu buď vladařství, nebo republiky. Vladařstvím se myslí režimy, kde je faktická moc soustředěna do rukou jednotlivce, kdežto republikou ty režimy, kde je moc rozptýlena nebo je přímo předmětem dojednávání. Termín *principato* však nelze překládat slovem „monarchie“. Machiavelli totiž výraz *monarchia* ve *Vladaři* nepoužívá, jediný výskyt tohoto slova je vyhrazen institucionalizované a tradiční politické formě: *la monarchia del Turco* (turecká monarchie).³⁵ Vladař (člověk, jenž je u moci nový) tedy není monarcha, jelikož není vybaven dynastickými oporami, které jsou pro monarchické panovníky charakteristické. Pokud jde o republiku, Machiavelli ji podle všeho považuje za synonymum „režimu svobody“ (zřízení, kterému jeho konstituce zajišťuje autonomii) nebo „občanských pořádků“ (zřízení, jež hájí a rozvíjí moc občanů). Podle Thierra Ménissiera je tedy ve *Vladaři* možné pod republiku zahrnout všechny typy režimů, kde moc není soustředěna v jedněch rukách: jak florentskou republiku, tak konstituční monarchii.³⁶

Machiavelli dělí vladařství na dědičné a nové. Nové mohou být úplně nové, například jako byl Milán za Francesca Sforzy, nebo mohou být jako nové části připojeny k dědičnému státu vladaře, jenž jich nabyl, jako například neapolské království, které bylo připojeno k panství španělského krále.³⁷ Quentin Skinner poznamenává, že ačkoli Machiavelli ve *Vladaři* rozčleňuje typy panství (republiky nebo vladařství), vladařství (dědičná nebo nová) a nová vladařství (zcela nová nebo přivtělená jako součást dědičnému státu vladaře, který je získal), jeho záměr směřuje k tomu, co ho upoutává nejvíce, tj. vladařství zcela nová. Na tomto místě rozčlenění svou látku na další pododdíly a zároveň dospívá k nejdůležitější tezi své politické teorie, kolem níž se točí celá myšlenka *Vladaře*. Podle Machiavelliho se nová vladařství získávají a udržují buď vlastními zbraněmi a *virtù*, nebo cizími zbraněmi a fortunou. Svůj záměr přitom soustředí na první možnost, neboť podotýká, že ti, kdo se dostali k moci jen díky *virtù*, a nikoli fortunou, jsou s to si tuto nově získanou moc udržet. Když naopak panovník

³⁴ Ménissier, T., Slova moci a modality politického myšlení, in: Ménissier, T., Zarka, Y. Ch. (ed.), *Machiavelliho Vladař: Nové umění politiky*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2015, s. 17.

³⁵ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], IV; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 24.

³⁶ Ménissier, T., Slova moci a modality politického myšlení, in: Ménissier, T., Zarka, Y. Ch. (ed.), *Machiavelliho Vladař: Nové umění politiky*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2015, s. 22.

³⁷ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], I; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 15.

přijde k moci pomocí cizích zbraní a fortunou, pak nejvíce potřebuje odborného poradce. Toto tvrzení podle Skinnera odkazuje na období, kdy Medicejští získali zpět svou svrchovanou moc ve Florencii díky fortuně, spojené se silou cizích zbraní, které poskytl Ferdinand Španělský.³⁸

2.2 Druhy vojska a válečné umění

Základ státu tvoří podle Machiavelliho dobré zákony a dobré vojsko. A jelikož dobré zákony se nemohou nacházet tam, kde není dobré vojsko, a jelikož tam, kde je dobré vojsko, jsou jistě také dobré zákony, je třeba se otázce vojska věnovat podrobněji. Vladař může svou vládu hájit vojskem vlastním, námezdným, výpomocným nebo smíšeným. Námezdné vojsko je však ctižádostivé a nespolehlivé, a proto vláda, jež je na něm založená, nikdy nedosáhne stability a bezpečí. Námezdní vojáci totiž nemají jiný důvod k vojenské službě než žold, a ten nestačí k tomu, aby chtěli za svého vladaře položit život. Jsou rádi jeho vojáky, dokud nepřijde válka, avšak jakmile přijde, touží odejít. Co se týče námezdních velitelů, jsou buď znamenití, a pak jim nelze důvěřovat, protože touží po vlastní velikosti, anebo znamenití nejsou, a pak svého pána zničí. Vojska má používat buďto vladař, nebo republika. Vladař by měl vzít velení osobně do svých rukou a republika by jej měla svěřit svým občanům. Pokud velení svěří někomu, kdo se neosvědčí, je třeba jej vyměnit, kdežto pokud je velitel dobrý, je třeba ho zákony držet tak, aby nepřekročil svou pravomoc. Machiavelli se odvolává na zkušenost, jež ukazuje, že úspěchy mají jenom ti vladaři a republiky, kteří mají vlastní vojsko, zatímco námezdné vojsko vždy jenom škodí. Za vlastní vojsko pak považuje to, které je složeno z poddaných, z občanů nebo z lidí plně závislých na svém vladaři.³⁹

Výpomocné vojsko je druh vojska, které přijde vladaře bránit na základě žádosti o pomoc někoho mocného. Takovéto vojsko může být užitečné pro vladaře, jemuž patří, ale je vždy škodlivé pro toho, kdo si ho povolá na pomoc, neboť pokud prohraje, je vladař poražen, a když zvítězí, stává se zajatcem toho, komu vojsko patří. Podle Machiavelliho je výpomocné vojsko ještě nebezpečnější než to námezdné, protože u výpomocného vojska je záhuba neodvratná. Výpomocné vojsko je totiž naprosto jednotné a poslušné jiných lidí, zatímco námezdné vojsko potřebuje více času a lepší příležitosti k tomu, aby mohlo vladaři ublížit, protože není jednotné a platí je sám vladař. Machiavelli říká: „Ve vojsku námezdném je nebezpečnější neschopnost

³⁸ Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995, s. 31.

³⁹ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], XII-XIII; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 51-52, 58.

a nedbalost v boji, v pomocném naopak statečnost.“⁴⁰ Je tedy třeba, aby se moudrý vladař vyhýbal těmto vojskům a užíval vlastních a raději prohrál se svým vojskem, než aby zvítězil s cizím, neboť vítězství získané cizími zbraněmi nelze pokládat za pravé vítězství. Vojsko smíšené je zčásti námezdné a zčásti vlastní a jako takové je sice mnohem lepší než vojsko námezdné nebo výpomocné, ale mnohem horší než vojsko vlastní. Machiavelli tedy dochází k závěru, že pokud vladařství nemá vlastní vojsko, je naprosto závislé na náhodě; nemá nic, co by je ve zlých časech ochraňovalo, a je proto zcela nejisté. Nic není totiž tak slabé a nestálé jako pověst moci, jež není založena na vlastním vojsku.

Na tomto místě je také třeba zmínit pasáž z průvodního listu věnovanému florentskému patricijovi Lorenzovi Filippovi Strozzimu v díle *Úvahy o umění válečném*. V této pasáži nacházíme tvrzení, že lidé, kteří tehdy plánovali vstoupit do vojenské služby, měnili nejen své oblečení, ale také zvyky, mravy a mluvu, neboť byli podle všeho přesvědčeni, že se nehodí páchat násilí v občanských šatech a že občanské způsoby a oděv jsou znaky zženštilosti. Machiavelli však s tímto přesvědčením nesouhlasí, neboť tvrdí, že všechny instituce, jež jsou ve společnosti zakládány kvůli společnému dobru lidí a které jsou vytvořeny, aby přiměly lidi žít v bázi před zákony a Bohem, by přišly vniveč, kdyby jejich obrana nebyla řádně zabezpečena. Sebelépe uspořádaná společnost bez záštity armády je na tom stejně jako nádherný palác vyzdobený drahokamy a zlatem, avšak neopatřen střechem, která by všechnu tu nádheru chránila před deštěm. Armáda musí především požívat úctu svých spoluobčanů, neboť státy si váží věrných, mírumilovných a bohabojných občanů, a pokud jde o vojsko, měla by tato úcta platit dvojnásob. Není totiž větší věrnosti vlasti než u toho, kdo má být připraven pro ni zemřít, není větší lásky k míru než mezi těmi, jimž válka může vzít život, a není větší bohabojnosti než mezi vojáky, kteří každý den podstupují nebezpečí, a proto potřebují nejvíce Boží pomoci.⁴¹

Machiavelliho naléhavost na vlastní vojsko je třeba podle Quentina Skinnera vysvětlit, neboť většina historiků dochází k závěru, že žoldněrský systém ve většině případů fungoval celkem úspěšně. Jednou z možností je, že se Machiavelli řídil literární tradicí. Názor, že k pravému občanství patří nosit zbraň, zdůraznili Livius, Polybius a Aristotelés, a když tento názor oživil Leonardo Bruni a jeho žáci, převzalo ho i několik generací florentských humanistů. Pravděpodobnější je ovšem možnost, že útočil na námezdní vojáky všeobecně, ale přitom měl

⁴⁰ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], XII-XIII; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 56.

⁴¹ Machiavelli, N., *Art of War*, The University of Chicago Press, Chicago, 2003, s. 3-4.

na mysli zejména neštěstí rodného města, jež během války s Pisou utrpělo prostřednictvím svým námezdních velitelů řadu pokoření. Nejenže skončilo úplnou pohromou tažení v roce 1500, ale podobným fiaskem skončila i nová florentská ofenziva v roce 1505, kde se kapitáni deseti námezdních setnin vzbouřili, jakmile začal útok, a do týdne je bylo nutné odvolat. Po tomto nezdaru bere Machiavelli věc do vlastních rukou a vytváří plán, jak nahradit florentská námezdní vojska občanskou domobranou. Roku 1506 je vytvořen nový vládní výbor (Devítka pro domobranu), přičemž Machiavelli je zvolen jeho tajemníkem.⁴²

Hlavním zájmem vladaře nemá být nic jiného než válka, její organizace a kázeň. Válečnictví je podle Machiavelliho jediným uměním, jež je očekáváno od člověka, který rozkazuje. Jedná se o umění, které má takovou sílu, že dokáže udržet u moci vladaře, již jsou jimi od narození, ale pomáhá také dosáhnout této hodnosti i prostým občanům. Zkušenost v tomto umění napomáhá k vládě, kdežto nevědomost k němu je příčinou toho, že panovník svou vládu ztratí. Vladař, který nerozumí vojenským věcem, nemůže být ctěn svými vojáky a nemůže jim ani důvěřovat. V časech míru je pak třeba se vojenským výcvikem zabývat více než v časech války, a to prakticky i teoreticky. Při praktickém výcviku musí vládce dbát nejen na kázeň a výcvik vojska, ale také se zabývat hony a seznamovat se s povahou kraje (tj. umět poznat, kde se zvedají hory, ústí řeky, leží roviny a jakou povahu mají bažiny). To je zapotřebí provádět s největší péčí, protože tyto znalosti mohou být užitečné jednak pro znalost vlastní země v případě obrany a jednak pro znalost jiné země, v níž je třeba se poprvé vyznat (pokud zná vladař zeměpisnou povahu jedné země, o to snadněji pochopí povahu jiných zemí). V případě, že vladař těmito vlastnostmi neopývá, chybí mu zkušenosti, jež mu pomohou najít nepřítel, volit vhodné ubytování, správně vést vojsko, organizovat bitvy a výhodně obléhat opevněná místa.⁴³

V díle *Úvahy o umění válečném* Machiavelli zdůrazňuje, jak musí kondotiér brát v potaz povahu terénu a uspořádání krajiny, a velice pečlivě rozlišuje různé dopady, jež může mít pohyb po terénu na efektivitu vojska. Na počátku čtvrté knihy podrobně upřesňuje, na jakém místě je nutné sešikovat vojsko, a vyzdvihuje, že je nutné brát v potaz okolní terén a jeho vztah k úkonům dne, pokud jde o možnost útoku, postupu, ústupu atd. Píše například, že ten, kdo šikuje své vojsko za dne, musí brát ohled na slunce a vítr, aby se mu jedno ani druhé neopíralo do tváře. Obojí totiž brání v rozhledu: slunce svými paprsky a vír prachem, který víří. Mimoto vítr znevýhodňuje zbraně, které střílejí na nepřítel, a oslabuje jejich zásah. Pokud jde o slunce,

⁴² Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995, s. 41.

⁴³ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], XIV; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 59-60.

nestačí dbát na to, aby nesvítilo do očí, ale je také nutné myslet na to, aby neškodilo úměrně tomu, jak bude postupovat den. Proto je při šikování mužstva zapotřebí mít slunce zcela za zády, tak aby muselo předtím, než se jim ocitne před očima, uběhnout mnoho času.⁴⁴

Při teoretickém výcviku se musí číst dějiny a uvažovat o činech vynikajících mužů, pozorovat, jak si vedli ve válkách, zkoumat příčiny jejich vítězství a porážek a také napodobit toho, kdo se v minulosti proslavil, a stále mít na paměti jeho skutky. O samotném napodobování píše Machiavelli následující: „Lidé totiž téměř vždycky chodí cestami, jež vyšlapali jiní, a napodobují ve svých skutcích jiné lidi, ale není možné choditi přesně v cizích stopách ani dosáhnout dokonalosti těch, jež napodobuješ.“⁴⁵ Člověk by proto měl následovat vždy takové cesty, jež vyšlapali velcí muži, a řídit se příkladem těch, kteří nejvíce vynikali, aby z nich, pokud nedosahuje jejich dokonalosti, měl alespoň něco. Princip napodobování je ve *Vladaři* ilustrován příkladem prozíravého lukostřelce, jenž zamíří vysoko nad cíl, nikoli proto, aby dostřelil tak vysoko, ale proto, aby za pomoci této výšky dosáhl cíle. Stejným způsobem si má počínat moudrý vladař. V časech míru pak nesmí zahálet, nýbrž musí pilně sbírat zkušenosti, aby z nich měl ve zlých časech prospěch a aby ho osud, když se fortuna obrátí, našel připraveného odolávat jeho ranám.

2.3 Vlastnosti vladaře

Úspěšný vladař však musí mít nejen spolehlivou armádu, ale také pěstovat správné vlastnosti. Jaké vlastnosti to jsou, již působivě analyzovali římstí moralisté. Dokazovali, že všichni velcí vojevůdcové potřebují v první řadě štěstí, neboť jestliže se Štěstěna (fortuna) neusměje, žádná samostatná lidská námaha nás k nejvyšším cílům nedovede. Nicméně tvrdili, že určité vlastnosti přízeň fortuny přitahují, a tím nám takřka zaručují, že dosáhneme slávy, cti a věhlasu. Soubor vlastností, jež člověku umožňoval, aby se stal spojencem fortuny a dosáhl velikosti, označovali pojmem *virtus*. Právěho muže, *vira*, zobrazovali jako jedince obdařeného čtyřmi základními ctnostmi: moudrostí, spravedlností, statečností a uměřeností. Připisovala se mu ovšem i řada dalších vlastností, jež byly později chápány jako vladařské: počestnost, velkodušnost a štedrost. Mimoto si měl pravý *vir* stále uvědomovat, že chce-li dosáhnout cti a slávy, musí se vždy chovat tak ctnostně, jak to jen lze.⁴⁶ Tvrzení, že je vždy rozumné být mravný, je ústřední pro Cicerona. Poznává, že podle přesvědčení mnohých může být věc mravně správná, a přitom nebýt užitečná, nebo může být užitečná, a přitom nebýt mravně

⁴⁴ Machiavelli, N., *Art of War*, IV; The University of Chicago Press, Chicago, 2003, s. 86-87.

⁴⁵ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], VI; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 29.

⁴⁶ Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995, s. 43.

správná. Jedná se však o klam, protože pouze když postupujeme mravně, můžeme doufat, že dosáhneme toho, po čem toužíme.⁴⁷

Tento rozvrh převzali autoři rádců pro renesanční vladaře. Zastávali názor, že obecný pojem *virtus* se musí vztahovat k souhrnu všech základních a vladařských ctností, a tento souhrn rozčlenili s takovou všímavostí k detailům, že v pojednáních, jako byla *Výchova krále* od Francesca Patriziho, je *virtus* rozdělena asi na čtyřicet mravních ctností, které jsou očekávány od panovníka. Mimoto podporovali tvrzení, že rozumný vladařský postup bude vždy postup mravný, a dokazovali to tak usilovně, že se stali otci přísloví „s poctivostí nejdál dojdeš“.⁴⁸

Zkoumáme-li moralistická pojednání Machiavelliho současníků, setkáváme se s týmiž argumenty. Ve *Vladaři* je však tento aspekt humanistické mravnosti zavržen. Zvrat nastává v patnácté kapitole, když Machiavelli začne rozebírat vlastnosti, jež vladařům přinášejí chválu či hanu. Jsou chváleni za to, že jsou štedří, přející, laskaví, věrní, zuřiví, odvážní, vlídní, cudní, upřímní, povolní, vážní a zbožní. A naopak haněni jsou za to, že jsou skoupí, chamtiví, ukrutní, věrolomní, zženštilí, zbabělí, pyšní, chlípni, potměšilí, neústupní, lehkomyšlní a nevěřící. Podle ustáleného názoru by největší chvály byl hoden takový vladař, jenž by měl z výše uvedených vlastností ty, které jsou považovány za dobré. Machiavelli však namítá, že jelikož je lidská přirozenost nedovoluje mít všechny, musí si vladař počínat natolik prozíravě, aby nebyl kárán pro vlastnosti, které by ho mohly připravit o vládu. Nesmí se ovšem obávat vzít na sebe hanbu oněch špatných vlastností, bez nichž by nebylo možné si vládu uchovat, neboť mnohé, co se zdá být ctnostné, jej může přivést do záhuby, a mnohé, co se zdá neřestné, mu může vynést bezpečí a dobro.⁴⁹

Machiavelli se tak rozchází s dosavadní humanistickou tradicí, podle níž platilo, že užitečnost nemůže být nikdy ve sporu s mravní správností. Jinak řečeno, zkušenost jej poučila, že *honestum* není vždy *utile*. Pokud je člověk skutečně odhodlán učinit vše nezbytné k zajištění vlády, nemusí být vždy čestný, ale podle potřeby někdy ano a někdy ne, jak velí okolnosti. Machiavelli si je vědom toho, že mnozí myslitelé, kteří se touto otázkou dříve zabývali, takové mínění jednoznačně odmítli, vyhlašuje však, že tito autoři psali o různých republikách a vladařstvích, jaké ve skutečnosti nikdo nikdy neviděl a nepoznal. Jeho cílem je naopak ponechat stranou domnělé vlastnosti, které má vladař mít, a pohovořit o těch skutečných. Ve

⁴⁷ Cicero, M. T., *O Povinnostech*, II; česky: přel. J. Ludvíkovský, Svoboda, Praha, 1970, s. 92.

⁴⁸ Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995, s. 46.

⁴⁹ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], XV; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 62-63.

skutečném světě totiž není pravidlem, že bychom uskutečňováním mravních ctností dosáhli velikosti.⁵⁰

Z výše uvedeného vyplývá, že Machiavelliho revoluční pojetí žánru rádce pro vladaře se zakládalo na odlišném porozumění pojmu *virtù*. Machiavelli souhlasí s tradičním předpokladem, že název souboru vlastností, které umožňují vladaři, aby se stal spojencem fortuny a dosáhl velikosti, je *virtù*. Odděluje však význam tohoto pojmu od jakéhokoli nutného spojení se základními a vladařskými ctnostmi. Místo toho dokazuje, že pro vladaře, který má opravdovou *virtù*, bude určujícím rysem ochota udělat, co diktuje nutnost (*necessità*), ať je to čin ničemný či ctnostný. *Virtù* tedy označuje „mravní pružnost“ vladaře, jenž se musí umět přizpůsobovat rozmarům fortuny a měnícím se okolnostem, aby si zabezpečil svou vládu.⁵¹

Na tomto místě bude vhodné ukázat, jaké nebezpečí mohou pro vladaře představovat vlastnosti, jež jsou obecně považovány za dobré. Začneme štědrostí. Vladař, který si chce uchovat pověst štědrého člověka, nesmí opomíjet žádnou okázalost, což zapříčiní, že na to spotřebuje celý svůj majetek a nakonec bude nucen zatížit obyvatelstvo mimořádnými daněmi a dělat všechno, co lze, aby získal peníze. Následkem toho bude v poddaných probouzena nenávist a lidé si ho přestanou vážit, protože zchudl. A když si uvědomí nebezpečí pádu a chce mu uniknout, je ihned považován za skoupého člověka. Vladař však nesmí dbát toho, že je považován za skoupého, neboť časem bude stále více považován za štědrého, totiž až lidé uvidí, že mu při jeho šetrnosti dostačují příjmy a že se může bez nových daní ubránit nepříteli. Bude tedy štědrý k těm, jimž nic nebere, přičemž těch je velmi mnoho, a skoupý k těm, kterým nic nedává, a těch je málo. Skoupost jako taková je tak jednou z oněch špatných vlastností, jež vladaři umožňují vládnout.⁵²

Další vlastností, kterou je třeba blíže prozkoumat, je vlídnost. Každý panovník musí toužit po tom, aby byl považován za vlídného, a nikoli za krutého. Nicméně je třeba dbát na to, aby své vlídnosti nepoužíval chybně. Vladař se nesmí starat o to, že má pověst krutého člověka, když je jeho cílem, aby si své poddané udržel ve svornosti a v oddanosti. Neboť přes několik málo příkladných trestů bude laskavější než ti, kteří přílišnou vlídností dovolují, aby se šířily nepořádky, z nichž vznikají vraždy nebo loupeže. Ty totiž škodí celé obci, zatímco popravy nařízené panovníkem škodí pouze jednotlivcům. Obzvlášť pro nového vladaře je nemožné se

⁵⁰ Hankins, J., *Renesanční filosofie*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2021, s. 440.

⁵¹ Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995, s. 49.

⁵² Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], XVI; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 64-65.

vyhnout pověsti krutého člověka, protože nové státy bývají plné nebezpečí. Přesto však musí být rozvážný v jednání a s umírněnou prozíravostí postupovat tak, aby se z přílišné důvěřivosti nestal neopatrným a pro přílišnou nedůvěru nesnesitelným.⁵³

Tím se Machiavelli dostává k otázce, zda je lepší být milován než obáván, nebo naopak. Podle jeho názoru je třeba obojího, ale mnohem bezpečnější je být obáván než milován. Lidé jsou totiž nevděční, falešní a chtiví zisku, a dokud jim vladař prokazuje dobro, jsou mu oddáni tělem i duší a nabízejí mu svůj majetek a život. Jakmile je však potřebuje, bouří se. Vladař, jenž celou svou vládu založil na jejich slovech, padne, neboť si nic jiného nepřipravil. Přátelství, která jsou získána penězi, a nikoli velikostí a šlechetností ducha, jsou sice zasloužená, ale nelze je použít v čase, kdy je jich potřeba. Lidé také bezohledněji škodí tomu, kdo probouzí lásku, než tomu, kdo budí strach, neboť láska je držena povinností, a ta se při každé příležitosti, kdykoli jde o osobní prospěch, trhá, protože lidé jsou zlí. Avšak pokud jde o strach, je udržován obavou z trestu, a ta lidi neopouští nikdy. Strach je ale třeba budit tak, aby se panovník vyhnul nenávisti. Je totiž možné být obáván, a přitom nebýt nenáviděn. Toho lze dosáhnout následovně: nevztáhnout ruku na majek svých poddaných a na jejich ženy. A pokud je nucen sáhnout někomu na život, musí to učinit tehdy, když k tomu má zřejmý důvod a dostatečné oprávnění.⁵⁴

Kromě nenávisti se má vladař také vyhýbat opovržením. Opovržení k němu probouzí to, když je považován za zženštilého, kolísavého, lehkomyšlného, nerozhodného a bázlivého. Před opovržením se naopak uchrání, když je v jeho činech vidět velkolepost, síla, důstojnost a odvaha. Škodlivost určitých vlastností pro vladařovu moc spočívá v odhalení, že vladař svým poddaným není nadřazený. Poddaní nemohou přijmout, aby jim vládl vladař, který je horší než oni, nebo jim je roven. V takovém případě je nic nebude odrazovat, aby nezatoužili vykonávat moc místo něho, anebo se mu nevzepřeli neuposlechnutím příkazu. V soukromých záležitostech svých poddaných se musí snažit o neodvolatelné rozsudky a udržovat o sobě takové mínění, aby nikoho ani nenapadlo jej podvést. Takovýto vladař je velmi vážen, a tudíž nebývá napaden, neboť si je nepřítel vědom toho, že se jedná o znamenitého muže, jenž je uctíván svým lidem.⁵⁵

Vladař je ohrožen ze dvou směrů: zvnitřku (od vlastních poddaných) a zvnějšku (od cizích mocnářů). Obranu proti vnější hrozbě tvoří dobré zbraně a spojenci, a pokud bude mít vladař

⁵³ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], XVII; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 66-67.

⁵⁴ Tamtéž, XVII; s. 67.

⁵⁵ Tamtéž, XIX; s. 72.

upevněny vnější záležitosti, bude mít vždy také upevněny záležitosti vnitřní, leda by byly porušeny nějakým spiknutím. Proti této hrozbě se lze zajistit tak, že se vladař bude snažit nebudit k sobě nenávist a opovržení a bude se k obyvatelstvu chovat tak, aby bylo se svým panovníkem spokojeno. To nás přivádí k jednomu z nejdůležitějších úkolů panovníka: velmože (*grandi*) neuvádět v zoufalství a lidu (*populo*) vládnout tak, aby žil spokojeně. Tento úkol však není snadný, neboť mezi velmoži a lidem probíhá neustálý konflikt. Proto vladař, který se spojí s jedněmi, se nutně ocitne v konfliktu s druhými. Machiavelli tak předkládá řešení, s nímž přišli francouzští monarchové. Je jím vynález parlamentu obdařeného justičními pravomocemi, který je ve svém institucionálním fungování nezávislý na královských rozhodnutích. Když tedy parlament zakročí proti velmožům a stanoví trest, není přímým vykonavatelem útlaku král a velmožům se král nejeví jako spojenec lidu. Král je tak chráněn před nenávistí velmožů a současně chrání lid před jejich ambicemi, čímž si získává jeho přátelství. Před nenávistí velmožů se uchrání tím, že je sám nepotlačuje, a přátelství lidu se těší díky tomu, že se mu jeví jako jeho ochránce. Z toho lze vyvodit ponaučení, že vladař má trestní právo svěřit jiným, zatímco právo milosti si ponechat.⁵⁶

Podle Machiavelliho nic nebudí úctu k vladaři tak jako významné činy, jež o něm probouzí pověst velikého a vynikajícího panovníka. Je také vážen, když je opravdovým přítelem a nepřitelem (když se veřejně postaví na něčí stranu proti někomu jinému), což je vždy prospěšnější než neutralita. Vítězná strana nestojí o přátele, na něž není spolehnutí a kteří mu v nesnazi nepomohli. A poražený neposkytne panovníkovi podporu, protože tento panovník nebyl ochoten se zbraní v ruce sdílet jeho osud. Pokud se vladař prohlásí za spojence jedné strany, a ta vyhraje, je vladaři zavázána a vzniká přátelské pouto. Jestliže se naopak přidá ke straně, jež prohraje, poskytne mu útočiště a stane se společníkem osudu, který se může obrátit k dobrému. Panovník ovšem musí dbát na to, aby se nikdy nespojil s někým, kdo je mocnější než on sám, neboť jestliže zvítězí, je mu vydán na milost a nemilost. Dále je třeba myslet na to, že každé rozhodnutí je nejisté: kdykoli se člověk snaží utéct jedné nepříjemnosti, vždy se ocitá v nebezpečí té druhé. Proto je třeba jistého umění prozíravosti, které umožní rozeznat hodnotu nepříjemnosti a zvolit si tu méně zlou. Vladař také musí dávat najevo, že je milovníkem *virtù*, vyznamenávat lidi vynikající v určitém oboru, povzbuzovat občany, aby pokojně vykonávali svá zaměstnání tak, aby se nikdo nebál zvelebovat svůj majetek ze strachu, že mu bude zabaven,

⁵⁶ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], XIX; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 72-74.

a udělovat odměny každému, kdo jakýmkoli způsobem zvelebuje svůj stát. A vždy musí dbát majestátu své důstojnosti, neboť ten nesmí nikdy v ničem chybovat.⁵⁷

V tehdejší době převládal názor, že je hodno chvály, když vladař drží dané slovo a žije v upřímnosti, nikoli v úskočnosti, přičemž nejcitovanější byl v této souvislosti Ciceronův výrok z jeho díla *O povinnostech*: „Křivda se činí dvojím způsobem, násilím nebo lstí, lest připomíná lišku, násilí lva. Obojí je člověku zcela cizí, ale větší pohrdání zasluhuje lest.“⁵⁸ Machiavelli nicméně oponuje, že veliké věci vykonali takoví panovníci, již málo dbali daného slova a kteří dovedli poplést lidi svou lstivostí, až nakonec překonali ty, kteří svou vládu založili na čestnosti. Podle něho existují dva způsoby boje: cestou zákonitou a cestou násilí. První způsob je vlastní člověku a druhý zvířatům. Avšak v mnohých případech první způsob nestačí a je třeba se uchýlit ke způsobu druhému. Vladař tedy musí být schopen počínat si jako zvíře i jako člověk. Machiavelli s nepochybnou narážkou na Cicerona poznamenává, že v případě zvířete si za vzor musí vzít lišku a lva, neboť má-li za vzor lišku, unikne nástrahám, a má-li za vzor lva, zastraší vlky.⁵⁹

Prozíravý panovník nesmí plnit dané slovo, pokud by mu to mělo uškodit nebo pokud pominuly příčiny, pro které se daným slibem zavázal. Machiavelli to ospravedlňuje takto: jelikož jsou všichni lidé zlí, a tudíž by neplnili slib daný vladaři, nesmí ani vladař plnit slovo, jež dal jim. Panovník bude mít vždy dost vhodných záminek k přikrášení toho, že neplní své slovo. Důležitou roli zde hraje přetvářka, již lze označit za nezbytnou výzbroj úspěšného vladaře. Vladař nemusí mít všechny vlastnosti typu laskavost, věrnost, lidskost, upřímnost a zbožnost, ale musí vypadat, jako by je měl. Jestliže si chce takový vladař udržet svou moc, musí často jednat věrolomně, nemilosrdně, nelidsky a protinábožensky. Musí mít povahu, jež je schopná převlékat kabát, a to podle toho, jak velí okolnosti. Pokud je to možné, nemá se uchýlovat od cesty dobra, jakmile je to však nutné, musí umět kráčet i po cestě zla. Lidé totiž posuzují více očima než citem, jelikož vidět je dáno každému, kdežto cítit, co je pod povrchem, málokomu. Machiavelli píše: „Každý tedy vidí, jaký se zdáš, ale málokdo cítí, jaký opravdu jsi. A tito málokterí se neodvažují postavit proti názoru mnohých, chráněných majestátem vlády.“⁶⁰

Zde však vyvstává následující otázka. Proč by měl vladař být nebo se jevit mravný před poddanými, kteří ze značné části mravní nejsou? Christian Lazzeri se domnívá, že vladař stejně

⁵⁷ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], XXI; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 85-88.

⁵⁸ Cicero, M. T., *O Povinnostech*, I; česky: přel. J. Ludvíkovský, Svoboda, Praha, 1970, s. 42.

⁵⁹ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], XVIII; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 69.

⁶⁰ Tamtéž, XVIII; s. 70-71.

jako poddaní nevnímá příslušné vlastnosti (ctnosti a neřesti) jako morální vlastnosti, nýbrž jako politická znamení, jež mu zajišťují specifickou reputaci. Příslušné vlastnosti či znamení totiž poddaným ukazují, jaké bude nebo jaké může být vladařovo budoucí či možné počínání. Jestliže jsou jeho vlastnosti ctnostmi, poddaným to ukazuje, že z jeho strany nemají očekávat budoucí či možný útlak. Vlastnosti, kterými vladař oplývá nebo které předstírá, jsou v souladu s jeho strategickými rozhodnutími, a vladař tak nemusí oplátkou čekat nenávistné emoce zklamaných poddaných, jak by tomu bylo, kdyby jeho vlastnostmi byly neřesti.⁶¹

2.4 Volba rádců

Jedním z nejdůležitějších úkolů vladaře je volba rádců. To, zda jsou rádci dobří nebo špatní, je určováno vladařovou moudrostí. Neboť pokud má kolem sebe obratné a spolehlivé muže, lze ho považovat za moudrého, protože dovedl poznat jejich obratnost a uchovat si jejich spolehlivost. Jestliže však rádci takoví nejsou, úsudek o vladaři je zcela opačný. Rádce, jenž myslí více na sebe a ve všech svých činech usiluje o svůj prospěch, není nikdy dobrým rádcem a nikdy mu nelze důvěřovat. Člověk, který má v rukou něčí stát, se musí řídit dvěma základními pravidly. Za první, nemyslet na své blaho, ale na blaho svého vladaře. A za druhé, nezmiňovat se svému panovníkovi o ničem jiném než o věcech týkajících se státu. Panovník zase musí na oplátku svého rádce vyznamenávat, zavazovat si jej a udělovat mu hodnosti a úřady, aby měl takové množství cti a bohatství, že po jiném nezatočí, a aby toto množství v něm budilo strach, že při změně vlády může o všechno přijít.⁶²

To, před čím by se měl mít každý panovník na pozoru, jsou lichotníci. Aby se vladař ubránil lichotkám, musí lidem naznačit, že jej neuráží, když mu říkají pravdu. Ale pokud může vladaři říkat pravdu kdekdo, je prost úcty. Proto je třeba se držet střední cesty, tj. vybrat si moudré muže, jimž dá právo říkat mu pravdu, ale současně jenom o těch věcech, na něž se sám ptá, o jiných nikoli. Musí jim tedy klást otázky o všemožných záležitostech, vyslechnout je a potom sám rozhodnout podle vlastního úsudku. Navíc musí ke každé radě těchto moudrých mužů přistupovat takovým způsobem, aby každý z nich viděl, že čím je rada upřímnější, tím je vladaři milejší. Mimo tyto vybrané muže nesmí chtít slyšet radu nikoho jiného. Panovník se musí radit jenom tehdy, když chce on sám, a musí dokonce odrazovat každého, aby ho ani nenapadlo radit mu v něčem, na co nebyl tázán. Vladař je zde od počátku do konce pánem. Je od samého

⁶¹ Lazzeri, Ch., Jak se chránit před opovržením a nenávistí, in: Ménissier, T., Zarka, Y. Ch. (ed.), *Machiavelliho Vladař: Nové umění politiky*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2015, s. 101.

⁶² Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], XXII; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 89-90.

počátku tím, kdo si žádá nebo nežádá vyslechnout cizí názor. Machiavelli zdůrazňuje, že je možné dobře radit jen takovému panovníkovi, jenž je sám moudrý. Ať už tedy dobré rady pocházejí od kohokoli, musí mít původ ve vladařově moudrosti.⁶³

Poskytování rad tedy není jednostranným přenosem moudrého slova, které by pasivně vystupujícím nevědomci sdělovalo předem danou pravdu. Po rádci je sice požadováno, aby řekl celou pravdu, nicméně nemůže předstírat, že by celou pravdu sám měl a byl s to ji vyslovit najednou. Až kritický výkon vladařské moudrosti změni poradní rozpravu procesem disputace, již vladař sám vede svými otázkami, v poznání, podle kterého je možné jednat.⁶⁴

2.5 Nabytí vladařství na základě *virtù*

Jak již bylo uvedeno, Machiavelli zastává názor, že se prostý člověk stává vladařem buď pomocí *virtù*, nebo *fortuny*. Oba tyto pojmy jsou ve *Vladaři* spojovány s nabytím a udržením státu, přičemž daný stát si může udržet pouze ten vladař, jehož činy se vyznačují *virtù*. Pro podepření svého tvrzení zmiňuje Machiavelli znamenité jedince, kteří se stali panovníky nikoli na základě *fortuny*, ale díky *virtù*, a jimiž jsou Mojžíš, Kýros, Romulus a Théseus. „Když pak zkoumáme jejich skutky a život, vidíme, že fortuna jim nedala nic jiného než příležitost (*occasione*), která jim poskytla surovinu a možnost, dáti jí takovou formu, jaká se jim zlíbila. Bez této příležitosti by *virtù* jejich ducha byla vyhasla bez užitku; a nebýt jejich *virtù*, nebyla by příležitost bývala nic platná.“⁶⁵ Z výše řečeného vyplývá, že bylo nutné, aby Mojžíš našel izraelský národ zotročen a utiskován, protože jenom z touhy uniknout této porobenosti svolili Izraelité, že jej budou následovat. Bylo též nutné, aby Kýros našel Peršany nespokojené s vládou Médů a Médy změkčilé dlouhým mírem. Bylo třeba, aby byl Romulus po svém narození vypuzen z Alby, neboť v jiném případě by v něm nevznikla touha stát se římským králem a zakladatelem své vlasti. A Théseus by nemohl dokázat svou *virtù*, kdyby Athéňany nenašel rozptýlené. Tyto příležitosti pomohly těmto lidem ke štěstí. A jejich znamenitá *virtù* způsobila, že se chopili naskytnuté příležitosti a díky tomu se jejich země stala šťastnou.

Lze tedy usoudit, že *virtù* svému nositeli umožňuje rozpoznat příležitost, jež mu poskytla fortuna, a následně ji obratným způsobem využít. Kdyby tito znamenití jedinci postrádali potřebnou *virtù*, naskytnutou příležitost by podle všeho promarnili. Díky své *virtù* však nebyli

⁶³ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], XXIII; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 91-92.

⁶⁴ Damien, R., Machiavelli a rozbité poradní zrcadlo, in: Ménissier, T., Zarka, Y. Ch. (ed.), *Machiavelliho Vladař: Nové umění politiky*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2015, s. 140.

⁶⁵ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], VI; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 30.

pouhými pasivními diváky událostí, nýbrž dokázali do těchto událostí aktivně, směle a sebevědomě zasahovat a připravovat tak vlastní úspěch.

Lidé, kteří se stávají panovníky cestou *virtù*, sice nabývají vlády s obtížemi, ale snadno si ji udržují. Tyto obtíže mají svůj původ v tom, že pokud chtějí založit stát a následně se v něm zabezpečit, jsou nuceni zavést nové zákony a instituce. Neboť nic není tak těžké, nejisté a nebezpečné jako zavádět nový státní řád. Takovýto panovník pak má své nepřátele a stoupence. Nepřáteli jsou ti, kteří měli ze starého řádu prospěch, a stoupenci ti, kteří by mohli mít prospěch z řádu nového. Tito stoupenci jsou však nejistí. Jejich nejistota vyplývá jednak z obavy před odpůrci, kteří mají prospěch ze starých zákonů, a jednak z lidské nedůvěry, protože lidé opravdu nevěří v novou věc, dokud nevidí, jak se osvědčila. Tím se dostáváme k otázce, zda mají mít noví vladaři vlastní vojsko, nebo musí spoléhat na vojsko cizí, to znamená, zda jsou, když chtějí zdárně vykonat svůj úkol, nuceni prosit, nebo se mohou prosadit silou. Jak již bylo řečeno, dobré zákony závisejí na dobrém vojsku a je zřejmé, že kdo nemá vlastní vojsko, skončí vždy špatně, kdežto ti, kdo jsou závislí sami na sobě a mohou svou vůli vnutit, málokdy prohrají. Povaha národů je totiž nestálá a je sice snadné je o něčem přesvědčit, ale obtížné je v tomto novém přesvědčení upevnit. A proto v okamžiku, kdy přestanou věřit, je třeba je donutit mocí. Všechna nebezpečí, která stojí v cestě vladaři, je třeba překonávat *virtù*. Jakmile je překoná a zahubí své závistivé protivníky, začne být ctěn a zůstane mocným, váženým a šťastným.⁶⁶ Přestože je tedy nabytí vladařství na základě *virtù* spojeno s počátečními obtížemi, tato *virtù* se po jejich překonání stává zárukou vladařovy stability a bezpečí.

2.6 Nabytí vladařství na základě fortuny

Nyní přejdeme k případu vladařů, již své vladařství získali přičiněním vnějších sil, tj. cizích zbraní, rodem nebo přízní fortuny. Machiavelliho pojetí umožňuje chápat tyto případy nerozlišeně, neboť veškerá síla s výjimkou vlastní *virtù*, která vladaře přivede k moci, je vůči němu vnější, a v tom se podobá fortuně. Vždy se totiž jedná o souběh vnějších příčin, jež se vymykají vladařově vůli, přičemž každá vnější příčina nástupu k vladařství je současně příčinou mocenské zranitelnosti. Machiavelli v sedmé kapitole *Vladaře* píše: „Ti, kteří jenom za pomoci fortuny se stávají ze soukromníků vladaři, dosahují toho s malou námahou, ale u moci se udržují hodně nesnadně. Cestou se nesetkávají s žádnými nesnázemi, protože se vznášejí, ale všechny těžkosti se zrodí, jakmile dosednou.“⁶⁷

⁶⁶ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], VI; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 30-31.

⁶⁷ Tamtéž, VII; s. 32.

Jestliže se fortunou obdařený vladař k moci vznáší, pak tím, co ho k ní přísně vzato nese, je doba. Tato snadnost však vladaři není vlastní, představuje jen nečekaný důsledek toho, jak se seběhly okolnosti. Ani sám úspěch tedy v tomto případě není vladařovým činem, je pouze podobou, kterou na sebe z vladařova pohledu bere soubor jím nekontrolovaných událostí. Fortuna sama o sobě nemůže být příčinou stability, neboť stejně jako vladaře vynesla k moci, jej může zase této moci zbavit. Nejspolehlivějším prostředkem, jak zjistit, že je vladař vladařem z příčin spočívajících v něm samém a nikoli jen v důsledku sil, vůči kterým setrvává v pouhé pasivitě, je podle Laurenta Gerbiera zkouška času. Pokud by totiž platil druhý případ, je vysoce nepravděpodobné, že by si vnější síly dlouhodobě uchovaly podobu, jež je pro vladaře příznivá, ačkoli je přitom on sám aktivně neřídí.⁶⁸

Za příklad jedinců, kteří se k moci dostali přičiněním vnějších sil, uvádí Machiavelli panovníky v íónských a hellespontských obcích, které perský král Darius ustanovil vladaři, aby tyto kraje drželi pro jeho bezpečnost a slávu, a římské císaře, již se k vládě dostali skrz úplatnost vojska. Takoví panovníci jsou plně závislí na vůli a fortuně těch, kteří jim k vládě pomohli. Avšak cizí vůle a fortuna jsou věci vrtkavé a nestálé, proto tito panovníci nedovedou a ani nemohou udržet si moc.⁶⁹

Na tomto místě vyvstává otázka, zda má vladař, kterého k moci uvedla fortuna, následně možnost udržet se u moci díky *virtù*, jinými slovy, zda je možné podmínky nabytí odloučit od podmínek zachování. Podle Machiavelliho nikoli, neboť pouze velmi důmyslný a zdatný člověk, jenž předtím žil jen soukromě, dovede najednou rozkazovat a udržet si věrné vojsko. Také rychle vzniklé státy nemohou být silné, pokud ti, kdo se náhle stali vladaři, nejsou silní a zdatní tak, že dovedou fortunou vložený dar ihned upevnit a dodatečně vybudovat základy, které jiní položili dříve, než se stali vladaři. Potměšilost fortuny nekončí tím, že k vladařství vyzdvihne lidi, které už sám hlavní prostředek jejich dobytelské akce činí zranitelnými. Navíc je ještě zbavuje příležitosti nahromadit praktické politické zkušenosti, jež by je vyzbrojily a daly jim šanci proměnit pouhou přízeň fortuny v důsledek *virtù*. Zkušenost funguje jako určitá praktická moudrost, která je nepostradatelná k uplatnění *virtù*. Fortuna však vladaře o tuto zkušenost obírá: umění politiky se nelze naučit držením moci, ale jen v nahodilých zvratech jejího dobývání. Kromě toho Machiavelli dodává, že ani tato praktická moudrost, načerpaná ze zkušenosti s dobýváním moci, by sama o sobě nestačila. I kdyby totiž nový vladař

⁶⁸ Gerbier, L., O nových vladařstvích, in: Ménissier, T., Zarka, Y. Ch. (ed.), *Machiavelliho Vladař: Nové umění politiky*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2015, s. 45.

⁶⁹ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], VII; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 32.

věděl, co musí učinit, aby skrze vlastní *virtù* zkonsolidoval prospěch, kterým ho fortuna obdarovala, tak jej sám způsob nabytí zbavuje prostředků uchování. K setrvání u moci je třeba vlastních vojsk a u dobytí zajištěného fortunou jsou vlastní vojska vyloučena. Nový vladař tak postrádá síly, jimž by velel, a tato absence sil nevěští pro jeho další setrvání nic dobrého.⁷⁰

Machiavelli své tvrzení podporuje obrazem stromu: „...Státy, vniklé rychle, nemohou – stejně jako jiné věci v přírodě, které vznikají a rostou rychle – míti kořeny a kmeny tak silné, aby je nesmetla hned první bouře, pakliže ti, kteří se náhle stali vladaři, nejsou tak silní a zdatní, že dovedou ten dar, který jim fortuna vložila do klína, ihned upevniti a ochrániti a základy, jež jiní položili dříve, než se stali vladaři, vybudovati dodatečně.“⁷¹ Obdobná metafora se též objevuje ve *Florentských letopisech* v souvislosti s vladařstvími, jež založili příbuzní papežů. „Je však pravda, že všechna jimi vytvořená vladařství trvala jen krátce, neboť papežové nejčastěji pro své krátké panování buď nedokončí zasazení svých sazenic, anebo i když je zasadí, zůstává je s tak řídkými a slabými kořeny, že je vytrhne první vítr, jakmile se jim nedostává síly, která je drží.“⁷²

Podle Gerbiera se Machiavelli navrácí k původnímu řeckému chápání přirozenosti jakožto *fysis*, tedy principu růstu a rytmu vývoje všeho živého, a uchopuje problém nových vladařství ve světle analogie se stromem. Rostlina podléhá jakémusi vitálně nutnému rytmu: čím rychleji roste, tím slaběji koření v půdě, jež její růst přijímá. Stejně tak i stát, který vznikne rychle, nemá hluboké ani rozvětvené kořeny. Machiavelli předpokládá, že vladař připravený k vladařství rychlým pohybem přírody nemůže vlastním nadáním (svou *virtù*) vyvážit rychlé tempo vzestupu ustavením pevných základů.⁷³ Ve *Vladaři* však nacházíme jedince, který dokázal díky *virtù* zkonsolidovat dary fortuny, a poučení, které z jeho příkladu Machiavelli čerpá, podstatně překračuje rámec podobenství se stromem.

2.7 Muž štěstěny či zdatný vladař

Cesare Borgia⁷⁴, zvaný též vévoda Valentinský, je Machiavelliho příkladem vladaře, který sice svého vladařství nabyl díky fortuně (vlivem svého otce, papeže Alexandra VI.), ale podepřel je

⁷⁰ Gerbier, L., O nových vladařstvích, in: Ménissier, T., Zarka, Y. Ch. (ed.), *Machiavelliho Vladař: Nové umění politiky*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2015, s. 46.

⁷¹ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], VII; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 32.

⁷² Machiavelli, N., *Florentské letopisy*, I, 23; česky: přel. Š. Andreas, Odeon, Praha, 1975, s. 49.

⁷³ Gerbier, L., O nových vladařstvích, in: Ménissier, T., Zarka, Y. Ch. (ed.), *Machiavelliho Vladař: Nové umění politiky*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2015, s. 48.

⁷⁴ Cesare Borgia byl nemanželským synem Rodriga Borgii, pozdějšího papeže Alexandra VI. Jeho otec jej původně předurčil pro církevní dráhu. Cesare je ve svých šestnácti letech jmenován biskupem v Pamploně a o rok později se stává arcibiskupem Valencie. Po zvolení Rodriga papežem je povýšen na kardinála. Zlom

pevnými základy, které prokázaly jeho *virtù*. „Pozorujeme-li tedy, jak horlivě vévoda postupoval, vidíme, že položil již rozsáhlé základy pro svou budoucí moc. Nemyslím, že je zbytečné mluvit zde o nich podrobněji, protože opravdu nevím, jaký lepší vzor bych mohl dát novému vladaři než příklad vévodovy činnosti: neboť nepřinesly-li mu je skutky úspěch, nebyla to jeho vina, nýbrž vina neobyčejné a nesmírné zlovůle fortuny.“⁷⁵ Zdá se tedy, že je možné Borgiu dávat za příklad s ohledem na *virtù*, s níž proměnil dar fortuny ve stabilní a autonomní držbu. A rovněž se zdá, že mu jeho ve všech ohledech dokonalé skutky nepřinesly prospěch pouze a jedině vinou fortuny. Jinak řečeno, nebyl příčinou svého pádu a ve všem je dokonale exemplární, nicméně tatáž fortuna, která jej povýšila, jej nakonec i svrhla.

Machiavelli analyzuje manévry, jimiž papež Alexandr VI. získal Romagnu pro svého syna, a dokládá, jak pronikavě si nový vladař uvědomoval, že spoléhat na cizí vojska je riskantní. Cesare provede všechna opatření, aby zajistil proměnu fortuny ve *virtù*, jinými slovy, snaží se přisvojit si síly, které vůči němu byly na počátku vnější. Laurent Gerbier tvrdí, že tato operace probíhá po dvou liniích, které Machiavelli odlišuje: aby Borgia zajistil vlastní *virtù*, musí se starat jak o přítomné záležitosti, tak o ty budoucí. Přítomné záležitosti představují největší riziko, jemuž je vévoda vystaven. Romagnu obdržel od svého otce, načež ji sjednotil a rozšířil s oporou Francouzů a několika italských spojenců, kteří byli současně jeho vazaly i protivníky. Cesare proto podnikne opatření, pomocí kterých své nepřátele oslabí, rozdělí, uvrhne do izolace a ty nejvíce nebezpečné s otcovou pomocí zahubí. Pak v Romagni ustaví silnou vládu, když za sebe zplnomocní velitele Ramira d'Orco. Silný vůdce obdařený rozšířenými pravomocemi zajistí ukončení nepokojů a přinutí zemi k jednotě. Poté, aby Orcovo jeho nevyprovokovalo povstání, Borgia jmenuje občanský tribunál a nechá Orca stít. Lid to uspokojí a současně omráčí, čímž se naznačuje, že Cesare úspěšně dosáhl tří výhod zároveň: podržel si prospěch z Orcovy tyranie, jež sjednotila zemi; vyhnul se povstání, když příčinu diktatury vedené ve vlastním jménu svalil na pověřence a díky jeho popravě se projevil jako spravedlivý muž, který dbá na dobro lidu; a při dané příležitosti prokázal svou moc a rozhodnost, a všechny tak zbavil chuti postavit se proti němu.⁷⁶

v Cesarově životě přichází v okamžiku, kdy je zavražděn jeho bratr Juan, velitel papežských vojenských jednotek v Římě. V důsledku smrti svého bratra se Cesare se svolením svého otce zřekl kardinálského klobouku a dal se na vojenskou a politickou dráhu, po níž odjakživa toužil. Jeho životní snaha směřovala k vytvoření silného státního celku, což se mu dočasně podařilo v téměř celé střední Itálii.

⁷⁵ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], VII; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 33.

⁷⁶ Gerbier, L., O nových vladařstvích, in: Ménissier, T., Zarka, Y. Ch. (ed.), *Machiavelliho Vladař: Nové umění politiky*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2015, s. 52.

Borgia se ale musí pojistit i do budoucna. Jeho moc zůstává podřízena moci otce a francouzského krále, a proto se musí připravit, aby si zachoval svůj stát i po papežově skonu. I v tomto směru podnikne ta nejlepší opatření. Z panstva odstraní rivaly, kteří by mohli odůvodněně toužit po jeho porážce; nakloní si římské pány, u nichž lze předpokládat, že budou nového papeže ctít; smíří se s kardinálským kolegiem, aby mohl ovlivnit volbu nového papeže; a dostatečně se vyzbrojí na to, aby vydržel první nápor. Cesare však v okamžiku skonu svého otce smrtelně onemocněl. Krajiní zlomyslnost fortuny tak zasáhla do Borgiových příprav v podobě choroby. Tato choroba je zde ale zmíněna nikoli pouze proto, aby Cesara zcela zbavila viny za jeho pád. Borgiaův první chybný krok totiž spočívá právě v tom, že svou chorobu nepředvídal. Sázel na vlastní sílu a přehlédl neustálou možnost oslabení. Nevzal v potaz budoucí záležitosti. Za tuto chybu ho však Machiavelli ještě neodsuzuje. To, co mu vytýká, je, že nezmařil zvolení papeže Julia II. Když už Cesare nemohl nechat zvolit papeže podle vlastní vůle, měl se alespoň postavit proti zvolení kardinála, který by měl z nevráživosti nebo ze strachu důvody mu škodit. Právě Julius II. se stal příčinou Borgiovy zkázy. Co se týče první chyby, ta byla omluvitelná. Jednalo se o pouhé selhání úsudku. Avšak co se týče druhé chyby, ta už byla závažnější. V tomto případě se jednalo o selhání vůle. Intelekt slouží k vyhodnocení potencií, vůle k utváření aktů, a řídicí schopností ducha je vůle. Zdá se tedy, že se skutečně jednalo o chybu Cesara a nikoli o vinu fortuny. Svět je plný náhodných situací, a člověk je proto musí bez ustání propočítávat, předvídat a vzdorovat jim. Za zlomyslností fortuny se zde podle Gerbiera skrýval nedostatek *virtù*.⁷⁷ Borgia však není jediným vladařem, jehož postavení je v Machiavelliho díle problematické.

2.8 Analýza *virtù* v souvislosti s portréty významných mužů minulosti

V osmé kapitole *Vladaře* představuje Machiavelli postavu Agathokla Sicilského⁷⁸ jako jedince, jenž se dostal k moci zločinnou cestou. V jeho případě jde o výjimku z rozlišení *virtù*/fortuna, které jinak určuje rozdíl mezi vladaři. Příklad Agathokla však bezprostředně následuje po kapitole, v níž, jak jsme viděli, Machiavelli příznivě líčí politickou kariéru Cesara Borgii, jež se z hlediska zločinnosti příliš nelišila od té Agathoklovy. Ačkoliv Machiavelli charakterizuje Cesara jako člověka, jenž se dostal k moci na základě fortuny, vychvaluje vévodovu *virtù*

⁷⁷ Gerbier, L., O nových vladařstích, in: Ménissier, T., Zarka, Y. Ch. (ed.), *Machiavelliho Vladař: Nové umění politiky*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2015, s. 55.

⁷⁸ Agathoklés se narodil jako syn prostého hrnčíře, a třebaže se vyučil řemeslu po svém otci, vstoupil v Syrakusách do armády. V bojích projevuje udatnost, nicméně je nespokojen s tím, že není náležitě oceněn. S pomocí svých jednotek se proto pokusil chopit oligarchické vlády v Syrakusách, za což byl poslán do exilu. Z exilu se vrací v čele žoldnéřské armády pod přísahou, že bude dohlížet na zavedení demokratické ústavy. Po zmasakrování senátorů a nejbohatších občanů se Agathoklés stává vládcem Syrakus.

a navíc dodává, že není lepšího vzoru pro nového vladaře než on. Podíváme-li se ovšem blíže na životní dráhu Agathokla, zjistíme, že se těšil úspěšnější politické kariéře než Borgia. Machiavelli sice na jedné straně prohlašuje, že Agathoklovy nesčetné zločiny mu zabraňují v tom, aby byl nazýván mužem *virtù*, nicméně na druhé straně se dvakrát dovolává Agathoklovy *virtù*: odkazuje na jeho „*virtù* těla a ducha“ (*virtù di animo e di corpo*)⁷⁹ a jednodušeji na „*virtù* Agathokla“ (*la virtù di Agathocle*)⁸⁰. Co tedy vysvětluje Machiavelliho váhání přisoudit *virtù* Agathoklovi?

Někteří myslitelé se snaží tuto otázku vyřešit odvoláním se na pojem slávy (*gloria*). Pokoušejí se snížit jakoukoli *virtù*, kterou Machiavelli připisuje Agathoklovi, odvoláním se na jeho poznámku, že Agathoklovy metody mohou být použity k získání vlády, ale nikoli k získání slávy. Jedním z těchto myslitelů je i Quentin Skinner, jenž zastává názor, že podle Machiavelliho není pravým cílem vladaře jen zabezpečit si vládu, ale dosáhnout přitom cti a slávy. Přestože si tedy Agathoklés svými vlastnostmi dokázal udržet vládu nad státem, nelze říci, že se vyznačoval *virtù*, a jeho vlastnosti nám nedovolují oslavovat jej jako jiné znamenité muže.⁸¹ Podle Johna McCormicka však Machiavelli v rámci *Vladaře* nemluví o slávě jako o něčem, co by mohl on sám přiřknout jednotlivému vladaři. Historici již rozhodli, kdo se počítá mezi nejznamenitější muže a kdo je hoden slávy. Pokud někdo pečlivě prozkoumá jedince, o nichž Machiavelli ve *Vladaři* připouští, že dosáhli slávy, shledá, že neodpovídají Machiavelliho představě vladaře vyznačujícího se *virtù*, viz Ferdinand Aragonský. Spisovatelé, o nichž Machiavelli tvrdí, že pořádně nechápou „efektivní pravdu“ politiky, připisují slávu takovým jednotlivcům, které sám Machiavelli považuje za méně než plně zdatné. McCormick tedy tvrdí, že podle Machiavelliho je Ferdinand slavný, ale ne zdatný, zatímco Agathoklés je zdatný, ale ne slavný. Jinými slovy, znamenitost a sláva jsou pro Machiavelliho popisnými kategoriemi, zatímco *virtù* je kategorií normativní.⁸²

Machiavelli ve svém popisu životní dráhy Agathokla zdůrazňuje jeho nízký původ. Ukazuje, jak svou krutostí, zločinností a vojenskou zdatností se ze syna prostého hrnčíře stal syrakuským prétozem. Agathoklovy ambice jsou však mnohem vyšší. Když byl ustanoven prétozem, usmyslel si, že se chce stát vladařem, jehož moc by byla zcela nebo téměř neomezená. V té době kartaginská armáda obsadila velkou část Sicílie a ohrožovala bezpečnost a nezávislost

⁷⁹ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], VIII; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 38.

⁸⁰ Tamtéž, VIII; s. 39.

⁸¹ Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995, s. 52.

⁸² McCormick, J. P., The Enduring Ambiguity of Machiavellian Virtue: Cruelty, Crime and Christianity in *The Prince*, *Social Research*, 2014, 81(1), s. 160.

Syrakus. Agathoklés informuje kartaginského velitele Hamilkara o svých plánech (zřejmě jej požádal o pomoc s provedením puče v Syrakusách, za což by na oplátku učinil ze Syrakus vazala Kartága) a poté svolá formální shromáždění syrakuského senátu a lidu, aby rozhodl o veřejných záležitostech. Na tomto veřejném shromáždění nařizuje svým vojákům, aby zabili všechny senátory a nejbohatší občany. Po jejich smrti se Agathoklés zmocní vlády a drží ji bez sebemenšího odporu obyvatel. Jakmile Agathoklés zradí Hamilkara a odmítne odevzdat nezávislost Syrakus Kartágu, ustojí počáteční porážky a obléhání, aniž by vyvolal lidovou vzporu. Poté pozoruhodně změnil obléhatele na obléhané, napadne Afriku a doráží na Kartagince, aby přijali jeho mírové podmínky. Toto příměří mu zabezpečí nadvládu nad celým ostrovem Sicílie.⁸³

Když se Machiavelli dovolává Agathoklovy *virtù*, zdá se, že má na mysli pouze jeho vojenské dovednosti. Opak je nicméně pravdou. Machiavelli poznamenává, že Agathoklés zůstal po celou dobu svého dlouhého života bezpečně u moci, a to i v případě, kdy opustil Syrakusy, aby vedl válku na jiném kontinentu. Kdyby tedy nebyl jak znamenitým kapitánem, tak vladařem, proč by Syrakusané trpěli jeho vládou, i když byl daleko od své vlasti? McCormick odpovídá, že Agathoklés nebyl nikdy cílem spiknutí svých občanů, protože správně užíval krutosti, jíž se dopustil jenom jednou, a pak ji obrátil v co největší prospěch poddaných. Agathoklés má tedy nejen vojenskou *virtù*, ale také politické vlohy, které naznačují *virtù* vladařskou. I přes tuto skutečnost však Machiavelli chválí více Cesara než Agathokla.⁸⁴

Kdyby Machiavelli v osmé kapitole *Vladaře* stále operoval s hodnotící opozicí *virtù*/fortuna, kterou použil v šesté a sedmé kapitole, byl by jistě donucen hodnotit Agathokla jako zdatného jedince, neboť se ukazuje, že Agathoklés vděčil svému politickému úspěchu mnohem méně fortuně než Borgia. Agathoklés nenabyl zbraní díky vlivu svého otce, tak jako Cesare. Agathoklés povstal ze samého dna syrakuské armády, zbraně získal svým přičiněním a ustanovil s nimi vlastní panství, čímž se úspěšně zbavil jakékoli závislosti, která při tom mohla vzniknout. Agathoklés si udržel své vladařství mnohem snáze a déle než vévoda, jehož panství se rozpadlo se smrtí jeho otce.⁸⁵ Nicméně navzdory veškerému pozoruhodnému úspěchu Agathokla se zdá, že se Machiavelli vědomě vyhýbá označení Agathokla jako vladaře

⁸³ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], VIII; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 38-39.

⁸⁴ McCormick, J. P., The Enduring Ambiguity of Machiavellian Virtue: Cruelty, Crime and Christianity in *The Prince*, *Social Research*, 2014, 81(1), s. 138.

⁸⁵ McCormick ovšem poznamenává, že Machiavelli nemusí nutně stavět *virtù* a slávu na roveň úspěchu jako takového. Například Hannibal je jednotlivec, jenž podle Machiavelliho zaslouženě dosáhl obou navzdory jeho vojenským a politickým porážkám.

vyznačujícího se *virtù*. „Nelze ovšem nazvat *virtù* povraždění spoluobčanů, zradu na přátelích, věrolomnost, nelítostnost a neznabožství...“⁸⁶

Ve snaze lépe porozumět tomu, proč se Machiavelli zdráhá označit Agathokla za zdatného vladaře, McCormick promýšlí výše uvedené vlastnosti také ve spojitosti s Cesarem. Začněme zbožností. Cesare byl synem papeže a působil jako velitel papežských vojsk. Ještě předtím sloužil jako kardinál, ač se svého církevního úřadu vzdal, aby se mohl věnovat vojenské kariéře. Nicméně v případě Agathokla nalézáme silnější vazby k náboženské autoritě. Podle historických pramenů zastával pozici velekněze a jedinou korunu, kterou nosil během svého působení ve funkci vladaře, byla stuha, jež označovala tento občansko-náboženský úřad. Na otázku, kdo z nich byl soucitnější, McCormick odpovídá následovně: stejně jako Agathoklés slouží Borgia jako příklad správně užití krutosti. Cesare odstranil zkažené šlechtice, kteří nesprávně spravovali obyvatele Romagni, a eliminoval svého stoupence Remirra, který se dotkl lidu, když v této provincii zavedl Borgiovu vládu. Agathoklés vyhladil vládnoucí třídu Syrakus a zachránil lid před hrozbou kartaginské nadvlády. Jak Cesare, tak Agathoklés se uchýlili k násilí naráz a získali kontrolu nad Cesenou a Syrakusami. Ve výsledku se tak oba vladaři vyhýbají trvalému a zvyšujícímu se násilí, které nutně poškozuje lid. Pokud bychom měli oba jedince porovnat z hlediska upřímnosti, zjistíme, že se jedná o dokonalé lháře. Borgia láká neloajální kondotiéry do Senigallie pod záminkou, že s nimi uzavře mír, jen aby je povraždil. Agathoklés kromě toho, že zradil důvěru syrakuského senátu, porušuje jakékoli slovo, jež dal Hamilkarovi. Vidíme tedy, že jak Agathoklés, tak Cesare víceméně stejným způsobem odporují dobrým vlastnostem, tj. zbožnosti, soucitu a upřímnosti, které jsou podle všeho rozhodující při Machiavelliho hodnocení vladařovy potenciální *virtù*. Je ovšem třeba poznamenat, že Machiavelli má pravděpodobně ve větší úctě než jakoukoli z těchto vlastností správně užitou krutost a záruku osobní bezpečnosti pro většinu občanů.⁸⁷

Agathoklova vláda však v žádném případě nezaručovala bezpečnost všech jeho občanů. Závažnou chybou, jíž se Agathoklés – na rozdíl od Borgii – dopustil a jež může skutečně zpochybnit jeho renomé jako plně zdatného vladaře, je to, že zabil svoje spoluobčany a přitom svrhnul „republiku“⁸⁸. Z pohledu Machiavelliho, který obecně upřednostňuje republiky před vladařstvími, jde o velmi závažné obvinění. Dějiny totiž mohou odpustit zakladateli, jako je

⁸⁶ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], VIII; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 39.

⁸⁷ McCormick, J. P., The Enduring Ambiguity of Machiavellian Virtue: Cruelty, Crime and Christianity in *The Prince*, *Social Research*, 2014, 81(1), s. 142.

⁸⁸ V Agathoklově době je sice ahistorické hovořit o republice, pro náležité porozumění probírané problematiky je však nutné zachovat termín, který používá John McCormick.

například Romulus, jenž se dopouští zločinů v průběhu pokládání základů budoucí republiky, ale zločiny spáchané při uchvácení republiky je třeba přičíst vladaři. Zatímco tedy Agathoklés svrhnul republiku a zabil spoluobčany, Cesare svým dobýváním přinesl mír, čímž zahájil proces vytváření občanů z dříve podmaněných národů Romagni. Tento kontrast mezi Agathoklém a Borgiou může být zmírněn poukazem na to, že jak Cesare, tak Agathoklés zdokonalili občansko-vojenské instituce svých panství: vévoda vyzbrojil své nové poddané v Romagni a Agathoklés rozšířil občanské řady své armády (ve skutečnosti dokonce osvobozoval otroky, aby sloužili po boku občanů-vojáků). Navíc když Agathoklés upevňoval svou vládu na Sicílii, mohl způsobit menší újmu obyčejnému lidu, než jakou způsobil vévoda lidu v Romagni. Proč by se jinak lid v Romagni tak hněval na Ramira d'Orca (a možná i na samého vévodu), že jej bylo třeba uklidnit Orcovým odstraněním? I když Borgiovy krutosti způsobily větší újmu obyčejnému lidu, krutosti Agathokla ublížily již ustaveným občanům, uchvátily občanské instituce a svrhly republiku. Podle McCormicka však tato kritika Agathokla vychází z potenciálně chybného předpokladu, že Machiavelli zastával nediferencovanou představu jak o republikách, tak o občanech.⁸⁹

McCormick uvádí, že Machiavelli nedává přednost pouze republikám před vladařstvími, nýbrž také upřednostňuje demokratické republiky (Atény a Řím) před republikami oligarchickými (Sparta a Benátky). Kromě toho upřednostňuje určité druhy vladařství před oligarchickými formami republik: tedy vladařství, jež přeměňují neozbrojené republiky na ozbrojené, a vladařství, která přetvářejí republiky ovládané nemnohými na ty, kde se mnozí těší značnější politické moci. Všechny starověké prameny, ať už jsou jejich protichůdné popisy o Agathoklově životní dráze jakékoli, se přinejmenším shodují v tomto bodě: Agathoklés svrhl republiku, kde si senát a nejbohatší občané nashromáždili více moci pro sebe na úkor syrakuského lidu. Stručně řečeno, svrhl oligarchii, která dříve byla demokracií. Rozlišení mezi druhy republik a občanů jsou podle McCormicka zvláště důležité pro Machiavelliho hodnocení Agathoklovy *virtù*. Agathoklovo panování v Syrakusách totiž sdílí mnoho charakteristik s vladařstvím občanským.⁹⁰

2.8.1 Vladařství občanské

Vladařství občanské Machiavelli popisuje v deváté kapitole *Vladaře* a definuje je vladařství, v němž se soukromý občan stane vladařem ve své vlasti na přání svých spoluobčanů. Tohoto

⁸⁹ McCormick, J. P., The Enduring Ambiguity of Machiavellian Virtue: Cruelty, Crime and Christianity in *The Prince*, *Social Research*, 2014, 81(1), s. 143.

⁹⁰ Tamtéž, s. 145.

vladařství je možné dosáhnout buď přízní lidu, nebo přízní velmožů, neboť v každé obci jsou dva rozdílné názorové proudy vznikající z toho, že lid touží nebýt ovládán a utiskován velmoži a velmoži touží ovládat a utiskovat lid. Z těchto dvou tužeb vzniká jeden ze tří výsledků: vláda jednoho člověka, svoboda nebo anarchie. Samovládu dosazuje lid nebo velmoži, a to podle toho, jaký důvod k tomu má ta či ona strana. Když totiž velmoži vidí, že již nemohou odolávat lidu, začnou vynášet znamenitost některého ze svého středu a učiní jej vladařem, aby mohli v jeho stínu uspokojovat své choutky. Lid zase vychvaluje znamenitost některého svého člověka, když vidí, že již neodolá velmožům, a učiní jej vladařem, jehož autorita poskytne lidu ochranu. Člověk, jenž se stane vladařem z přízně lidu, musí dělat vše pro to, aby si uchoval jeho přátelství, naopak ten, kdo se stane vladařem díky přízni velmožů, musí usilovat především o to, aby si získal lid, neboť vladař, který nemá lid na své straně, nemá ve zlých časech žádnou oporu.⁹¹

John McCormick se domnívá, že Machiavelliho příklad úspěšného občanského vladaře Nabida Spartského je velmi podobný Agathoklovi. Nabis uspokojil spartský lid a vyhýbal se jejich nenávisti a opovržení. Důsledkem toho odolal obležení řeckého a římského vojska a úspěšně proti nim ubránil svou vlast i svou vládu. Pokud vezmeme v úvahu historické záznamy, oba jedinci osvobodili své národy jak od domácího, tak i od vnějšího útlaku podobnými způsoby, včetně krutosti a zločinnosti. Nabis podobně jako Agathoklés ozbrojil otroky, aby rozšířil spartské vojenské síly, a zradil makedonskou monarchii za účelem diplomatické a vojenské výhody pro svou vlast. Stručně řečeno, oba uchvátili oligarchické republiky a úspěšně bránili své vlasti od vnější nadvlády. Podle Machiavelliho kritérií se Agathoklés těší renomé, které ho (stejně jako Nabida) opravňuje k postavení občanského vladaře. Příklady Nabida a Agathokla tak naznačují, že občanskí vladaři, kteří reformují republiky, narážejí na okolnosti „zabij, nebo budeš zabit“ ve vztahu k senátům a nejbohatším občanům jejich měst. Podle McCormicka musí být Agathoklés hodnocen ve světle této okolnosti a také ve světle Machiavelliho rozlišení mezi demokratickými a oligarchickými republikami a mezi vladaři, kteří upřednostňují lid, a těmi, kteří upřednostňují velmože. Z tohoto pohledu mohou být Machiavellim tolerovány jisté okolnosti, za kterých by mohl vladař legitimně zabít své spoluobčany.⁹² Aby však bylo možné odpovědět na otázku, kdo více odpovídá zdatnému vladaři, zda Agathoklés či Cesare, je třeba blíže představit postavu Oliverotta z Ferma.

⁹¹ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], IX; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 42-44.

⁹² McCormick, J. P., The Enduring Ambiguity of Machiavellian Virtue: Cruelty, Crime and Christianity in *The Prince*, *Social Research*, 2014, 81(1), s. 146.

2.8.2 Vliv papežství coby hrozba vladařovy *virtù*

Oliverotto z Ferma⁹³ je Machiavelliho soudobý příklad vladaře, jenž stejně jako Agathoklés dosáhl vladařství cestou zločinnosti. Byl vychován strýcem Giovannim Foglianem a v brzkém věku byl dán na vojnu k Paolovi Vitellimu. Když poté Paolo zemřel, sloužil pod velením jeho bratra Vitellozza a během velmi krátkého období se stal jedním z nejlepších mužů v jeho vojsku, neboť byl chytrý a čilý jak duševně, tak tělesně. Jelikož se mu však zdálo, že je zrozen pro něco vyššího, usmyslel si, že se za pomoci Vitellozza a několika dalších občanů zmocní města Ferma. Na základě vlastenecké služby a synovského závazku je Oliverotto oprávněn vstoupit do města v průvodu ozbrojených mužů a je mu poskytnut slavnostní banket, který má počít všechny zúčastněné. Nicméně na tomto banketu Oliverotto zavraždí Giovanniho spolu s dalšími občany republiky.⁹⁴

Oliverotto tak představuje zajímavou paralelu pro Agathokla: sirotek a uchvatitel Ferma kompenzuje znevýhodněnou výchovu tím, že vyniká ve vojenském umění, i když pod námezdnou spíš než občanskou záštitou. Oliverotto stejně jako Agathoklés odstranil vládnoucí třídu svého města nebo alespoň tu část, která se nezúčastnila jeho puče. Poté, co v paláci oblehl nejvyšší úřad, aby mu udělil plnou moc, Oliverotto podobným způsobem jako Agathoklés znovu uspořádal republiku občanskými a vojenskými reformami. Dobýt jeho město by bylo stejně nesnadné jako dobýt město Agathoklovo, kdyby se však nenechal ošálit Cesarem, jenž jej zavraždil o rok později v Senigallii, aby utnul Oliverottův vzestup. Stejný osud ovšem zanedlouho potkal i Cesareho, jehož vzestup potlačil papež Julius. Na rozdíl od Agathokla, jenž získal impérium nad celou Sicílií, byla Oliverottova vlastní způsobilost zajistit opěrný bod v rámci italské oblasti Marche neustále zastíněna papežskou autoritou. Oliverotto před svou smrtí přiznává, že vykonával pouze Vitellozzův rozkaz zpochybnit autoritu vévody a církve. Svými vlastními slovy tak potvrzuje skutečnost, že Vitellozo byl po celou dobu pánem Oliverottových činů. Bez ohledu na svou vzpurnou povahu se Oliverotto nikdy nedokázal zcela vymanit ze závislosti na svých námezdných patronech, kteří se sami nikdy úspěšně neosvobodili ze závislosti na patronátu církve. Agathoklés oproti tomu žil dlouho bezpečně ve své vlasti. A nejenže zemřel ve své posteli jako starý muž, ale také se zasloužil o obnovení

⁹³ Oliverotto Euffreduci, známý jako Oliverotto z Ferma, byl italským kondotiérem a pánem Ferma během pontifikátu Alexandra VI.

⁹⁴ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], VIII; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 39-40.

syrakuské republiky, kterou zanechal v lepších občanských a vojenských podmínkách, než v jakých ji získal.⁹⁵

Kontrast mezi životní dráhou Agathokla a Oliverotta poukazuje na nesmírný vliv papežství v otázce politiky. Machiavelli ve svých spisech poznamenává, jak církev rozsévala semena nejednotnosti mezi velmože italských republik a podporovala vojenské odzbrojení soudobých národů. Tím, že církev rozdělovala velmože a odzbrojovala soudobé národy, se jedinci jako Oliverotto jen zřídka těšili příležitosti uchvátit republiky způsoby, které by je zdokonalili jak občansky, tak vojensky. Jakékoli květy politické *virtù*, které mohly být zasazeny nebo pěstovány ve střední Itálii nějakým ambiciózním papežem, musely být pro zachování autority církve následně omezeny stejným papežem nebo jeho následníkem. Mezinárodní vliv papežských voleb a krátké období vlády papeže sloužily k podkopání jakéhokoli politického aktéra, který by mohl hrozit, že nahradí roli církve jakožto stálého arbitra Itálie.⁹⁶

Pokud bychom měli s ohledem na předchozí úvahy rozhodnout, kdo více odpovídá zdatnému vladaři, zda Agathoklés či Cesare Borgia, první jmenovaný se zdá být zdatnější než ten druhý v nejpřísnějším slova smyslu. Agathoklés nebyl zavázán žádnému jinému politickému aktérovi kromě svého vlastního ozbrojeného lidu, získal nadvládu nad rozlehlými oblastmi, byl krutější k nemnohým než k mnohým, během jeho dlouhého života se proti němu nikdo nespíkl nebo nesvrhl jeho „stát“ a nechal své zřízení v lepším stavu, než v jakém ho nabyt. Agathoklés se však nikdy nesetkal s takovou politickou silou, které čelil jak Oliverotto, tak Cesare. Římský dvůr byl sídlem kolegiální moci, kterou nelze tak snadno vést ani odstranit. Papežství svým vlivem omezovalo veškeré občanské nebo územní výhody, jež by si nový vladař mohl v rámci Itálie zajistit. Také posilovalo postavení žoldnéřů nebo cizinců, aby zajistilo, že si udrží své dominantní postavení. Na základě této analýzy se nám opět ukazuje Borgiova *virtù*. Dosáhl toho tolik navzdory přítomnosti překážek, které nikdy nestály v cestě starověkým vladařům. V tomto světle se zdá být Borgia zproštěn viny pro svůj chybný úsudek, když dovolil, aby se papežem stal Ital spíše než Francouz nebo Španěl. Je vcelku možné, že by se posledně jmenovaní nezmocnili vévodovy provincie v Romagni. Cesare se totiž těšil diplomatickým vazbám s francouzským trůnem a vazbám příbuzenským s trůnem španělským. Když ovšem vezmeme v potaz pochybnosti, které Machiavelli vyvolává ohledně trvanlivosti diplomatických a příbuzenských vazeb v průběhu výše popsaných příhod, francouzský ani španělský monarcha

⁹⁵ McCormick, J. P., The Enduring Ambiguity of Machiavellian Virtue: Cruelty, Crime and Christianity in *The Prince*, *Social Research*, 2014, 81(1), s. 151.

⁹⁶ Tamtéž, s. 154.

by pravděpodobně nedovolili svému vlastnímu papeži nečině sledovat, jak Borgia rozšiřuje své držby způsoby, které by ohrožovaly francouzské nebo španělské zájmy. John McCormick tedy dochází k závěru, že Machiavelliho příkladem politického úspěchu v Itálii musí být spíše Cesare Borgia než Agathoklés, což koneckonců vysvětluje Machiavelliho zveličování Borgiovy *virtù*, i když jinak zaostává za *virtù*, kterou projevuje Agathoklés. Příklad Cesara totiž ukazuje, do jaké míry může člověk využít papežské autority k tomu, aby se stal arbitrem Itálie, ale zároveň slouží jako varovný příběh toho, jak daleko musí člověk zajít, aby doopravdy uskutečnil takový cíl.⁹⁷

2.9 Vztah mezi *virtù* a fortunou

V souvislosti s otázkou nabytí a udržení nového vladařství je třeba prozkoumat vztah mezi *virtù* a fortunou. Tento vztah je však nestabilní. Liší se podle povahy lidského ducha, ale také podle životních fází a období. Jakousi mezní hranicí, na které můžeme pochopit, jak se u našich skutků dělí role *virtù* a fortune, je poměr vytyčený ve dvacáté páté kapitole *Vladaře*: „Přece však, protože člověk má také svobodnou vůli, míním, že je možná pravda, že fortuna rozhoduje o polovině našich skutcích, že však o druhé polovině nebo o části o něco málo menší dovoluje rozhodovati nám.“⁹⁸

Machiavelli zahajuje dvacátou pátou kapitolu *Vladaře* uvedením názoru mnohých lidí, podle nichž záležitosti tohoto světa řídí fortuna a Bůh takovým způsobem, že je lidé svým uvážením nemohou změnit. Z toho je pak usuzováno, že pokud je vše, co se děje, nutné, pak není zapotřebí se zneklidňovat kvůli mylnému mínění, že když se člověk chová určitým způsobem, dojde k určitému výsledku, ale když se tak nechová, nedojde k němu. Víra ve všemohoucnost fortune je v tehdejší době rozšířenější, neboť celý svět přihlíží velkým změnám, jaké by nikdo nedokázal předvídat. Nevysvětlitelná série událostí, ke kterým došlo v tehdejší době na území Apeninského poloostrova, plodí mínění, že události světa ovládá řád, jenž se vymyká obzoru lidských záležitostí. Machiavelliho tezí, jež stojí proti tomuto argumentu, je připodobnění fortune k dravé řece: „Když se rozzuří, zaplavuje roviny, poráží stromy a domy, odnáší hlínu z jednoho místa a ukládá ji na jiné. Každý před ní prchá, každý couvá před její zuřivostí a nemůže se jí vzepřít. A přece, třebaže je tomu tak, lidé mohou v čas klidu učiniti hrázemi a náspy taková opatření, aby řeka, když se potom rozvodní, tekla určeným směrem nebo aby její nápor nebyl tak svévolný a tak škodlivý. Podobně je tomu s fortunou: projevuje svou moc

⁹⁷ McCormick, J. P., The Enduring Ambiguity of Machiavellian Virtue: Cruelty, Crime and Christianity in *The Prince*, *Social Research*, 2014, 81(1), s. 156.

⁹⁸ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], XXV; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 95.

tam, kde se jí na odpor nestaví žádná spořádaná síla, a obrací své útoky tam, kde, jak ví, nebyly vybudovány žádné hráze a náspy, aby ji zadržely.“⁹⁹ Machiavelli zde explicitně spojuje existenci vysoce proměnlivé fortuny s absencí *virtù* a naznačuje tak, že dostatečně mocná *virtù* může fortuně zabránit v jejích ničivých účincích.

Fortuna je však věc proměnlivého charakteru, aby se tedy jedinec mohl těšit její přízni, je nutné být v souladu s danými poměry. Spatřujeme to na lidech, již si ve věcech, které je přivádějí k jejich cílům, počínají rozdílně. Jeden si počíná obezřetně, jiný prchlivě, jeden násilnický, jiný obratně, jeden trpělivě a jiný ukvapeně. A třebaže se jedná o rozmanité způsoby, každý z nich může dosáhnout svého cíle. Také vidíme, že ze dvou lidí, kteří si počínají obezřetně, jeden dosahuje cíle a jiný nikoli. Podobným způsobem mívají stejný úspěch dva, kteří si počínali rozdílně. To nevyplývá z ničeho jiného než z daných okolností, tj. zda jsou vhodné pro jejich postup či nejsou. Když si totiž někdo počíná obezřetle a trpělivě a poměry i okolnosti jsou takové, že jeho počínání je s nimi v souladu, takový člověk bude mít úspěch. Jestliže se však poměry a okolnosti změní, dopadne špatně, protože nezměnil své počínání. Takovéhoho znalého a uvážlivého člověka, jenž by uměl rozpoznávat poměry a okolnosti a dovedl se jim přizpůsobit, však podle Machiavelliho na světě není: buď proto, že se nedovede odklonit od toho, k čemu jej nabádá přirozenost, nebo proto, že člověk, jenž mívá vždy úspěch, když šel jistou cestou, se nedá přesvědčit, že je pro něho dobré se od ní odchýlit. Neschopnost a nemožnost měnit způsob počínání způsobuje, že i ten, kdo dosáhne úspěchu, dříve či později podlehne ranám fortuny a zakusí zkázu.¹⁰⁰

Argumentace z dvacáté páté kapitoly *Vladaře* ukazuje, že není možné dosáhnout absolutní jistoty, jež by se vymykala střídání poměrů a okolností. Protiklad mezi neustálou změnou vnější reality a neměnností individuálních způsobů počínání je tak uzavřen v kruhu rozporů. Po jedné straně se táhne hranice, která omezuje pole lidského jednání a politického úspěchu, zatímco na druhé straně leží odhodlání deklarovat *virtù* schopnou vtisknout svou pečeť neovladatelnému toku poměrů. Tento rozpor Machiavelli řeší následujícím prohlášením: „Protože fortuna se mění a lidé se houževnatě drží svých způsobů, má člověk štěstí jenom tak dlouho, dokud je jeho počínání v souladu s dobou, a jakmile není v souladu, člověk je nešťasten. Já sám pak míním, že lepší je být prudkým a bouřlivým než příliš obezřelým a opatrným, neboť fortuna je žena, a kdo si jí chce udržet v poddanství, musí ji bít a držeti zkrátka; a je známo, že snadněji se dává ovládati lidmi prudkými než těmi, kteří si počínají vlašně. Právě proto má stejně jako žena ráda

⁹⁹ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], XXV; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 95.

¹⁰⁰ Tamtéž, XXV; s. 96.

mladé lidi, protože mají méně ohledů, jsou divočejší a vládnou jí odvážněji.“¹⁰¹ Machiavelli tak vidí reálnou možnost stát se spojencem fortuny nebo se naučit jednat v souladu s její mocí, neutralizovat její proměnlivost, a tak zůstat úspěšným ve všech svých záležitostech. Fortunu totiž nejvíce vzrušuje *virtù* pravého muže a k zuřivosti a nenávisti ji naopak dohání její nedostatek. Neboť tak jako přítomnost *virtù* představuje určitou hráz proti útokům fortuny, její útok směřuje k místům, o nichž ví, že tam žádné hráze, které by ji spoutaly, nenalezne.

Virtù i fortuna tedy nutně zasahují do získání nového vladařství, nicméně k tomu, aby se podařilo nový stát efektivně získat a udržet, je třeba, aby převážila *virtù*. *Virtù* musí mít nad fortunou převahu do té míry, že ji fortuna nejenom neporáží, ale naopak ji podněcuje či oživuje. Fortuna se omezuje na pouhou příležitost a skrz tuto příležitost si *virtù* i fortuna navzájem skýtají oporu. Na poli proměnlivého vztahu mezi *virtù* a fortunou může k nabytí zcela nového státu dojít jedině v rámci této konfigurace, kdy je *virtù* nejenom s fortunou v souladu, ale dokonce v ní rozpoznává příležitost k vlastnímu uplatnění a vymezuje její běh.¹⁰²

K chopení se příležitosti Machiavelli vyzývá ve dvacáté šesté kapitole *Vladaře*, kde tvrdí, že okolnosti v soudobé Itálii jsou novému vladaři příznivější než kdy jindy. K tomu, aby byla poznána *virtù* lidského ducha, je třeba, aby se Itálie ocitla v podobných nesnázích, v jakých se ocitl izraelský národ za Mojžíše, Peršané a Médové za Kýra a Athéňané za Thésea, tedy v koncích, ve kterých byla za Machiavelliho působení: aby byla bez vůdce, bez pořádku, bita, zaplavována nepřátelskými nájezdy a aby vytrpěla všechny možné hrůzy. Je připravena a ochotna kráčet pod praporem někoho, kdo by se jej chopil. Není zde však nikdo jiný, v koho by mohla doufat více než v Lorenza Medicejského, jenž by se se svým štěstím a se svou dokonalostí podporovanou Bohem a církví mohl učinit hlavou tohoto vykoupení. To nebude příliš těžký úkol, pokud bude mít na paměti skutky a život vzorů, jakými jsou již zmínění Mojžíš, Kýros a Théseus. A třebaže je těchto lidí velmi málo, přece jenom to byli lidé a žádný z nich neměl spravedlivější příležitost, než je tato. „Neboť zde je spravedlnost veliká: spravedlivý jest totiž boj tam, kde jest nutný, a posvěcená zbraň tam, kde není naděje než ve zbraních.“¹⁰³

¹⁰¹ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], XXV; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 97.

¹⁰² Zarka, Y. CH., Novátorství v politice, in: Ménissier, T., Zarka, Y. Ch. (ed.), *Machiavelliho Vladař: Nové umění politiky*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2015, s. 41.

¹⁰³ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], XXVI; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 99.

3 ROZPRÁVY

Po představení *virtù* v rámci *Vladaře* přistupme k dalšímu Machiavelliho dílu, v němž operuje s tímto pojmem: *Rozpravy nad prvními deseti knihami Tita Livia*. Rozdíl mezi *Vladařem* a *Rozpravami* lze nalézt již v úvodním věnování. *Vladaře* Machiavelli věnoval svému panovníkovi Lorenzovi Medicejskému v naději, že se mu od něho dostane přízně, kdežto *Rozpravy* jsou dedikovány dvěma mladým Machiavelliho přátelům, kteří jej přiměli k sepsání této knihy: Zanobimu Buondelmontimu a Cosimovi Rucelaimu. Machiavelli v úvodním věnování *Rozprav* děkuje za dobrodiní, kterých se mu od jeho dvou přátel dostalo, a znevažuje zvyk, jemuž se přizpůsobil v úvodní dedikaci vladaře, totiž zvyk věnovat dílo vládci. *Rozpravy* nejsou věnovány vládcům, nýbrž mužům, kteří si zaslouhují jimi být. Obě díla se také liší z hlediska obsahu. Zatímco ve *Vladaři* Machiavelli ponechává stranou úvahy o republikách, v *Rozpravách* mu poskytují hlavní materiál, neboť v tomto díle tvoří jeho ústřední zájem otázka vzniku a udržení republik (přičemž neopomíjí ani vladařství).

3.1 Otázka dosažení velikosti města

Předmětem Machiavelliho zkoumání je raná historie Říma, která mu má pomoci odhalit, co umožnilo, že římská republika dosáhla svého dominantního postavení. Machiavelli je totiž přesvědčen, že za nestálou proměnlivostí politických dějin světa, za střídáním vlád a za vzestupy a pády republik a vladařství se skrývá určitý konstantní element. Tím je podle něho lidská přirozenost. Sklony a náruživosti lidí se nemění, a proto výsledky jejich konání jsou si podobné. Nicméně jestliže je lidská přirozenost neměnná, tak jsou také proměnlivé dějiny jen zákonitou variací na tentýž motiv, tj. na lidskou povahu. Proměnlivost politických dějin je tedy pouze zdánlivá, ve skutečnosti se v nich neustále opakuje totéž. „Pozorujeme-li staré a nové události, poznáme snadno, že všechna města a všechny národy měly odjakživa stejná přání a stejné rozmary. Zkoumáme-li proto pečlivě minulost, můžeme snadno předvídat budoucí události a užít proti nim týchž prostředků, kterých užily staré národy, nebo nenajdeme-li právě takové, vymyslet nové, vyhovující podobným událostem.“¹⁰⁴ Celé *Rozpravy* tak prostupuje naděje, že jestliže se podaří objevit příčinu úspěchu Říma, bylo by možné jej zopakovat.

Studium antické historie nám podle Machiavelliho ukazuje, že státy se rozšiřovaly a bohatly jen tehdy, když byly svobodné. Příkladem mohou být Athény, které poté, co se osvobodily od

¹⁰⁴ Machiavelli, N., *Vlády a státy: Úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání*, I, 39; česky: přel. S. Janderka, Tisk, s. s. r. o., Zlín, 1939, s. 158.

tyrana Peisistrata, dosáhly velikosti, nebo Řím, který dospěl k velikosti poté, co se osvobodil od králů. Státy totiž dělá mocnými nikoli prospěch jedinců, ale prospěch celku. Opak nalézáme v zemích, kde lidé žijí jako otroci, neboť taková města¹⁰⁵ nepostupují kupředu, nýbrž ve většině případů jdou zpátky. Město, které tedy touží po velikosti, musí zůstat svobodné od všech forem politického zotročení, ať už vnucených zevnitř, nebo zvnějšku. Takové město je nezávislé na všech autoritách kromě autority obce samé (svoboda se ztotožňuje se samosprávou).¹⁰⁶ Machiavelli své stanovisko objasňuje v druhé kapitole první knihy *Rozprav*, kde prohlašuje, že nebude mluvit o městech, jež byla zpočátku někomu podrobena, nýbrž se bude zabývat pouze těmi městy, která si od počátku vládla podle vlastní vůle.¹⁰⁷

3.2 *Virtù* občanů

Jestliže je však klíčem k velikosti svoboda, jak si takovou svobodu získat a udržet? Machiavelli nejdříve připouští, že vždy je třeba trochu štěstí. Podstatné je, aby město mělo svobodný počátek a na nikom nezáviselo, neboť pro města, jež měla to neštěstí, že vznikla v otrockém postavení, bývá zpravidla nejen obtížné, ale i nemožné nalézt zákony, které jim uchovají svobodu a přinesou věhlas. Stejně jako ve *Vladaři* pokládá Machiavelli za zcela chybný předpoklad, že by dosažení velikosti zcela záviselo na rozmarech fortuny. Velkých věcí se nikdy nedosahuje pouze díky štěstí. Vždy jsou plodem spojení fortuny a *virtù*, jež nám pomáhá k tomu, abychom vyrovnaně nesli neštěstí, a zároveň přitahuje vlídnou pozornost bohyně. Machiavelli tedy podle Quentina Skinnera dospívá k následujícímu závěru: chceme-li pochopit, jak římská republika dosáhla svého dominantního postavení, je třeba hledat odpověď v tom, že Řím měl dostatek *virtù* a že dokázal zajistit, aby se zde tato rozhodující vlastnost udržela tolik staletí. Římané si udrželi svou svobodu a stali se světovládci právě díky tomu, že své štěstí spojovali s nejvyšší *virtù*.¹⁰⁸

Mnozí spisovatelé jsou však toho názoru, že Římanům při rozšiřování jejich říše přála více fortuna a že se o ni méně zasloužili svou *virtù*. Machiavelli ovšem s tímto názorem nesouhlasí. „Nebylo-li nikdy republiky, která by byla udělala takové pokroky jako Řím, je to tím, že nikdy

¹⁰⁵ Giulio Ferroni poznamenává, že v Machiavelliho spisech je stát se svým politickým a občanským uspořádáním a svými vojenskými a hospodářskými silami identifikován s městem. Kořeny tohoto ztotožnění lze hledat v modelu řecké *polis* a v identifikaci *polis* s politickým společenstvím, které formuloval Aristotelés ve své *Politice*. Přímočařejší zdroj se však nachází v tom, že veškerá politická aktivita se odvíjí ve službách vlastnímu městu. Ferroni, G., *Machiavelli aneb o nejistotě*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2020, s. 37.

¹⁰⁶ Machiavelli, N., *Vlády a státy: Úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání*, II, 2; česky: přel. S. Janderka, Tisk, s. s. r. o., Zlín, 1939, s. 240-241.

¹⁰⁷ Tamtéž, I, 2; s. 22.

¹⁰⁸ Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995, s. 63.

neměla jiná republika takovou ústavu, aby mohla učinit takové výboje jako Řím.“¹⁰⁹ *Virtù* vojáků vybojovala Římu jeho rozsáhlé území a jeho vlastní státnické umění mu tyto výboje udrželo. Podle oněch spisovatelů to byla právě fortuna a nikoli *virtù* římského lidu, že Řím nikdy nemusel vést ve stejnou dobu dvě války. Machiavelli se však domnívá, že zde nehrála roli pouze fortuna, ale také neobyčejná *virtù* a moudrost. Jestliže vladař nebo národ dosáhne takové moci, že si jej žádný sousední národ nebo vladař netroufá napadnout, lze tvrdit, že jej nikdy nenapadne, jestliže k tomu není donucen. Proto si může onen mocný národ vybrat, s kým chce vést válku, zatímco ostatní obratně uklidní.

Zatímco Machiavelli ve *Vladaři* spojuje *virtù* s největšími politickými vůdci a vojenskými veliteli, v *Rozpravách* je přesvědčen, že má-li město dosáhnout velikosti, je nezbytné, aby se touto vlastností vyznačovalo občanstvo jako celek. Každý občan musí být ochoten postavit dobro obce nad všechny osobní zájmy a běžné ohledy mravnosti. Ve chvíli, kdy je ve hře bezpečí vlasti, je povinností každého občana nebrat v úvahu, co je spravedlivé nebo nespravedlivé, milosrdné nebo kruté. Musí přestat váhat a řídit se až do krajnosti takovým plánem, který jeho vlasti zachová život a svobodu. Každý tedy musí být ochoten neprosazovat vlastní zájmy, ale obecné dobro, což je také důvodem, proč Machiavelli pokládá římskou republiku za studnici tolika *virtù*. Vlastenectví se zde totiž cítilo jako něco silnějšího než jakýkoli jiný aspekt.¹¹⁰

Jako příklad občanské *virtù* může posloužit osud římského konzula a patricije Manlia Capitolina. Ačkoli byl Manlius mužem, jenž vykonal mnoho služeb pro blaho své vlasti, jeho žádosťivost jej zaslepila natolik, že rozpoutal v Římě povstání proti senátu a zákonům vlasti. V procesu proti Manliovi mu nikdo ze šlechty nepřišel na pomoc. Nikdo z jeho příbuzných pro něho nic nepodnikl, přestože bylo zvykem, že příbuzní, posypáni popelem ve smutečním oděvu a se zkroušenou tváří, přišli před soud zároveň s obžalovaným, aby prosili o pomoc. Tribunové lidu, kteří jinak podporovali vše, co, jak se jim zdálo, prospěje lidu, a uplatňovali to tím víc, čím víc to bylo v rozporu se zájmy patricijů, spojili se v tomto případě s patriciji. Římský lid podporující vždy to, co mělo být na škodu šlechtě, byl sice zpočátku na Manliově straně, ale když jej tribunové předvolali k soudu a jeho záležitost předložili k rozhodnutí lidu, tentýž lid odsoudil Manlia k smrti. Vidíme tedy, že nikdo ve městě nevystoupil na obranu občana, ačkoli vykonal mnoho chvályhodných skutků. U nich všech rozhodovala láska k vlasti víc než

¹⁰⁹ Machiavelli, N., *Vlády a státy: Úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání*, II, 1; česky: přel. S. Janderka, Tisk, s. s. r. o., Zlín, 1939, s. 234.

¹¹⁰ Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995, s. 64.

všechny jiné zřetele a na přítomné nebezpečí, které představoval, kladli větší důraz než na jeho dřívější zásluhy.¹¹¹

3.3 Velký zakladatel

Žádné město však nemůže doufat, že dosáhne velikosti, pokud jej na cestu nenasměruje velký zakladatel, jemuž by vděčilo za své zrození. Podle Machiavelliho město takového zakladatele potřebuje, jelikož republiky nemohou být vytvořeny na základě lidu: lid má rozličné názory, a proto se nehodí k uspořádání vlády. „Je všeobecným pravidlem, že nikdy nebo zřídka kdy dostane republika hned na začátku dobrou ústavu nebo dobré formy, lišící se úplně od dosavadních, nedá-li jí je jediný člověk, který má jediný moc a z jehož ducha vycházejí všechny zákony a všechna zařízení.“¹¹² Proto je třeba, aby se moudrý zákonodárce, který má v úmyslu sloužit ne sobě, ale veřejnému blahu, snažil mít v rukou výhradní moc. Nicméně zatímco se k uspořádání vlády hodí jednotlivec, žádná vláda nemůže doufat v trvalost, pokud spočívá na bedrech jediného člověka. Nevyhnutelnou slabostí obce, jež složí důvěru ve *virtù* jedince, je to, že *virtù* odejde s jeho životem a v dědicích se často neobnoví. Tak jako se totiž větší počet lidí nehodí k zřízení státního útvaru, poněvadž se při různosti názorů nemohou shodnout na tom, co je nejlepší, tak se jej zase pevně drží, jakmile ho jednou uznali. Proto pro záchranu republiky je třeba jedince, který uspořádá lid tak, že jejich další osudy budou záviset na jejich *virtù*. To ovšem podle Machiavelliho představuje problém, jelikož nelze očekávat, že se *virtù* zakladatele přirozeně vyskytne i mezi běžnými občany. Většina lidí je totiž více náchylná ke zlému než k dobrému a důsledkem toho zájmy obce spíše přehlíží a jedná podle ničemnosti svého ducha. Všechna města mají totiž tendenci upadat od *virtù* svých zakladatelů a klesat do horšího stavu. Podle Machiavelliho může občanstvo pozbyť *virtù* dvojím způsobem. Za prvé, když zcela ztratí zájem o politiku. Za druhé, když naopak zůstanou činní, ale začnou prosazovat vlastní ambice na úkor veřejného zájmu.

Jak tedy zabránit tomu, aby občané neupadli do stavu, v němž ztratí zájem o obecné dobro? Jedním způsobem, jenž by mohl tento problém vyřešit, je podle Machiavelliho ten, že město čas od času najde znamenitého vůdce, jehož činy budou projevovat nevynucenou *virtù*, jako tomu bylo u zakladatele. Machiavelli na počátku třetí knihy *Rozprav* tvrdí, že kdyby se v dějinách Říma vyskytovaly takové jednotlivé případy *virtù* každých deset let, nutně by vedly

¹¹¹ Machiavelli, N., *Vlády a státy: Úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání*, III, 8; česky: přel. S. Janderka, Tisk, s. s. r. o., Zlín, 1939, s. 438-440.

¹¹² Tamtéž, I, 9; s. 56-57.

k tomu, že by se republika byla udržela nezkažena.¹¹³ Existují totiž dva způsoby, pomocí nichž může státník nebo generál oplývající *virtù* dosáhnout velkých věcí. Za prvé svým vlivem na jiné, méně významné občany. *Virtù* vynikajícího vůdce má totiž podobu schopnosti vštípit tutéž nezbytnou vlastnost jeho následovníkům, přestože jí podle všeho nejsou obdařeni od přirozenosti, přičemž nejúčinnějším způsobem, jak lidi přinutit, aby se chovali v souladu s *virtù*, je vyvolat v nich strach jednat jinak. Druhý způsob pak spočívá v tom, že *virtù* těchto znamenitých jedinců sama o sobě oddaluje zkaženost a zhroucení. Přestože je Machiavelli toho názoru, že prostí občané mohou být přinuceni k *virtù* příkladem znamenitých vůdců, připouští, že výskyt těchto jedinců je vždy otázkou fortuny, a proto je pro město nejistým prostředkem, jak dosáhnout velikosti.¹¹⁴

3.4 Náboženství a zákony

Hlavním klíčem k přenesení osobní *virtù*, aby se takříkajíc rozmnožila a rozšířila v kolektivním životě obce, je podle Machiavelliho zajištění dobré občanské organizovanosti, jež by občany nutila *virtù* získávat a zastávat se svých svobod. Jaké instituce je tedy třeba vytvořit, aby město zabránilo růstu zkaženosti ve svých vnitřních záležitostech? Machiavelli v *Rozpravách* vymezuje dva základní postupy organizace domácích záležitostí tak, aby byla celému občanstvu vštípena *virtù*. K nejdůležitějším institucím města patří ty, které podporují náboženství a zajišťují, aby bylo řádně projevováno. Machiavelli píše: „Vladaři nebo republiky, kteří se chtějí udržet nezkaženi, musí především zachovávat v čistotě a vážnosti náboženské obřady.“¹¹⁵ Náboženské instituce mohou sehrát podobnou úlohu jako vynikající jedinci a pomoci své obci, aby dosáhla velikosti. Náboženství je totiž možné použít k tomu, aby udržovalo vojsko v poslušnosti a národ ve svornosti a aby přimělo občany dávat přednost dobru obce před jakýmkoli jiným dobrem.

Machiavelliho však otázky týkající se náboženské pravdy nezajímají. Předmětem jeho zájmu je především úloha, kterou hraje náboženské cítění v podněcování lidu, v udržování dobra v lidech a v zahanbování zlých. Hodnotu jednotlivých náboženství posuzuje pouze podle toho, jak dosahují takovýchto užitečných výsledků. Vůdcové každé obce mají tedy povinnost přijímat

¹¹³ Machiavelli, N., *Vlády a státy: Úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání*, III, 1; česky: přel. S. Janderka, Tisk, s. s r. o., Zlín, 1939, s. 391.

¹¹⁴ Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995, s. 68.

¹¹⁵ Machiavelli, N., *Vlády a státy: Úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání*, I, 12; česky: přel. S. Janderka, Tisk, s. s r. o., Zlín, 1939, s. 71.

a posilovat všechno, co prospívá náboženství. A musí tak činit vždy, i když je pokládají za falešné.¹¹⁶

Čteme-li pozorně římské dějiny, zjistíme, jak značně přispělo náboženství k tomu, aby se vojsko udržovalo v poslušnosti a národ ve svornosti. Například římské generály vždy před bitvou dbali na to, aby ohlásili, že znamení jsou příznivá. To dodalo jejich oddílům pevnou důvěru, že zvítězí, a díky tomu bojovaly s takovou *virtù*, že téměř pokaždé zvítězili. Římané také své náboženství používali k tomu, aby obyvatelstvu vnukli děs, a tím je nutili chovat se s takovou *virtù*, jaké by jinak nikdy nedosáhlo. Příkladem je porážka Římanů Hannibalem u Kann, následkem čehož se sešlo mnoho občanů plných strachu a malomyslnosti s úmyslem opustit Itálii a přestěhovat se na Sicílii. Když to uslyšel Scipio Africanus, vstoupil mezi ně a donutil je s pouhým mečem v ruce k přísaze, že vlast neopustí. Přestože je tedy láska k vlasti nepřesvědčila, aby zůstali v Itálii, udržel je tam strach, že by rouhavě porušili své slovo.¹¹⁷

Druhým, a ještě účinnějším způsobem, jak vštípit občanům *virtù*, je přimět je donucovací mocí zákona k tomu, aby museli stavět dobro své obce nad vlastní zájmy. Všechny nejznamenitější příklady občanské *virtù* mají původ v dobré výchově, a ta má zase původ v dobrých zákonech. Jestliže má město nabýt nového života a velikosti, lze toho docílit jedině buď pomocí *virtù* člověka, nebo pomocí zákona. Vzhledem k tomuto přesvědčení lze pochopit, proč Machiavelli přikládá tak velkou důležitost zakladatelům měst. Jsou totiž v jedinečném postavení jako zákonodárci, kteří mohou dát své obci od počátku nejlepší prostředky k zajištění toho, aby *virtù* byla podporována a zkaženost potlačována.¹¹⁸ Působivým příkladem je podle Machiavelliho zakladatel Sparty Lykúrgos, jenž vytvořil tak dokonalý soubor zákonů, že město mohlo pod nimi žít bezpečně víc než osm set let. Za stejně pozoruhodný příklad považuje dílo prvních římských králů Romula a Numy Pompilia, neboť pomocí mnoha dobrých zákonů, které prosadili, byla městu vnucena *virtù* s takovou rozhodností, že ani úrodná krajina a velikost říše je nemohla po mnoha staletí zkazit.¹¹⁹

Machiavelli je toho názoru, že nejmoudřejší zákonodárci jsou ti, kdo nejjasněji pochopili, jak používat zákon k podpoře občanské velikosti. Tito zákonodárci totiž postřehli, že tři čisté ústavní formy (samovláda, vláda nejurozenějších a vláda lidu) jsou bytostně nestálé a cyklicky

¹¹⁶ Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995, s. 73.

¹¹⁷ Machiavelli, N., *Vlády a státy: Úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání*, I, 11; česky: přel. S. Janderka, Tisk, s. s. r. o., Zlín, 1939, s. 66-67.

¹¹⁸ Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995, s. 74.

¹¹⁹ Machiavelli, N., *Vlády a státy: Úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání*, I, 1-2; česky: přel. S. Janderka, Tisk, s. s. r. o., Zlín, 1939, s. 21,27.

směřují ke zkáze, a správně z toho vyvodili, že klíčem k vstřípení *virtù* pomocí zákona je vytvoření smíšené ústavy. Význam smíšené ústavy koneckonců potvrzuje Machiavelliho výrok týkající se Říma: „Udržoval smíšenou vládu a tím se stal dokonalou republikou.“¹²⁰ Hlavní příčinou této dokonalosti však byla nesvornost, která panovala mezi senátem a lidem. Machiavelli je totiž toho názoru, že stejně jako v případě vladařství se i v republice nacházejí dvě strany, jež stojí proti sobě, tj. strana velmožů a strana lidu. Pokud je totiž ústava vytvořena takovým způsobem, aby byla jedné straně dopřána nadvláda, hrozí republice, že se zkaží. Neboť společné dobro by bylo podřazeno stranickým příslušnostem a důsledkem toho by byla ztracena *virtù* a následně svoboda republiky. Řešením je vytvoření ústavních zákonů, jež by zajišťovaly přesně vyváženou rovnováhu mezi těmito proti sobě stojícími stranami, tedy rovnováhu, při které se tyto strany podílejí na správné činnosti a každá hlídá tu druhou. Vzniklé tlaky mezi těmito stranami povedou k tomu, že projdou pouze takové zákony a instituce, které prospívají veřejné svobodě.

To, zda jsou zákony vytvářeny dobře či nikoli a zda k nim mají občané úctu a nesnaží se je obcházet pro vlastní obohacení, závisí na morálním základu celého státu (což bychom mohli přirovnat k dnešní politické kultuře). Dobrý zákon není jen zákon dobře napsaný nebo zákon s dobrým úmyslem. Zákon se stává dobrým až v případě, kdy je opřen o zákonné prostředí. Zákonnost je nadřazena zákonu jako takovému, protože změna zákona nemusí nutně znamenat změnu faktickou, totiž změnu fungování nějaké společenské instituce. Machiavelli v této věci cílí na význam politického prostředí, popřípadě na již zmíněnou politickou kulturu, která primárně vyjadřuje smysl zákonů. Kdyby byl přijat zákon, jenž odporuje nastavení dané politické kultury, nebyl by s velkou pravděpodobností respektován. Jako příklad z dnešní doby lze uvést snahu o zavedení trestu smrti v liberální společnosti, která se vyvíjela na humanistických základech. Zda by ale takový příklad vzal Machiavelli za svůj, pokud by dnes měl tu možnost, zůstává předmětem pouhé spekulace.¹²¹

3.5 Politika expanze

Jak již bylo výše řečeno, jestliže má město dosáhnout velikosti, musí si vytvořit správné zákony a instituce, aby se zajistilo, že se občané budou ve správě vnitřních záležitostí chovat s nejvyšší *virtù*. Nicméně je zapotřebí, aby se tato *virtù* projevovala i v záležitostech vnějších, tj. ve

¹²⁰ Machiavelli, N., *Vlády a státy: Úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání*, I, 2; česky: přel. S. Janderka, Tisk, s. s r. o., Zlín, 1939, s. 29.

¹²¹ Stulík, O., *Moudrý, rozumný či racionální politik?: Renesanční odkazy D. E. Rotterdamského a N. Machiavelliho*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 2017, s. 115.

vojenských a diplomatických vztazích s jinými republikami a vladařstvími. Potřeba těchto dalších zákonů a institucí vyplývá z toho, že všechny republiky a vladařství se nacházejí ve stavu vzájemného nepřátelství a soupeření. Lidé totiž nikdy nejsou spokojeni s tím, co mají, a vždy mají sklon pokoušet se ovládnout jiné. Proto je nemožné, aby republika zůstala v klidu a bezpečí a používala své svobody a neomezených hranic. Jediným řešením se tak stává zavést politiku expanze, díky níž by se rodné město dokázalo ubránit před těmi, kdo je napadnou, a zároveň rozdrtilo každého, kdo se proti němu postaví.¹²²

Nutnou podmínkou zachování svobody na domácím území se tak stává usilování o to cizí, přičemž existují tři základní postupy, které zapříčiní správné řízení vnějších záležitostí. První postup vyžaduje mít stále k dispozici co největší počet občanů pro účely expanze a obrany. Toho lze dosáhnout po dobrém a z donucení. Po dobrém, když cizincům, kteří se chtějí usídlit ve městě, otevřeme brány a poskytneme jim bezpečnost. A z donucení, když zničíme sousední města a jejich obyvatele přestěhujeme do města vlastního. Druhý postup spočívá v získávání spojenců, které je třeba držet v podřízeném postavení, ale také je chránit svými zákony a na oplátku se dožadovat jejich vojenských služeb. Třetí postup se na zakládá na vedení „krátkých“ a „velkých“ válek, neboť tato politika umožňuje jednat s protivníkem z pozice síly a zároveň s nejmenšími náklady.¹²³

Machiavelli stejně jako ve *Vladaři* dává přednost vlastnímu vojsku před tím námezdným. Námezdní vojáci totiž postrádají lásku a oddanost k těm, za které bojují, a nejsou loajální nebo ochotní za ně položit život. Nectí-li vojsko k tomu, pro koho bojuje, tolik lásky a oddanosti, aby bylo jeho přívržencem, nelze od něho očekávat tolik *virtù*, aby odolalo jen poněkud zdatnějšímu nepříteli. Lásky, národní hrdost a řevnivost s jinými národy mohou vzniknout jen u vlastního vojska, proto je pro udržení republiky nezbytné si toto vlastní vojsko opatřit. Neboť takovým způsobem si podle Machiavelliho počínal každý, kdo vykonal zbraněmi veliké činy.¹²⁴

V třicáté kapitole druhé knihy *Rozprav* Machiavelli tvrdí, že moc státu je možné poznat podle toho, v jakém je poměru ke svým sousedům. Jestliže mu sousedé platí, aby v něm měli přítele, je to jisté znamení toho, že je mocný. Avšak jestliže z něho sousedé vytahují peníze, ačkoli jsou menší, je to velké znamení jeho slabosti. Například Massiliané, Aeduové, Rhodané, Hieron Syrakuský, králové Eumenés a Masinissa přispívali na potřeby římské říše penězi

¹²² Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995, s. 84.

¹²³ Machiavelli, N., *Vlády a státy: Úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání*, II, 3-4, 6; česky: přel. S. Janderka, Tisk, s. s. r. o., Zlín, 1939, s. 248, 252, 261.

¹²⁴ Tamtéž, I, 43; s. 172-173.

i tributů ve snaze udržet si její spojenectví a za to netoužili po žádné jiné odměně, než aby je chránila. Opakem je Florencie, která v době svého největšího rozmachu platila za svou ochranu žold svým sousedům. Kdyby býval tento stát ozbrojen a silný, bylo by tomu naopak. Neboť by mu celé okolí dalo všechny peníze, aby mohlo používat jeho ochranu, a nesnažilo by se mu prodávat své přátelství, nýbrž by se snažilo koupit si to jeho. Florencie však raději dávala přednost okamžité výhodě z toho, že může vysávat své poddané a vyhnout se nebezpečí před postupem, který by ji zabezpečil a učinil šťastnou. S neozbrojeností se však pojí potíže spočívající v tom, že pro nepřítele je daný stát tím slabší, čím blíže se k němu přibližuje. Kdo totiž vládne tak, jak bylo řečeno, zachází špatně s poddanými, již bydlí v jeho říši, a tak si nemůže udržet náklonnost lidí, kteří drží nepřítele v šachu. K tomu účelu platí pánům a národům poblíž jeho hranic subsidia. Ti pak kladou na svých hranicích určitý odpor. Avšak jestliže je nepřítel překročí, je vše ztraceno. Podle Machiavelliho musí být ozbrojeno srdce a ušlechtilé části těla, nikoli končetiny. Bez končetin je možné žít, jestliže je však poraněno srdce a ušlechtilé části těla, následuje smrt. Pokud jde o Florencii, tak jakmile nepřátelské vojsko překročí její hranice a přiblíží se k srdci, je vše ztraceno. U Římanů tomu bylo naopak, neboť čím více se nepřítel přibližoval k Římu, tím silnější nalézal odpor. Jejich srdce totiž bylo dobře ozbrojené a vnějších částí si moc nevšimli.¹²⁵

Z výše zmíněné pasáže můžeme usoudit, že Florentinové mohli snadno vyzorovat, jaké prostředky používal Řím ve svých vnějších záležitostech, a následně napodobit jeho příklad. Ve skutečnosti však římské metody vůbec nevzali v úvahu, důsledkem čehož padli do každé léčky, kterou si lze představit. Neboť jak píše Machiavelli: „... kde lidé mají málo *virtù*, ukazuje fortuna ve velké míře svou moc. Poněvadž však fortuna je měnivá, mění se také republiky a trůny a budou se vždycky měnit, dokud nepovstane stát, který bude ctít starověk tak, že položí fortuně takové přehradu, aby nemohla při každém obratu slunce ukazovat svou moc.“¹²⁶

3.6 Republika a vladařství – komparace

Republika či vladařství? V rámci *Rozprav* nacházíme několik argumentů ve prospěch republiky. Jedním z hlavních důvodů, proč Machiavelli v tomto díle upřednostňuje republiku před vladařstvím, je ten, že republika dokáže ve vnitřní i vnější politice využívat odlišných temperamentů svých občanů a podle nároků vznášejících proměnlivou dobou nasadit způsob počínání různých jednotlivců, kteří tvoří daný státní útvar. V souvislosti s *Vladařem* jsme

¹²⁵ Machiavelli, N., *Vlády a státy: Úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání*, II, 30; česky: přel. S. Janderka, Tisk, s. s. r. o., Zlín, 1939, s. 371-374.

¹²⁶ Tamtéž, II, 30; s. 375.

tvrdili, že změnit se nemůžeme ze dvou příčin. Za prvé, nemůžeme se odklonit od toho, k čemu tíhne naše povaha. Za druhé, nelze přesvědčit člověka, který míval vždy úspěch, když šel jednou cestou, o tom, že udělá dobře, když se od ní odchýlí. V tomto ohledu má na základě výše zmíněného argumentu výhodu republika, o čemž ostatně svědčí příspěvek podaný ve dvou různých fázích druhé punské války dvojicí protichůdných povah Fabia Maxima a Scipiona Africana. Fabius vedl válku obezřetně a promyšleně, tedy v úplném rozporu s obvyklou římskou energií a smělostí. Jeho postup se podle Machiavelliho shodoval s dobou. Pro republiku zbavenou téměř všech jejích dobrých vojáků a odvahy nemohlo být větším štěstím než to, že měla vojevůdce, jenž váháním a opatrností držel Hannibala v šachu. To, že Fabius jednal podle své povahy, je patrné z toho, že když se Scipio chtěl přeplavit s vojskem do Afriky, aby učinil válce konec, Fabius se mu postavil na odpor, neboť se nemohl vymanit ze svého způsobu myšlení a zvyků. Kdyby byl Fabius římským králem, mohla válka snadno skončit nešťastně, neboť nedokázal měnit svou taktiku v souladu s dobou. Jelikož se ale narodil v republice, kde jsou různí občané a povahy, mohl být ve vhodný okamžik nahrazen Scipionem, který dovedl válku v pravý čas vítězně ukončit. „To je příčinou, proč republika žije déle a těší se přízni fortuny déle než vladařství. Poněvadž má tolik různých povah mezi svými občany, může se přizpůsobit lépe různým dobám než vladař. Naproti tomu se jeden muž, jenž je zvyklý jednat jedním způsobem, nikdy nezmění, a když přijde doba, do které se jeho taktika nehodí, musí nevyhnutelně zahynout.“¹²⁷

Dalším argumentem ve prospěch republiky je otázka následnictví. Zatímco ve vladařství hrozí riziko, že vladař bude mít neschopného nástupce, v republice je možné obsadit funkci velitele těmi nejschopnějšími občany. Machiavelli pro podepření svého stanoviska podává následující příklad. Poté, co Řím vypudil krále, zmizelo nebezpečí v podobě slabého nebo zlého nástupce. Nejvyšší vláda byla nyní v rukou konsulů, kteří tuto moc nedědili, ani k ní nedospěli lstí nebo násilím, nýbrž byli voleni na základě svobodného hlasování. Jednalo se proto také vždy o znamenité muže. „Následují-li po sobě byt' jen dva zdatní vojevůdcové, jako Filip Makedonský a Alexandr Veliký, stačí to k dobytí světa. Tím spíše musí tohoto cíle dosáhnout republika, poněvadž si může zvolit za nástupce nesčetné zdatné vládce. A tak se také děje v každé spořádané republice.“¹²⁸

¹²⁷ Machiavelli, N., *Vlády a státy: Úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání*, III, 9; česky: přel. S. Janderka, Tisk, s. s. r. o., Zlín, 1939, s. 444.

¹²⁸ Tamtéž, I, 20; s. 104.

V padesáté osmé kapitole první knihy *Rozprav* se setkáváme s tvrzením, že lid je moudřejší, stálejší a má správnější úsudek než vladař. Podle Machiavelliho je hlas lidu právem srovnáván s hlasem Božím. Veřejné mínění prorokuje tak obdivuhodně správně, že se zdá, jako by na základě nějaké skryté schopnosti vidělo napřed, co mu škodí a co mu prospívá. A třebaže se lid dá oklamat, když mu někdo učiní smělé a na první pohled výhodné návrhy, dá se mnohdy oklamat i vladař stržený svými vášněmi, neboť jich má mnohem více než lid. Zkušenost také ukazuje, že města, v nichž je lid pánem, učiní v krátké době mnohem větší pokrok než státy, které žily vždy pod vladařem. I když mají vladaři nad lidem převahu při zavádění zákonů a zřizování institucí, vyniká zase nad nimi lid v zachovávání zavedených zřízení. Uvažujeme-li o vladaři podléhajícím zákonům a o lidu vázaném zákony, nalezneme více *virtù* u lidu než u vladaře, a jestliže se o jednom i o druhém uvažuje v nevázanosti, pak u lidu nalezneme méně chyb než u vladaře a také snáze napravitelných. Vzpurnému lidu totiž může domluvit dobře smýšlející muž a snadno jej přivede zpět na správnou cestu. Špatnému vladaři však nemůže domluvit nikdo. Proti němu není jiného prostředku než železa. A pokud stačí k vyléčení lidu slova, kdežto k vyléčení vladaře železo, každý musí uznat, že tam, kde je zapotřebí silnějšího léku, jsou také větší chyby.¹²⁹

¹²⁹ Machiavelli, N., *Vlády a státy: Úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání*, I, 58; česky: přel. S. Janderka, Tisk, s. s r. o., Zlín, 1939, s. 219-222.

4 VÝZNAMY *VIRTÙ*

4.1 Vojenská a politická *virtù* – diskuse

Neal Wood si ve svém díle *Machiavelli's Concept of Virtù Reconsidered* vytýká za cíl zkoumat roli *virtù* prostřednictvím kontextu používání tohoto pojmu, a přestože upozorňuje, že žádná jednoduchá koncepce nebude dobře vystihovat nejednoznačný význam *virtù*, sám prosazuje „speciální význam“ tohoto pojmu, kdy *virtù* označuje vojenskou ctnost či schopnost. K prosazení této hypotézy pečlivě vypočítává padesát tři jedinců, které Machiavelli ve *Vladaři* a *Rozpravách* označuje za muže *virtù*. Jedná se o následující muže: Aemilius Paullus, Aineiás, Agésilaos, Agathoklés, Alexandr Veliký, Antonius Primus, Aratus, Camillus, Carmagnola, Cesare Borgia, Cincinnatus, Coriolanus, David, Decius Mus starší, Decius Mus mladší, Dion, Epaminóndás, Fabricius, Francesco Sforza, Filip Makedonský, Gonzalo de Córdoba, Hannibal, Hiero, Horatius, Julius Ceasar, Iunius Brutus, Lykúrgos, Kýros, Manlius Capitolinus, Manlius Troquatus, Marcus Antonius, Marcus Aurelius, Marcus Cato starší, Marcus Cato mladší, Mohamed Turecký, Mojžíš, Mucius Scaevola, Oliverotto z Ferma, Ottaviano Fregoso, Papirius Cursor, Pelopidas, Pompeius, Regulus Atilius, Romulus, Septimius Severus, Scipio Africanus starší, Solón, Tempanius, Themistoklés, Théseus, Tímoleón, Tullus Hostilius a Valerius Corvinus.¹³⁰

Tento seznam podle Wooda potvrzuje čtyři skutečnosti. Za první, Machiavelliho hrdinové jsou převážně starověcí a *virtù* je přisuzována pouze šesti současníkům. Za druhé, více než polovina z nich jsou Římané, což potvrzuje Machiavelliho názor, že Řím měl více *virtù* než jakýkoli jiný stát. Za třetí, velká většina římských hrdinů žila před vypuknutím první punské války, po níž, jak se Machiavelli domnívá, začala postupně nastávat zkaženost. Za čtvrté, tyto hrdinové jsou muži činu, a nikoli filosofové nebo učenci.¹³¹ Wood z těchto čtyř bodů vyvozuje, že každý muž na seznamu není jen mužem činu, ale také konkrétního typu činu. Tito muži jsou totiž válečníci, vojáci a generálové, kteří triumfují za okolností největšího nebezpečí, strádání či náhody, přičemž *virtù* není vždy spojena s úspěchem, avšak pokud někdo neuspěje, činí tak slavným

¹³⁰ Podle Russella Price se Woodův seznam mužů *virtù* potýká s jedním zásadním nedostatkem. Sestává totiž pouze z jednotlivců, již Machiavelli výslovně popsal jako zdatné. I když Wood správně poznamenává, že by bylo naprosto chybné usoudit, že všichni ti nespočetní další zmínění, ale ne tak popsaní, mají v Machiavelliho myslí nedostatek *virtù*, opomíjí ty, které Machiavelli považuje za zdatné, ale používá slova jako *animoso* a *gagliardio*. Například ve *Florentských letopisech* Machiavelli hovoří o *virtù* papeže Sixta IV. Wood nezahrnuje Sixta do svého seznamu, protože je omezen na *Vladaře* a *Rozpravy*. Nicméně ve *Vladaři* Machiavelli nazývá Sixta odvážným (*animoso*) papežem. Price, R., *The Senses of Virtù in Machiavelli*, *European Studies Review*, 1973, 3(4), s. 343.

¹³¹ Jediní, kteří se mohou kvalifikovat do této skupiny, jsou Marcus Aurelius a Solón.

způsobem, jak to učinil Leónidas v Thermopylách nebo Cato mladší v Utice. *Virtù* se pak nejtypičtěji projevuje u jedince, jenž: za první, založí společenství a zajistí je, nebo zdědí společenství a zajistí je; za druhé, spikne se, aby se chopil moci, a poté, co se jí chopil, ji zajistí; a za třetí, zachovává nebo rozšiřuje společenství organizováním armády a velí jí nebo velí již organizované armádě.¹³²

Wood následně zkoumá vztah *virtù* k válce a vojenské činnosti a dochází k závěru, že modelem občanského života je vždy vojenský život a modelem občanského vedení je vždy vedení vojenské. Založení nového společenství, reforma zkaženého státu, spiknutí za účelem svržení vlády a zabránění spiknutí jsou v zásadě vojenské situace. *Virtù* je podle něho jakýmsi souborem kvalit nebo vzorem chování, jež se nejvýrazněji projevuje za podmínek, které lze popsat jako podmínky na bitevním poli, ať už kontext poskytuje skutečná válka či politika.

S touto koncepcí ovšem nesouhlasí Ivan Hannaford. Podle jeho názoru koncepce *virtù* není vojenskou koncepcí a model občanského života a vedení není vojenským vedením. Hannaford rozhodně nepopírá Machiavelliho zájem o vojenské záležitosti. Jak ve *Vladaři*, tak v *Rozpravách* je Machiavelli přesvědčen o potřebě podrobné znalosti válečného umění při získávání a udržování státu. Hannaford však nesouhlasí s Woodovým tvrzením, že příklady použité v Machiavelliho díle poukazují na koncepci vojenské *virtù* a vojenské vlády díky četnosti a kontextu použití tohoto pojmu. Pokud by tomu tak bylo, smysl těchto děl by byl nenávratně pozměněn a veškerý politický význam by byl zastíněn zaujetím ve velkolepé činy mužů *virtù* na půdě vojenství. Hannaford se domnívá, že tito muži, kteří jsou nám staveni na odiv, jsou zvyklí zkoumat dvě protikladné oblasti lidského jednání: válku a politiku. Machiavelli totiž mazaně poznamenává, že existují podobné druhy jednání, a přesto naznačuje, že by bylo největší chybou považovat je za identické. Podobně jako Platón¹³³ zkoumá drobné meze každé charakteristické činnosti porovnáním jedné harmonie s jinou a dochází k závěru, že válečná harmonie je v době míru právě tak nevhodná jako mírová harmonie v době války. Čtenáři je tak ponechán prostor, aby sám posoudil, zda převládá podmínka války nebo míru, přičemž není poskytnut žádný předpis pro zaručený úspěch v jednom či druhém. Úspěch se dostává těm, kteří mají schopnost posuzovat a dovednost využít své nadání.¹³⁴

¹³² Wood, N., Machiavelli's Concept of *Virtù* Reconsidered, *Political Studies*, 1967, 15(2), s. 161.

¹³³ Viz Platón, *Ústava*, III; česky: přel. F. Novotný, OIKOYMENH, Praha, 2001, 399a-399c.

¹³⁴ Hannaford, I., Machiavelli's Concept of *Virtù* in *The Prince* and *The Discourses* Reconsidered, *Political Studies*, 1972, 20(2), s. 186.

Pokud však tito zakladatelé, vojenští vojevůdci a římsí vojáci nejsou symboly „virtuozity“ pouze v oblasti vojenství, je třeba podle Hannaforda určit nějakou kvalitu, jež je při jejich stanovení jako mužů *virtù* stejně důležitá jako vojenská udatnost. Hannaford se domnívá, že tato kvalita spočívá v tom, že činy těchto mužů směřovaly k veřejným politickým cílům, jimiž jsou státní služba, nastolení legitimní politické autority a zachování nejušlechtilejších představ klasické svobody a občanství. Současně však byli tito muži schopni odložit bezúčelnost soukromé tyranie, despotismu, spiknutí a ctižádosti. Měli *virtù* navzdory svým vojenským úspěchům z osmi následujících důvodů. Za první, využili příležitosti, jež jim byla poskytnuta. Za druhé, nestavěli na roveň vojenskou *virtù* s politickou *virtù* (oba druhy situací vyžadovaly různé reakce). Za třetí, byli si vědomi toho, že vést civilní stát v dobách míru vyžaduje kvality, které se na bitevním poli nenacházejí. Za čtvrté, stanovili zákony, jež pomáhaly všem částem společenství a které odpovídaly speciálním požadavkům politické (na rozdíl od vojenské) komunity. Za páté, tito muži zajišťovali přenos legitimní autority z jedné generace na druhou a dokázali se vyhnout (ale pouze dočasně) absolutismu a tyranii pomocí smíšené ústavy, v níž se vzájemně kontrolovali. Za šesté, jednalo se o muže, kteří odolávali surovosti tyranie, oligarchie a demokracie. Tyto ústavní formy totiž vedou pouze k válečným hrůzám, svárům a bouřím, krutosti v míru jako ve válce, občanským a zahraničním válkám, spiknutí a vojenské tyranii. Za sedmé, byli slavní, protože organizovali senát, zřizovali autoritativní občanské a vojenské instituce a jednali v rámci ústavních omezení, jež na ně kladla občanská komunita. Za osmé, jejich vojenská efektivita byla v souladu s politickou odpovědností.¹³⁵

Z tohoto výčtu odůvodnění Hannaford usuzuje, že není možné zastávat Woodův názor týkající čistě vojenské *virtù* nebo tvrdit, že Machiavelliho model občanského vedení je vždy vedením vojenským. Kdyby byl totiž Machiavelli oddán modelu vojenské vlády, upřednostňoval by spíše impérium než republiku. Ve skutečnosti se domníval, že se dobré instituce vlády v Římě zhroutily, když byla politicky dosažená rovnováha mezi konzuly, senátem a lidem narušena

¹³⁵ Hannaford, I., Machiavelli's Concept of *Virtù* in *The Prince* and *The Discourses* Reconsidered, *Political Studies*, 1972, 20(2), s. 186.

následkem retroaktivity (tj. zákona s dalekosáhlou zpětnou platností)¹³⁶ a jedinci, kteří vinou své dobyvačné povahy odmítali vzít v úvahu výhody spojené s mírem.¹³⁷

Aby Wood podpořil své stanovisko týkající se toho, že Machiavelli používá *virtù* především k charakterizaci válečníků, předkládá čtyři klíčové argumenty: za prvé, nutnost vytváří *virtù*, za druhé, podmínkou nutnosti je válka, za třetí, bez války se lidé stanou zahálčivými, slabými, zženštilými a ztratí svou *virtù*, a za čtvrté, zákon je druh umělé nutnosti.¹³⁸

Vztah mezi *virtù*, nutností a válkou je podle Wooda objasněn v pasáži *Úvah o umění válečném*, jež začíná tvrzením, že mnohem více slavných vojevůdců žilo ve starověké Evropě než v Africe a Asii. V Asii se objevilo tak málo vynikajících mužů, jelikož celý světadíl byl vlastně jediným královstvím, které pro svou nesmírnou rozlehlost postupně zlenivělo a nedalo tak vyniknout znamenitým mužům. V Africe to bylo obdobné až na Kartágo, jež vychovalo několik vynikajících vojevůdců. Pokud zaměříme náš pohled na Evropu, zjistíme, že se v ní vyskytovalo mnoho republik a vladařství, která musela ze vzájemného strachu udržovat vojenské pořádky a ctít ty, kteří ve válčení vynikali. Mimoto daleko více znamenitých mužů plodí republiky než království, neboť republiky si zdatných mužů váží, kdežto království se jich obávají.¹³⁹

Z výše zmíněného vyplývá, že podmínkou pro velkou koncentraci *virtù* je existence mnoha států. S vysokým počtem státních útvarů totiž nutně souvisí možnost mnohem akutnějších konfliktů a sporů, než jak by tomu bylo v opačném případě. Přežití za podmínek neustálého napětí a válčení vyžaduje *virtù*, která je uznávána a ctěna. Každý stát, žijící v neustálém strachu z druhého, je povinen udržovat svoji vojenskou disciplínu a organizaci. *Virtù* je tedy podle Wooda důsledkem nutnosti války a obrany, která je zase výsledkem velkého počtu států.¹⁴⁰

¹³⁶ Hannaford má na mysli spor týkající se zákona o půdě, o němž se Machiavelli zmiňuje v *Rozpravách*. Zákon měl dva hlavní články: první článek stanovil, že každý občan nesmí mít víc než určitý počet jiter půdy, a druhý, že se půda vzatá nepříteli rozdělí mezi lid. Byl tedy v neprospěch patricijů: za prvé je poškozoval tím, že ti, kdo měli statků nad stanovený počet (což byla většina patricijů), museli je ztratit, a za druhé tím, že rozdělováním nepřátelských statků mezi lid byli patricijové zbaveni možnosti se obohatit. Poněvadž mezi poškozovanými byli mocní muži a jelikož se domnívali, že bojem proti tomuto zákonu hájí veřejné blaho, strhly se v Římě nepokoje pokaždé, když se tento zákon dostal na přetřes. Machiavelli, N., *Vlády a státy: Úvahy o jejich vznikání, trvání a upadání*, I, 37; česky: přel. S. Janderka, Tisk, s. s r. o., Zlín, 1939, s. 149.

¹³⁷ Hannaford, I., Machiavelli's Concept of Virtù in *The Prince and The Discourses Reconsidered*, *Political Studies*, 1972, 20(2), s. 187.

¹³⁸ Wood, N., Machiavelli's Concept of Virtù Reconsidered, *Political Studies*, 1967, 15(2), s. 167.

¹³⁹ Machiavelli, N., *Art of War*, II; The University of Chicago Press, Chicago, 2003, s. 58-59.

¹⁴⁰ Wood, N., Machiavelli's Concept of Virtù Reconsidered, *Political Studies*, 1967, 15(2), s. 168.

Machiavelli dále poznamenává, že jestliže je pravda, že více států rodí více zdatných mužů, nutně také vyplývá, že jakmile začnou státy zanikat, vyhasíná postupně i *virtù*, jelikož scházejí důvody, které činí lidi zdatnými. Když se tedy římské impérium rozrostlo a pohltilo všechny republiky i vladařství v Evropě, v Africe i většinu asijských zemí, nezůstala jiná cesta k *virtù* než Řím. Zdatní muži tak začali být v Evropě i v Asii vzácností a nato se *virtù* ocitla v definitivním úpadku, jelikož byla soustředěna do Říma, a jak se kazil Řím, kazil se téměř celý svět. Skytské národy tak mohly pozřít říši, jež uhasila *virtù* druhých, a přitom si nedokázala zachovat tu svou. A i když se pak impérium rozdělilo pod přívalem barbarů na několik částí, tato *virtù* se zde již neobrodila. Za prvé, protože trvá dlouho, než se jednou příslušné pořádky obnoví, a za druhé, protože „dnešní“ způsob života pod vlivem křesťanství nenastoluje onu nezbytnost sebeobrany, která tu byla ve starověku.¹⁴¹

Způsob života (*modo del vivere*) se tak podle Wooda stává důležitým faktorem pro vysokou koncentraci *virtù* a zároveň ukazuje úzký vztah mezi *virtù* a nutností. Tehdy byli totiž lidé poražení ve válce buď zabiti, nebo zůstali navěky v otroctví a vedli bídny život; co se týče poražených zemí, byly buď vypleněny, nebo byli jejich obyvatelé pochyťáni, majetek jim byl zabaven a jako vyhnanci byli rozptýleni do světa. Lidé tak byli nuceni ze strachu před těmito konci setrávat v čilém vojenském výcviku a ctít ty, kdo v něm vynikali. V Machiavelliho době ale tento strach z větší části pomínil. Křesťanství válku humanizovalo. Přežití již není tak obtížné a nejasné, protože konflikt mezi národy přestal pro poraženého znamenat úplné zničení. Z poražených je totiž zabit jen málokdo a nikdo dlouho nesetrvá v zajetí, jelikož si snadno zajistí svobodu. Města se nerozpadají, ačkoli byla třeba tisíckrát zmítána rebeliemi, a lidé zůstávají majetní do té míry, že nejobávanějším zlem jsou pro ně daně. Výsledkem je úpadek vojenské disciplíny a organizace a pokles *virtù*.¹⁴²

Hannaford však s tvrzením, že nutnost vytváří *virtù*, že podmínkou nutnosti je válka, že bez války se lidé stali zahálčivými, slabými a zženštilými a že zákon je druh umělé nutnosti, nesouhlasí. Domnívá se totiž, že římská republika byla v Machiavelliho očích zdatná, protože po dlouhou dobu urovnala mnoho konfliktních prvků, aniž by se uchýlila k otevřené válce a bez toho, aniž by umožnila situacím zvrhnout se do bodu, kde se jednání stalo nutným. Řím dosáhl míru skrz autoritativní republikánskou politiku, ve které se objevil zákon, nikoli jako umělá nutnost, ale jako konkrétní ukázka, že člověk skrz *virtù* může vytvořit něco výrazně odlišného a nezávislého na oblasti nutnosti. A přesto se paradoxně tato republika zkazila, nikoli však

¹⁴¹ Machiavelli, N., *Art of War*, II; The University of Chicago, Chicago, 2003, s. 59-60.

¹⁴² Wood, N., Machiavelli's Concept of *Virtù* Reconsidered, *Political Studies*, 1967, 15(2), s. 168.

proto, že neválčila, ale proto, že podlehla ctižádosti, tyranii a absolutismu v okamžiku, kdy její politici již nebyli schopni vykonávat svůj politický úsudek prozíravě a zdatně. Politická vláda byla rozložena imperiální vládou vojenských despotů a politické pnutí nahradil konflikt občanské války.¹⁴³

Wood však v žádném případě nemá v úmyslu tvrdit, že kdykoli Machiavelli hovoří o *virtù* jedince, má na mysli *virtù* ve „speciálním smyslu“; to platí pouze tehdy, když používá tento termín ve smyslu statečnosti, odhodlanosti, vytrvalosti, mužnosti, efektivnosti, energičnosti, předvídavosti, sebekázně, smělosti a rozhodnosti. Je totiž toho názoru, že když se Machiavelli odvolával na jedincovu *virtù*, často myslel na způsob chování, který se nejtypičtěji projevuje u vojáka v boji. Bitvy a válečná tažení jsou vysoce proměnlivé situace naplněné největší nejistotou, v níž se snášejí a zvládají nejtěžší strasti a nejnaléhavější fyzická nebezpečí, jestliže má být dosaženo vítězství. Pro válku, jak ji chápe Machiavelli, je typický zápas mezi *virtù* a fortunou, tj. mezi vším, co je mužné, a vším, co je proměnlivé, nepředvídatelné a vrtošivé. Válka je nejvyšší zkouškou muže, jeho zevnějšku (tj. tělesné konstituce), intelektu a zejména charakteru. Jedná se o komplexní umění, ve kterém musí být síla, lstivost a přesvědčování udržovány ve stále funkční kombinaci. Ve válce mohou být i ty nejlépe připravené plány ztraceny. Obezřetně a dovedně provedený manévr se může setkat s neočekávanou nehodou. Jisté vítězství může znenadání dopadnout katastrofálně. Jak se proud bitvy nepříznivě mění a jak se postupně zvyšuje nebezpečí, v takových zneklidňujících okamžicích je zkoušena *virtù* vojevůdce. Jeho charakter, sebevědomí, síla vůle a odvaha se staly důležitějšími než jeho rozum a tělesná síla. Zdatnost zbraní bude k ničemu tam, kde dojde k selhání nervů. Vůdce, jenž stojí proti drtivé přesile, musí mnohdy odložit svůj pečlivě připravený bojový plán a shromáždit své síly na základně improvizace.¹⁴⁴

Wood argumentuje, že zakladatel republiky, vladař či politický spiklenec čelí okolnostem, které se vyznačují podobnými rysy. Proto úspěch v těchto okolnostech závisí na stejných kvalitách, jaké projevuje válečník v bitvě. Politika je tedy podle Wooda druhem války a občanská společnost je v podstatě bitevním polem pro jednotlivce a strany, které bojují o moc.¹⁴⁵

Podle Hannaforda však Machiavelli netvrdí, že válka je nejvyšší zkouškou mužského zevnějšku, intelektu a charakteru. Spíš naznačuje, že některé situace mohou vyžadovat více

¹⁴³ Hannaford, I., Machiavelli's Concept of *Virtù* in *The Prince* and *The Discourses* Reconsidered, *Political Studies*, 1972, 20(2), s. 188.

¹⁴⁴ Wood, N., Machiavelli's Concept of *Virtù* Reconsidered, *Political Studies*, 1967, 15(2), s. 169.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 170.

Istivosti než vojenské situace, protože ty vojenské jsou relativně jednoduché oboustranné záležitosti, v nichž soupeřící strany bojují, aby vyřešily problémy, kterým by se jinak nemohly vyhnout. Oproti tomu politické situace vyžadují diskusi agory nebo fóra, přičemž politika je pouze jednou alternativou k řadě možností, které má muž činu k dispozici. Politika není válka a občanská společnost není bitevní pole. Řím dosáhl velikosti, když přestal být královským vojenským režimem a stal se sekulárním společenstvím podepřeným institucionalizovanou konfliktní politikou a veřejně angažovanými občany.¹⁴⁶

4.2 *Virtù* ve smyslu nápravy

Dalším významným badatelem o Machiavelliho díle je Giulio Ferroni, jenž ve své práci *Machiavelli anebo o nejistotě* zastává názor, že veškerá Machiavelliho politická aktivita rozvíjená v poměrně nestabilní Florencii, veškeré jeho texty vzniklé během působení ve funkci sekretáře druhého kancléřství a všechna jeho velká díla k politice a vojenství se vyznačují vizí světa, jenž je ovládán silovými vztahy. Státy mezi sebou bojují a jsou neustále připraveny navzájem se obrátit o geografický prostor, zdroje obživy, prostředky přežití, majetek a bohatství. Důsledkem toho je každé vydobyté stanoviště odsouzeno k nestabilitě, nezbytnosti hájení a obrany, jejímž korelátorem je nutnost útoku a expanze. Svět se tak nachází v permanentním válečném stavu, jenž se odehrává na různých úrovních: mezi obcemi, státy, institucionálními modely, společenskými třídami, frakcemi, rody a jednotlivci. Příčinou je přirozený stav, který tvoří základ veškeré lidské organizace, neboť nastoluje nevyhnutelné nepřátelství mezi různými společenskými agregáty, z nichž každý usiluje o obsazení prostoru, jenž by prospíval jejich vlastnímu způsobu života. Zmíněné nepřátelství probíhá v neustálé dialektice mezi dobýváním, udržováním a ztrátou. Proti tomuto ohrožení se národy a státy zajišťují svou *virtù*.¹⁴⁷

Virtù je podle Ferroniho plně zakořeněna v síle činu, v energii a v provázanosti morálních a fyzických kvalit. „Je to zdatnost plně pozemská a světská, *virtus* Římanů, chápaná především ve smyslu vojenském a ‚občanském‘ jako způsob bytí v obci a pro obec, jako bytostná modalita, již vykazuje *vir* (muž) ve svém společenském bytí.“¹⁴⁸ *Virtù* je současně individuální i kolektivní: jedná se o zdatnost jednotlivce, pokud jde o schopnost jednat v reakci na bezmezná aktuální nároky skutečnosti a udržet v rukou otěže státu, a o zdatnost lidu v republikánském

¹⁴⁶ Hannaford, I., Machiavelli's Concept of *Virtù* in *The Prince* and *The Discourses* Reconsidered, *Political Studies*, 1972, 20(2), s. 189.

¹⁴⁷ Ferroni, G., *Machiavelli aneb o nejistotě*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2020, s. 24.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 75.

množství, zdatnost občanů oddaných dobru vlasti a připravených za jeho obranu a rozvíjení položit život.

Ferroni stejně jako Wood spojuje *virtù* s nutností, neboť pouze konflikt, tvrdost nezbytí a veškerá činnost drží v odstupu zahálčivost, jejíž pozvolné působení podlamuje pevnost a nezbytnou dravost státu. Nicméně doplňuje, že sama dynamika růstu a dobývání předznamenává nástup klidu, jenž s sebou nese zahálčivost a nakonec zkázu. Tento vývoj je souhrnně vystižen v pátém zpěvu *Osla*.

Říše, jejíž konání je podepřeno virtù či nezbytím, bude neustále stoupat; naopak lesním houštím a hložíím zaroste stát, jenž má dobré zákony, ale špatné zvyky, takže než zima přejde v léto, změní vládu, nakonec tak je nutné, že se sám stráví a neustále se miji cílem. Kdo čte letopisy, tomu je známo, jak říše začínají u Nina a končí u Sardanapala.¹⁴⁹ První byl považován za božského; druhého zastihli jako ženu mezi dívkami, jak rozdílí len. Virtù v zemích nastoluje klid, z klidu pak vzchází zahálka, a zahálka vypaluje kraje i města.¹⁵⁰

Politickým útvarům čili politickým tělům je tedy stejně jako tělům přirozeným souzeno propadnout zkáze a rozpadu. Pro podepření svého tvrzení Ferroni odkazuje na první kapitolu třetí knihy *Rozprav*: „Je nezvratná pravda, že všechny věci na světě mají svou životní mez. Jen ty však prožijí celý běh, určený jim nebem, které neuvádějí své tělo v nepořádek, nýbrž udržují je v pořádku, tak aby buď setrvalo ve stejné kondici, anebo pokud podlehne změně, aby mu posloužila ke zdraví a nikoli k újmě.“¹⁵¹

I ty nejpevnější a nejspolehlivěji zajištěné politické organismy se proto ubírají od zdatného počátku přes zahálčivost ke zkaženosti, která je přivede ke konci. Mimo tuto nejzazší mez konečné zkázy jsou ovšem lidský život a politické jednání neustále vystaveny hrozbě okamžité zkázy: destruktivních důsledků útočících ze zálohy, skrytých v postupu nejbližších dní. Při popisu podmínek a situací politického jednání je Machiavelli neustále nucen brát v potaz tuto možnost zkázy, konstatovat pravdivost případů, kdy určité počínání vedlo či mohlo vést ke zhoubě, a navrhopvat způsoby či postupy, jak zkázu oddálit. Přesto však vladaři nebo státnímu

¹⁴⁹ Touto říší je myšlena Asýrie, významný starověký státní útvar, jenž od 9. do 7. století př. n. l. hrál dominantní roli na Předním východě. Zakladatelem jejího hlavního města (Ninive) byl podle řeckých historiků helénistického období mytický hrdina Ninus, kdežto za posledního asyrského krále je považován Sardanapalus. Starověký historik Diodóros Sicilský nás zpravuje o tom, že Sardanapalus byl posledním z linie třiceti asyrských králů, který svým požitkářským způsobem života převyšoval všechny své předchůdce. Svou mluvou a oblékáním napodoboval ženy a dny trávil výrobou šatů. Podle legendy je Sardanapalus zodpovědný za pád Asýrie.

¹⁵⁰ Machiavelli, N., *L'Asino*, V; *Opere di Niccolò Machiavelli*, Gaetano Cambiagi, Firenze, 1783, verš, 79-96.

¹⁵¹ Machiavelli, N., *Vlády a státy: Úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání*, III, 1; česky: přel. S. Janderka, Tisk, s. s. r. o., Zlín, 1939, s. 387.

organismu visí neustále nad hlavou a nelze ji zapudit či se jí zbavit. Nicméně, jak ukazuje příklad Říma (svrchovaného vzoru politické existence), neexistuje žádné spolehlivé řešení, jak této zkáze zabránit. Při každém politickém i vojenském tahu je třeba počítat s nevýhodami a nepříjemnostmi, za nimiž se může skrývat porážka a zkáza. Nevýhody souvisejí právě s tím, že skutečnost není plně poznatelná a že situace, s nimiž se politika musí potýkat, jsou rozmanité. Kdokoli tedy volí způsob, jak zasahovat do reality, musí pokaždé počítat s obtížemi, které vyřázejí ze všech stran.¹⁵²

Moudrý politik, jenž čelí těmto nevýhodám a obtížím při stálé hrozbě zkázy a zákeřného konce, je nucen neustále a bděle setrvávat při hledání nápravných prostředků. Jeho hlavní úkol a principiální funkce politiky spočívají v podávání léků, které poskytují nápravu v nacházení provizorních a vždy povážlivých rovnováh. Ve *Vladaři*, v *Rozpravách* i v *Úvahách o umění válečném* se z různých hledisek odvíjí neustálý sled negativ a léčebných náprav, což nám podle Ferroniho umožňuje tvrdit, že celou Machiavelliho vizi politiky rámcuje určitá antropologie nápravy. Vladař, poradatel republik, kondotiér a občan musí při každé zásadní volbě, jež se týká osudu státu, počítat s negativy, které s sebou tato volba nese. Rovněž nápravné prostředky v sobě mnohdy nesou nová negativa, až vzniká dojem, že u nacházených řešení není možné dospět k žádné definitivní jistotě. Snahy o nápravu se mohou obracet buď ke konkrétním situacím, jež jsou zvládnutelnější, nebo k horizontům extenzivnější a absolutní historické zkázy, která dotírá i na ty nejvelkolepější státní a institucionální organismy. Některé prostředky léčby jsou těsně spjaté s okolnostmi a je možné je přímočaře propočítat. Jiné jsou určeny pro široký historický horizont a lze je charakterizovat jedinečně pomocí velice obecných, téměř mytických kategorií.¹⁵³

Možnost uvést pořádky v republice do výchozího stavu je v *Rozpravách* přirovnána k úkonu lékaře, který léčí tělo, aby napravit jeho nevyhnutelný úpadek. Machiavelli píše, že těla nemají trvání, jestliže se neobnovují, a kdo je chce obnovit, musí je zavést zpět k jejich začátku, protože začátky všech republik a království v sobě mají nutně něco dobrého a s pomocí toho dojdou znovu své bývalé vážnosti. Toto dobré se totiž v průběhu času zkaží a jestliže mezitím nenastane nic, co by ho obnovilo, musí tělo nezbytně zahynout. Neboť jak lékaři medicíny říkají: v lidském těle se denně usazuje něco, co čas od času vyžaduje léčení.¹⁵⁴

¹⁵² Ferroni, G., *Machiavelli aneb o nejistotě*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2020, s. 98.

¹⁵³ Tamtéž, s. 104.

¹⁵⁴ Machiavelli, N., *Vlády a státy: Úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání*, III, 1; česky: přel. S. Janderka, Tisk, s. s. r. o., Zlín, 1939, s. 387-388.

Na půdě antropologie nápravy se s plnou silou odhaluje zásadní význam lékařské metaforiky, kterou Machiavelli často využívá. Citovaný poukaz k medicíně nemá podle Ferroniho jen rétorickou valenci, nýbrž souvisí s pojetím politiky jakožto nápravy, léčby, neustálého snažení překonat obtíže, jež jsou nedílnou součástí života politického útvaru, vztahu mezi vykonavatelem moci a tím, kdo jí podléhá, vývoje institucí, permanentního válečného stavu a vyvstávání riskantních negativ.¹⁵⁵

Zmíňme také lékařskou metaforu ze třetí kapitoly *Vladaře*, jež vyjadřuje, jak je nezbytné včas rozpoznat neduhy a rizika ve státě. Je zde řečeno, že moudrý vladař si musí všimnout nejen nepořádků přítomných, ale také budoucích, a těmto budoucím musí s veškerou pílí předcházet. Tomu, co člověk předvídá zdaleka, je možné snadno předejít, ale jestliže čeká, až se to k němu přiblíží, lék přijde pozdě, protože chorobu již nelze vyléčit. Jedná se totiž o stejný případ, jako v případě souchotin. V zárodku se dají snadno léčit a nesebná poznat, avšak jestliže nebyly poznány a léčeny hned v zárodku, je snadné je poznat, ale nesebná je léčit. Stejně je tomu ve státních záležitostech. Prozíravý vladař, jenž předem poznává zlo, které ve státě vzniká, je může vyléčit rychle, pokud je však nepozná a nechá je vzrůst, že je pak poznává kdekdo, žádného léku již na ně není.¹⁵⁶

Byť je pro politika (stejně jako pro lékaře) mimořádně obtížné stanovit vhodné nápravné prostředky, je přece jen možné z neustálého neměnného opakování historie nabýt poznání o platnosti prostředků užívaných starými národy. Ferroni píše, že v oné konkrétní situaci, se kterou se Machiavelliho politika konfrontuje, je napodobování starých národů a poznání sebrané ze studia starověkých letopisů v prvé řadě zaměřeno k načrtnutí možnosti, jak najít nápravné prostředky, které dovolí zvládnout realitu plnou obtíží a zajistí občanským organismům odolnost, přestože je těmto útvarům (stejně jako všemu v přírodě) nevyhnutelně souzeno jednou skončit.¹⁵⁷

Již zmíněná pasáž z dvacáté páté kapitoly *Vladaře* o přirovnání fortune k dravé řece, proti níž je možné v klidných dobách učinit hrázemi a náspe taková opatření, aby řeka, když se rozvodní, tekla určeným směrem nebo aby její nápor nebyl tak svévolný a škodlivý, není podle Ferroniho triumfálním výrazem platnosti lidského konání a humanistickou deklarácí „optimismu vůle“. Skutečnost, že se *virtù* coby hráz a násep staví proti prudkosti fortune, nám spíše naznačuje naléhavou potřebu kontroly a odolnosti vůči rozpadu. Jinými slovy, figury hráze (*angine*)

¹⁵⁵ Ferroni, G., *Machiavelli aneb o nejistotě*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2020, s. 105.

¹⁵⁶ Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], III; česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018, s. 20.

¹⁵⁷ Ferroni, G., *Machiavelli aneb o nejistotě*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2020, s. 109.

a náspu (*riparo*) nás přivádějí ke kategorii nápravy či nápravného prostředku.¹⁵⁸ *Virtù* je tedy v zásadě způsobem, jak přijímat náraz vnějších přirozených sil, jak zneutralizovat a zjednat si vládu nad jejich nepřekonatelnou jinakostí, která však nakonec stejně převládne a strhne jednotlivce i politické celky do nevyhnutelné zkázy. A i když mohou být záměry fortuny nepochopitelné a její plány a cíle neznámé, není tu pouze ono „bití a držení zkrátka“, o němž hovoří závěr výše zmíněné kapitoly, ale může také vyvstat nutnost fortuně „přispívat“. Příkaz totiž nezní změnit situaci silou a ani nevelí se jí podrobit. Potřeba je vyhnout se katastrofě a neustále udržovat onu naději na záchranu.¹⁵⁹

V této souvislosti připomeňme následující pasáž z dvacáté deváté kapitoly druhé knihy *Rozprav*: „... je nezvratná pravda a dokládají to celé dějiny, že lidé jsou s to fortuně přispět, nemohou se jí však postavit na odpor. Mohou spřádat její nitky, ne však je přetrhávat. Nikdy však nesmějí opustit sebe. Protože neznají účel bohyně a fortuna chodí po stezkách křivých a neznámých, musí vždycky doufat a v žádném postavení, v žádné nouzi a trampotách neztrácet s nadějí sebe samy.“¹⁶⁰

Ferroni poznamenává, že velké jeviště Machiavelliho politických spisů vyvstává z útrpného uvažování o možných léčích na pohromy, jež doléhají na tehdejší Itálii. Důkazem toho jsou Machiavelliho výroky v dopise Vettorimu z 26. srpna 1513, v němž podává zoufalý obraz situace v Itálii. Během tohoto období též začíná psát *Vladaře* a nejspíš vzniká i první náčrt *Rozprav*. A právě ona analýza situace vede podle Ferroniho k vyhlášení neodkladné naléhavosti nápravy, pudí k hledání a promýšlení jejích forem či k pohrdání tím, kdo nápravný prostředek nedokázal najít.¹⁶¹

¹⁵⁸ Oba italské výrazy pro hráz či násep se běžně užívají metaforicky, ve smyslu zábrany, záchrany a útočiště.

¹⁵⁹ Ferroni, G., *Machiavelli aneb o nejistotě*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2020, s. 110.

¹⁶⁰ Machiavelli, N., *Vlády a státy: Úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání*, II, 29; česky: přel. S. Janderka, Tisk, s. s r. o., Zlín, 1939, s. 370.

¹⁶¹ Ferroni, G., *Machiavelli aneb o nejistotě*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2020, s. 111.

ZÁVĚR

Cílem předložené diplomové práce bylo představit pojem *virtù* v díle renesančního myslitele a politika Niccola Machiavelliho. Machiavelli má za to, že *virtù* společně s fortunou hraje důležitou roli v otázce nabytí a udržení státního útvaru, nicméně k tomu, aby se podařilo daný stát dlouhodobě udržet, je třeba, aby převážila *virtù*. Na rozdíl od fortune se však *virtù* potýká s obtížemi spočívající v nejednoznačném výkladu. Co je *virtù*? Na tuto otázku jsme se snažili odpovědět rozborem pojmu *virtù* v rámci *Vladaře* a *Rozprav* a prostřednictvím koncepcí vybraných autorů, jež se tímto pojmem zabývají ve svých odborných studiích.

Pokud bychom měli *virtù* nějakým způsobem vymezit, aby odpovídala jak *Vladaři*, tak *Rozpravám*, je třeba vzít v úvahu následující skutečnosti. Za prvé, ať už se jedná o člověka, jenž nabývá nového vladařství či o zakladatele republiky, známkou *virtù* je schopnost rozpoznat naskytnutou příležitost a následně ji obratným způsobem využít. Za druhé, s *virtù* nutně souvisí položení dobrých základů dané vlády, mezi něž Machiavelli řadí zavedení náležitých zákonů a institucí a vlastní vojsko. Za třetí, *virtù* je současně individuální i kolektivní, neboť zatímco ve *Vladaři* je *virtù* spojována s jedinci, kteří mají v rukou výsadní moc, podle *Rozprav* je pro dosažení velikosti města nezbytné, aby se touto vlastností vyznačovalo občanstvo jako celek. Za čtvrté, pro člověka, jenž se vyznačuje *virtù*, musí být určujícím rysem ochota udělat, co diktuje nutnost, ať jsou to činy samy o sobě dobré nebo zlé.

S ohledem na výše zmíněné skutečnosti lze *virtù* definovat jako souhrn vlastností, jež vladaři či kolektivnímu útvaru republiky umožňují zabezpečit si vládu. Je ovšem nutno podotknout, že tato definice trpí příliš obecnou podobou. Vezmeme-li v úvahu myšlenky badatelů ze čtvrté kapitoly, zjistíme, že pokud bychom měli *virtù* blíže specifikovat, setkáme se s výklady, které se v některých ohledech neshodují.

Neal Wood argumentuje, že *virtù* je jakýmsi souborem kvalit nebo vzorem chování, jenž se nejvýrazněji projevuje za podmínek, které je možné popsat jako podmínky na bojišti, ať už kontext poskytuje skutečná válka nebo politika. Své stanovisko dokládá seznamem padesáti tří jedinců, které Machiavelli ve *Vladaři* a *Rozpravách* popsal jako muže *virtù*. Všichni muži na tomto seznamu jsou podle Wooda válečníci, vojáci a generálové, kteří triumfují za okolností největšího nebezpečí, strádání a náhody. Ivan Hannaford však s touto koncepcí nesouhlasí. I když nepopírá Machiavelliho zájem o vojenské záležitosti, domnívá se, že je třeba rozlišovat mezi válkou a politikou, jinými slovy, jedinec musí rozpoznat, zda převládají podmínky války či míru, a podle toho zvolit způsob počínání. Stejně jako vojenská *virtù* je podle Hannaforda

důležitá (ba dokonce důležitější) *virtù* politická, neboť činy výše zmíněných jedinců směřovaly k veřejným politickým cílům. Giulio Ferroni zastává ve své práci podobný postoj jako Wood, neboť tvrdí, že svět se nachází v permanentním válečném stavu, jenž se odehrává mezi státy, společenskými třídami, frakcemi a jednotlivci. Lidé proto čelí neustálému ohrožení, proti kterému se zajišťují svou *virtù*. Ve své koncepci jde však zcela jinou cestou. Domnívá se, že všem politickým útvarům je stejně jako přirozeným tělům souzeno propadnout zkáze a rozpadu, přičemž neexistuje žádné spolehlivé řešení, jak této hrozbě zabránit. Při jakémkoli vojenském i politickém tahu je nutné počítat s nevýhodami a obtížemi, za nimiž se může skrývat porážka, a tedy i sama zkáza. Zdatný jedinec či kolektivní útvar proto musí neustále setrvávat při hledání nápravných prostředků, které zajistí politickým organismům naléhavou potřebu kontroly a odolnosti vůči rozpadu, přestože je jim nevyhnutelně souzeno jednou skončit. *Virtù* je tedy podle Ferroniho v podstatě způsobem, jak přijímat náraz vnějších sil a jak si zjednat vládu nad jejich nepřekonatelnou jinakostí. A i když tato jinakost nakonec přeci jen převládne a strhne jednotlivce i politické celky do nevyhnutelné zkázy, je třeba neustále udržovat naději na záchranu a za žádnou cenu se nevzdat.

Naskýtá se tak otázka, zda je vůbec možné podat přesnou definici *virtù* v konkrétním smyslu, aby ve všech ohledech odpovídala Machiavelliho celkové představě. Vzhledem k tomu, že Machiavelli není systematickým autorem, ale člověkem, jenž reaguje na bezmezné nároky tehdejší politické situace, měli bychom s touto skutečností přistupovat i k jeho pojmu *virtù*. *Virtù* si musí zachovat svou flexibilitu, neboť jedině v této podobě odpovídá neustále měnícím se okolnostem, které formovaly Machiavelliho myšlení. *Virtù* lze chápat ve smyslu vojenském, politickém, ale i ve smyslu nápravy. Není však vhodné omezit se pouze na jeden konkrétní smysl, aniž bychom vzali v potaz ty ostatní. Tím bychom si uzavřeli rozmanité cesty, jakými lze v rámci Machiavelliho díla k pojmu *virtù* přistupovat.

POUŽITÁ LITERATURA

- Cicero, M. T., *O Povinnostech*, česky: přel. J. Ludvíkovský, Svoboda, Praha, 1970.
- Damien, R., Machiavelli a rozbité poradní zrcadlo, in: Méniissier, T., Zarka, Y. Ch. (ed.), *Machiavelliho Vladař: Nové umění politiky*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2015.
- Ferroni, G., *Machiavelli aneb o nejistotě*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2020.
- Gerbier, L., O nových vladařstvích, in: Méniissier, T., Zarka, Y. Ch. (ed.), *Machiavelliho Vladař: Nové umění politiky*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2015.
- Gilbert, F., On Machiavelli's Idea of Virtù, *Renaissance News*, 1951, 4(4), 53-55.
- Hankins, J., *Renesanční filosofie*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2021.
- Hannaford, I., Machiavelli's Concept of Virtù in *The Prince* and *The Discourses* Reconsidered, *Political Studies*, 1972, 20(2), 185-189.
- Lazzeri, Ch., Jak se chránit před opovržením a nenávisť, in: Méniissier, T., Zarka, Y. Ch. (ed.), *Machiavelliho Vladař: Nové umění politiky*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2015.
- Machiavelli, N., *Art of War*, The University of Chicago Press, Chicago, 2003.
- Machiavelli, N., *Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio*, Sansoni, Firenze, 1971.
- Machiavelli, N., *Florentské letopisy*, česky: přel. Š. Andreas, Odeon, Praha, 1975.
- Machiavelli, N., *Il Principe*, Einaudi, Torino, 1961.
- Machiavelli, N., L'Asino, *Opere di Niccolo Machiavelli*, Gaetano Cambiagi, Firenze, 1783.
- Machiavelli, N., *Vladař* [e-kniha], česky: přel. J. Zaorálek, Městská knihovna v Praze, Praha, 2018.

- Machiavelli, N., *Vlády a státy: Úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání*, česky: přel. S. Janderka, Tisk, s. s r. o., Zlín, 1939.
- Mariettiová, M., *Machiavelli: Filosof nutnosti*, česky: přel. K. Srncová, Argo, Praha, 2016.
- McCormick, J. P., The Enduring Ambiguity of Machiavellian Virtue: Cruelty, Crime and Christianity in *The Prince*, *Social Research*, 2014, 81(1), 133-164.
- Ménissier, T., Slova moci a modality politického myšlení, in: Ménissier, T., Zarka, Y. Ch. (ed.), *Machiavelliho Vladař: Nové umění politiky*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2015.
- Nemeč, R., *Úvod do politickej filozofie I.*, Dobrá kniha, Trnava, 2019.
- Platón, *Ústava*, česky: přel. F. Novotný, OIKOYMENH, Praha, 2001.
- Price, R., The Senses of *Virtù* in Machiavelli, *European Studies Review*, 1973, 3(4), 315-345.
- Skinner, Q., *Machiavelli*, česky: přel. S. Pošustová-Menšíková, Argo, Praha, 1995.
- Stulík, O., *Moudrý, rozumný či racionální politik?: Renesanční odkazy D. E. Rotterdamského a N. Machiavelliho*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 2017.
- Špelda, D., *Renesanční a novověká filosofie*, Západočeská univerzita, Plzeň, 2009.
- White, M., *Machiavelli: Nepochopený muž*, česky: přel. G. Císař, BB art, Praha, 2006.
- Wood, N., Machiavelli's Concept of *Virtù* Reconsidered, *Political Studies*, 1967, 15(2), 159-172.
- Zarka, Y. CH., Novátorství v politice, in: Ménissier, T., Zarka, Y. Ch. (ed.), *Machiavelliho Vladař: Nové umění politiky*, česky: přel. M. Pokorný, OIKOYMENH, Praha, 2015.

SUMMARY

In this diploma thesis, I focus on the problem of *virtù* in the work of the Italian politician and thinker Niccolò Machiavelli. The thesis is divided into four chapters. The first chapter provides an overview of the most important moments of Machiavelli's life in the context of then political situation in the Italian peninsula. The second chapter is dedicated to the concept of *virtù* in the political work *The Prince*. In this chapter, Machiavelli's division of states is introduced and the relevant terms are defined. Then I switch to the question of the basic conditions of a *virtuous* prince. The rest of the chapter is an analysis of the *virtù* in connection with the question of acquisition and maintenance of a new principality. The third chapter deals with the *virtù* in the book *Discourses of the First Ten Books of Titus Livy*. In contrast to *The Prince*, the central theme of the *Discourses* is republics. Another fundamental difference between these works is closely connected to this: while in *The Prince* the *virtù* is associated with individuals who have privileged power, according to the *Discourses*, in order to achieve the greatness of a state, it is necessary that this quality is manifested by all citizens of the republic. The last chapter of the thesis is dedicated to the selected secondary interpretations of the concept of *virtù*.

According to Machiavelli, *virtù* represents an important part of the question of acquiring and maintenance of the state (whether it is a principality or a republic) with fortune being the other part; however, to effectively maintain the state, *virtù* must prevail. What is *virtù*? With respect to *The Prince* and the *Discourses*, *virtù* can be defined as a set of qualities that enable the prince or the republic to secure the rule. Although one might argue that this definition has a too general form, our discussion in the fourth chapter confirms that if we were to specify the *virtù* in more detail, we would have to face many contradictions. Is it possible to give a specific definition of *virtù* in the most concrete sense, so that it corresponds in all aspects to Machiavelli's overall idea? In view of the fact, that Machiavelli's writings respond to the demands of the political situation at the time, which are constantly changing due to the change of circumstances, it is necessary for the *virtù* to keep its flexibility. In other words, to give the notion of *virtù* a definitive meaning is not the way to approach Machiavelli's work.